

EUGENIUSZ CNOTLIWY, TADEUSZ NAWROLSKI,
RYSZARD ROGOSZ (Szczecin)

GRODZISKA WCZESNOŚREDNIOWIECZNE NA ZIEMI PYRZYCKIEJ*

W 1968 r. z inicjatywy Pracowni Archeologiczno-Konserwatorskiej Przedsiębiorstwa Państwowego Pracowni Konserwacji Zabytków Oddział w Szczecinie, popartej finansowo przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków Archeologicznych w Szczecinie rozpoczęły się badania weryfikacyjne grodzisk zachodniopomorskich. Duży wpływ na podjęcie tych badań miały wcześniejsze poczynania Katedry Archeologii Polskiej Uniwersytetu im. A. Mickiewicza w Poznaniu na terenie Pomorza Środkowego¹. Punktem wyjścia uzasadniającym nasze działania było sporządzenie pełnej inwentaryzacji i dokumentacji grodzisk dla celów konserwatorskich. Dotychczasowe prace, do 1975 r., objęły południową część województwa szczecińskiego w granicach do 1974 r.²

Z uwagi na aktualne możliwości finansowe badania te będą trwać jeszcze kilkanaście lat, dlatego też wydaje się pożyteczne ogłaszanie wyników w miarę kończenia prac w obrębie określonych jednostek terytorialnych³. Na ziemi pyrzyckiej poddaliśmy weryfikacji 20 stanowisk: 15 uznanych w dotychczasowo-

* Wykaz skrótów. BS — Baltische Studien; A.F. — Alte Folge, N.F. — Neue Folge. Hbl. — Heimatbeilage des Pyritzer Kreisblattes zur Förderung der Heimatpflege. Mbl. — Monatsblätter der Gesellschaft für Pommersche Geschichte und Altertumskunde. MN — Muzeum Narodowe. MZP — Materiały Zachodniopomorskie. PAK — Pracownia Archeologiczno-Konserwatorska. P.P.PKZ — Przedsiębiorstwo Państwowe Pracowni Konserwacji Zabytków. PUB — Pommersches Urkundenbuch, t. I-IX, Stettin-Köln 1868-1967. WKZA — Wojewódzki Konserwator Zabytków Archeologicznych. ZP — Zeszyty Pyrzyckie.

¹ K. Siuchniński, J. Olezak, F. Lachowicz 1962, s. 91 i n.; K. Siuchniński 1963, s. 183 i n.; J. Olezak i K. Siuchniński, t. I, 1966, t. II, 1968, t. III, 1970, t. IV, 1971 (razem z W. Łosińskim); J. Olezak, K. Siuchniński 1967, s. 36; J. Olezak, K. Siuchniński 1969, s. 106-129; J. Olezak, K. Siuchniński 1972, s. 308-324.

² Badania objęły grodziska w obrębie dawnych powiatów Chojna, Choszczno, Gryfino, Myślibórz, Pyrzyce i Stargard.

³ W momencie przystąpienia do pracy obowiązywał stary podział administracyjny z jednostkami średniej wielkości typu „powiat”. Były one niezwykle przydatne (co niejednokrotnie sprawdzono) w działaniach archeologicznych typu katalogu źródeł. Jeszcze w czasie obowiązywania podziału stosowano zamiennie zamiast określenia „powiat” termin „ziemia” (por. serię monografii wydawanych pod patronatem Instytutu Zachodnio-Pomorskiego w Szczecinie, np. *Z dziejów ziemi myśliborskiej*, red. K. Golezewski, Szczecin 1966). W tym też znaczeniu proponujemy używać terminu „ziemia” w niniejszym opracowaniu.

wej literaturze za grodziska, 4 z powodu nazw miejscowych typu „Burgberg”, „Schlossberg” lub „Kellerberg”, a jedną miejscowość spenetrowaliśmy z powodu wzmianki źródłowej zawierającej termin „castrum” (ryc. 1 i 2).

Ryc. 1. Rejon badań na tle woj. szczecińskiego. Rys. R. Kamiński

Illustr. 1. The region of studies against the background of the Szczecin voivodeship

W badaniach terenowych stosowaliśmy metody sprawdzone i opisane przez archeologów poznańskich. Celem lepszego udokumentowania stratyfikacji obiektów, zasięgu obwałowań i fos wprowadziliśmy rozpoznanie metodą wiertniczą, znaną i stosowaną już dawniej, ale do weryfikacji grodzisk zastosowaną po raz pierwszy na tak znaczną skalę. Ograniczone środki na badania pozwalały jednak wykonać przeważnie tylko jedno cięcie profilowe, jedną oś wierceń. Z uwagi na skład osobowy zespołu prowadzącego badania terenowe (4 osoby) zrezygnowaliśmy z penetracji terenowych wokół grodzisk, skupiając się na rozpoznaniu obiektów zasadniczych.

W prezentacji grodzisk zastosowaliśmy schemat wypracowany przez J. Olczaka i K. Siuchnińskiego wprowadzając niewielkie zmiany⁴. Jedną z nich wiąże się z nowym podziałem administracyjnym kraju, a co za tym idzie z koniecznością lokalizacji miejscowości w obrębie gminy⁵. Jako drugą zmianę wprowadziliśmy punkt „źródła pisane” zestawiając w nim wzmianki związane z miejscowością i bezpośrednio z grodziskiem. W niniejszym opracowaniu zastosowaliśmy typologię grodzisk wypracowaną przez J. Olczaka i K. Siuchnińskiego⁶.

W czasie opracowywania tematu mieliśmy znaczne trudności z realizacją punktu „chronologia”. Podstawą datacji grodzisk jest z konieczności ceramika, na której opracowanie w interesującym nas aspekcie w skali Pomorza Zachodniego trzeba będzie jeszcze poczekać. Starsze opracowanie W. Łęgi nie wytrzymuje próby czasu⁷, nowsze zaś dotyczące pojedynczych stanowisk, np. Wolina lub nawet kompleksów obiektów, np. rejonu dolnej Parsęty, nie mogą być mechanicznie przejmowane na terenie naszych badań⁸. W tej sytuacji byliśmy zmuszeni zastosować wysoce uproszczony schemat klasyfikacyjno-typologiczny umożliwiający prezentację materiałów. Jako zasadnicze kryteria podziału przyjęliśmy technikę wykonania i najogólniej określone formy naczyń. Wyodróżnione typy naczyń, tak pod względem formalnym, jak i typologicznym, odnieśliśmy do najbliższych opracowanych lub znajdujących się w końcowej fazie opracowania stanowisk położonych najbliżej terenu naszych badań. Ma-

⁴ Por. przypis 1 oraz J. Olczak, K. Siuchniński 1969b, s. 53 - 56.

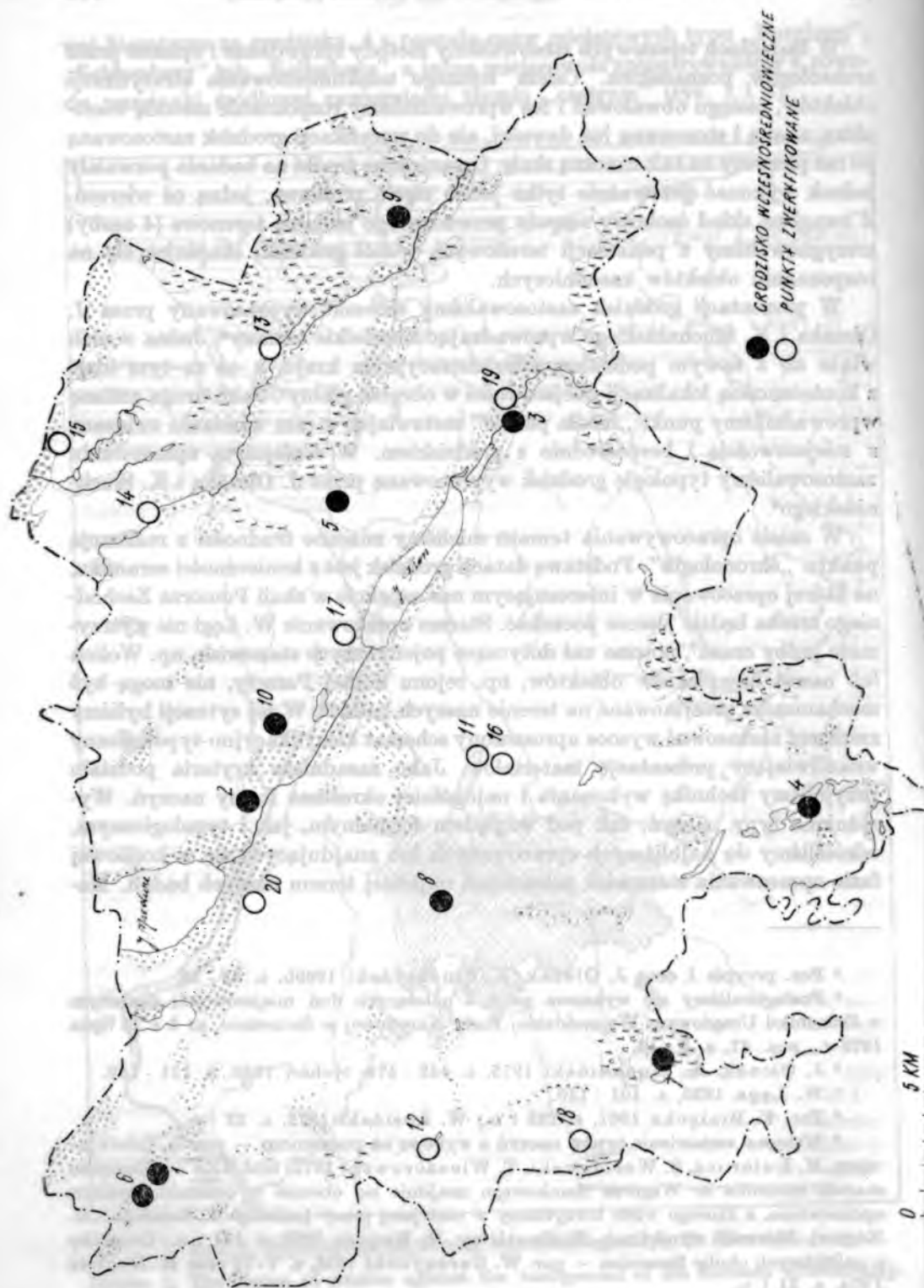
⁵ Posługiwaliśmy się wykazem gmin i należących doń miejscowości, zawartym w Dzienniku Urzędowym Wojewódzkiej Rady Narodowej w Szczecinie, nr 8 z 15 lipca 1975 r., poz. 57, s. 8 - 12.

⁶ J. Olczak, K. Siuchniński 1975, s. 443 - 474; tychże, 1976, s. 111 - 152.

⁷ W. Łęga 1930, s. 101 - 110.

⁸ Por. F. Białęcka 1961, s. 293 i n.; W. Łosiński 1972, s. 32 i n.

⁹ Wstępne zestawienie typów naczyń z wykopu na podzamczu — por. L. Leciejewicz, M. Rulewicz, S. Wesołowski, T. Wieczorowski 1972, tabl. IXa - e. Znacznie starsza ceramika ze Wzgórza Zamkowego znajduje się obecnie w ostatnim stadium opracowania, z którego wiele korzystamy w niniejszej pracy (autorzy W. Łosiński i R. Rogosz). Pierwsze wyniki zob. E. Cnotliwy, R. Rogosz 1970, s. 131 i n.; Ceramikę z najbliższych okolic Szczecina — por. W. Garczyński 1955, s. 7-72 oraz R. Rogosz 1974, s. 31 i n.

my tu przede wszystkim na uwadze Szczecin⁹ i Stargard¹⁰, a z dalszych Santok¹¹, Wolin¹², grodziska znad dolnej Parsęty¹³, a także stanowiska meklemburskie¹⁴. Dla ułatwienia ewentualnych korekt chronologicznych prezentujemy rysunkowo dużą stosunkowo liczbę ułamków naczyń, a w osobnej tabeli zestawiamy ich cechy techniczne.

Do najstarszych form zanotowanych na grodziskach pyrzyckich należy zaliczyć naczynia jajowate, wysmukłe, z dosyć wysoko umieszczoną największą wydętością brzuśca, z reguły niezdobione i bez wyjątku ręcznie lepiące. W świetle dotychczasowych ustaleń dolny horyzont chronologiczny tych naczyń sięga końca VII i początków VIII w., później występują łącznie z innymi formami¹⁵. Naczynia jajowate nawiązują do młodszych form z Dziedzic¹⁶ i niektórych najstarszych w Szczecinie, a sporadyczne ich występowanie możemy obserwować w najstarszych zespołach znad dolnej Parsęty i Santoka¹⁷. Na terenie Meklemburgii odpowiednikiem naszego typu są naczynia grupy Sukow, których ramy chronologiczne ciągle jeszcze są przedmiotem dyskusji¹⁸.

¹⁰ R. Rogosz 1966, s. 261 i n.; tenże, 1973, s. 215 i n., dalsze opracowania większych zespołów z badań w latach 1971 - 1972 są w toku.

¹¹ U. Dymaczewska 1970, s. 145 i n.

¹² K. A. Wilde 1953 oraz F. Białęcka 1961, s. 293 i n.

¹³ W. Łosiński 1972 (tu dalsza literatura); tenże, 1976, s. 199 i n.

¹⁴ E. Schuldt 1956; tenże, 1963, s. 239 i n. oraz 1964, H. Keiling 1975, s. 219 i n.

¹⁵ Na interesujących nas stanowiskach brak zespołów zawierających wyłącznie ten typ naczyń. Z reguły stanowi on niewielką część w zespołach o wyraźnym udziale form młodszych. Dlatego niepokoją nas zabiegi A. Porzezińskiego w kwestii chronologii niektórych grodzisk pyrzyckich (Sądów, Przydarłów, Moskorzyn). Na podstawie najstarszych form (lub czasem tylko na jednej cesze — ręczne lepienie) nie zawsze właściwie sklasyfikowanych, a wyrwanych z zespołów, datuje zbyt wcześnie wspomniane wyżej stanowiska. Jaskrawym przykładem jest grodzisko w Sądowie datowane przez A. Porzezińskiego na podstawie dwóch mało charakterystycznych skorup na VII w, gdy tymczasem można je co najwyżej odnosić do wczesnego średniowiecza — por. A. Porzeziński 1973, s. 193 - 213 i tegoż, 1975, s. 30 - 67.

¹⁶ A. Porzeziński 1969, s. 69 i n. Od nazwy miejscowości W. Łosiński (1972, s. 35 i n.) zaproponował nazywać te naczynia typem Dziedzice.

¹⁷ U. Dymaczewska 1970, s. 145 i n.; W. Łosiński 1972, s. 36 i n.; tenże, 1976, s. 199 i n.

¹⁸ E. Schuldt 1963, s. 239 i n.; H. Keiling 1975, s. 219 i n. Por. też uwagi J. Herrmanna 1968, s. 62 i 173 oraz Y. Hasegawy, 1973, s. 64 - 67.

Ryc. 2. Ziemia Pyrzycka — zweryfikowane stanowiska: 1 — Babin, 2 — Brody, 3 — Gardziec, 4 — Lipiany, 5 — Moskorzyn, 6 — Parsów, 7 — Przydarłów, 8 — Pyrzyce, 9 — Sądów, 10 — Stary Przylep, 11 — Brzesko, 12 — Czarnowo, 13 — Dolice, 14 — Kolin, 15 — Krępcowo, 16 — Letnin, 17 — Lubiatowo, 18 — Mielno Pyrzyckie, 19 — Przywodzie, 20 — Turze

Illustr. 2. Pyrzyce land — verified sites: 1 — Babin, 2 — Brody, 3 — Gardziec, 4 — Lipiany, 5 — Moskorzyn, 6 — Parsów, 7 — Przydarłów, 8 — Pyrzyce, 9 — Sądów, 10 — Stary Przylep, 11 — Brzesko, 12 — Czarnowo, 13 — Dolice, 14 — Kolin, 15 — Krępcowo, 16 — Letnin, 17 — Lubiatowo, 18 — Mielno Pyrzyckie, 19 — Przywodzie, 20 — Turze

Młodszy, bardzo charakterystyczny typ naczyń stanowią formy określone najogólniej jako baniaste, szerokootworowe, obtaczane przy krawędzi, a częściej do załomu brzuśca. Charakteryzują się słabo wydętym brzuścem z wysoko umieszczonym załomem, mniej lub bardziej wyodrębnionymi brzegami, bogatą, urozmaiconą ornamentyką występującą wyłącznie w górnych partiach (rzadko nie są zdobione). W literaturze przedmiotu omawiane naczynia przyjęło się datować generalnie na okres od połowy VII do połowy VIII w.¹⁹, przy czym nie brak sugestii, że starsze odmiany mogły się pojawić już w początku VII²⁰, a najmłodsze występować jeszcze w końcu VIII, a nawet na początku IX w.²¹. W podobnych ramach czasowych umieszcza się te same formy naczyń w dobrze datowanym Santoku²², Radaczu²³ i w Szczecinie²⁴.

Wielką i rozpowszechnioną grupę tworzą naczynia dwustożkowate, obtaczane zwykle w górnych partiach, często do załomu, a nawet poniżej. Charakteryzują się stosunkowo wysoko umieszczonym załomem brzuśca, niezwykle urozmaiconym ukształtowaniem partii brzegowych, bogatym zdobnictwem o rozbudowanych motywach, wszystko przy stwierdzonej niestaranności wykonania. Przyjął się pogląd, że najstarsze formy naczyń dwustożkowatych zaczęły się pojawiać w drugiej połowie VIII w., w IX i X stuleciu, zanikając pod koniec tego ostatniego²⁵.

Z upowszechnieniem techniki całkowitego obtaczania łączą się nowe formy naczyń. Rozpowszechniają się bardzo ogólnie określone naczynia esowate, mniej lub bardziej profilowane, z dobrze wykształconymi partiami brzegowymi, niekiedy z wyraźnie wyodrębnionymi szyjkami i urozmaiconymi profilami krawędzi wylewów. Równocześnie występują naczynia szerokootworowe, przysadziste, z wysoko umieszczonymi załomami brzuśców, z ostro odgiętymi na zewnątrz brzegami i różnie ukształtowanymi krawędziami wylewów. Występują powszechnie od połowy, a częściej od końca X do końca XII w., osiągając często 65 - 70% udziału w całości materiału ceramicznego tego okresu czasu²⁶.

¹⁹ Dobrze datowane zespoły typu Gołańcz, Kędrzyno, Bardy znad dolnej Parsęty — por. W. Łosiński 1972, s. 53 i n.

²⁰ Por. np. J. Herrmann 1968, s. 41 i n.

²¹ E. Schuldt 1956, s. 21 - 22; tenże, 1967, s. 21 (Autor ten wylansował nazwę typu Feldberg dla tego rodzaju ceramiki); por. też W. Łosiński 1966, s. 163 i n.

²² U. Dymaczewska 1970, s. 167 i n.; dodatkowo należy tu wymienić Ujście — por. L. Leciejewicz 1961, s. 21 - 22.

²³ J. Olczak 1961, s. 379 - 380; K. Siuchniński 1962, s. 20 i n.; tenże, 1964, s. 162 - 163; J. Olczak, K. Siuchniński, t. III, 1970, s. 110.

²⁴ E. Cnotliwy, R. Rogosz 1970, s. 132 - 133. Omawiany typ stanowi tu 7,1% ogólnej liczby materiału ceramicznego.

²⁵ Opisane naczynia są powszechnie znane jako typ Menkendorf (E. Schuldt 1956, s. 14 - 15; tenże, 1964, tabl. 14 - 17; tenże, 1967, s. 27) lub ostatnio jako typ Szczecin (por. W. Łosiński 1972, s. 41 - 43, 49). Odnośnie do datowania — por. K. A. Wilde 1953, s. 31 i n.; F. Białęcka 1961, s. 297 i n.; W. Garczyński 1955, s. 7 i n.; R. Rogosz 1966, s. 261 i n.; tenże, 1973, s. 215 i n.; tenże, 1974, s. 31 i n.

²⁶ Oczywiście takie datowanie nie uwzględnia różnic w występowaniu odmian, wariantów. Ogólna chronologia tego typu naczyń jest niemal identyczna na wielu systema-

Jednym z najmłodszych elementów są naczynia z cylindrycznymi, wyraźnie wyodrębnionymi szyjkami. Na stanowiskach wielowarstwowych formy tego rodzaju pojawiły się dopiero w poziomach datowanych na połowę XI, XII i początek XIII w.²⁷

Dla pełnego obrazu prezentowanej ceramiki należy wspomnieć o naczyniach występujących w naszym materiale w znacznie mniejszym nasileniu niż wyżej opisane lub występujące zupełnie sporadycznie. Są to płaskie, bardzo płytkie talerze w całości ręcznie lepiące, misy o zróżnicowanej technice wykonania oraz sporadycznie występujące pokrywy.

Powyższy przegląd form naczyń i ich zachodniopomorskie tło chronologiczne tworzą aktualną podstawę datowania grodzisk ziemi pyrzyckiej. Należy przy tym pamiętać, że fragmentarycznie zachowane, liczebnie skromne materiały nie sprzyjały precyzyjnym ustaleniom. Pewnych korekt i uściśleń chronologicznych należy oczekiwać po przeprowadzeniu systematycznych badań wykopaliskowych.

Po tym krótkim wstępie przechodzimy do prezentacji grodzisk.

BABIN

Gmina: Bielice.

Źródła pisane: 1180 - 1183 r. — *villa Babyn* (PUB, z, nr 83a), 1187 r. — *villa Babino* (PUB, z, nr 110).

Stanowisko: 9.

Położenie: przy południowo-zachodnim brzegu jeziora Babin, w odległości 200 m na wschód od zabudowań wsi Parsów (ryc. 3). Znajduje się tu pojedyncza zagroda, dawniej stał także wiatrak. Nazwa miejscowa: *Burgwall*, *Burgwald* (R. Holsten 1918, s. 88, Cd nr 2).

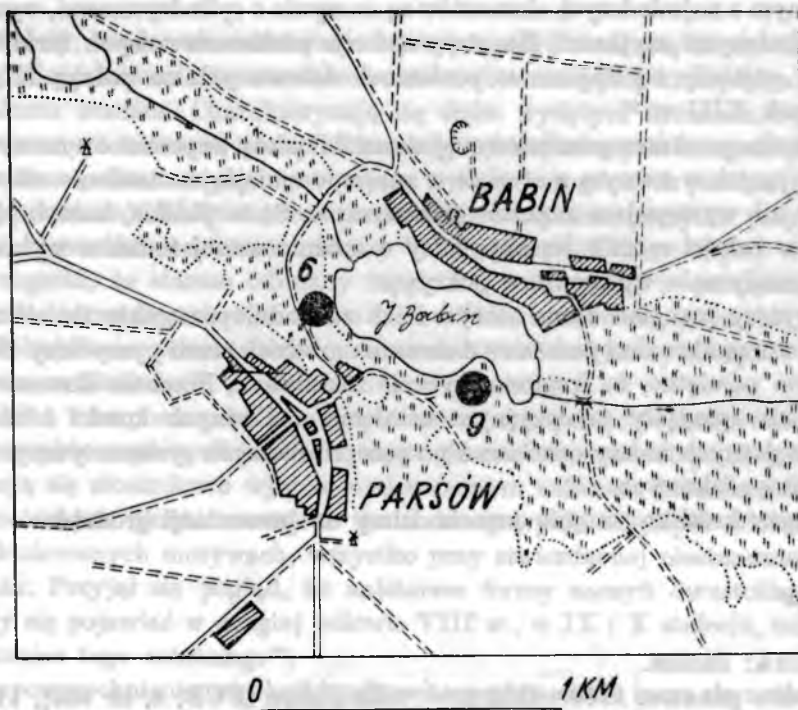
Rodzaj stanowiska: grodzisko.

Opis obiektu. Grodzisko nizinne, jednoczłonowe na planie wydłużonego owalu, wzniesione na półwyspie. Wał poprzeczny nieco łukowaty, czytelny od strony południowo-zachodniej, przed nim szeroka, sucha fosa odcinająca obiekt od rozległej równiny. Wał silnie zniwelowany przez uprawę roli, a szczególnie zapewne przy budowie wiatraka. Zachodnia część grodziska zniszczona przez budowę zagrody. Majdan jest na środku siodłowato przegłębiony (ryc. 4).

Wymiary: podstawa grodziska 110 × 150 m, powierzchnia majdanu około 11 000 m², szerokość podstawy wału maksymalnie 10 m, szerokość fosy 18 m,

tyczne badanych obiektach — por. F. Białęcka 1961, s. 319 i n.; U. Dymaczewska 1970, ryc. 26; L. Leciejewicz, M. Rulewicz, S. Wesołowski, T. Wieczorowski 1972, tab. IXa - d; E. Schuldt 1956, s. 44 i n.

²⁷ W Szczecinie na Wzgórzu Zamkowym występują one w większym nasileniu w warstwach z drugiej połowy XII w., natomiast na Rynku Warszawskim pojawiają się już po połowie XI stulecia — por. L. Leciejewicz, M. Rulewicz, S. Wesołowski, T. Wieczorowski 1972, tabl. IXc.

Ryc. 3. Lokalizacja grodzisk w Babinie (stan. 9) i Parsowie (stan. 6)

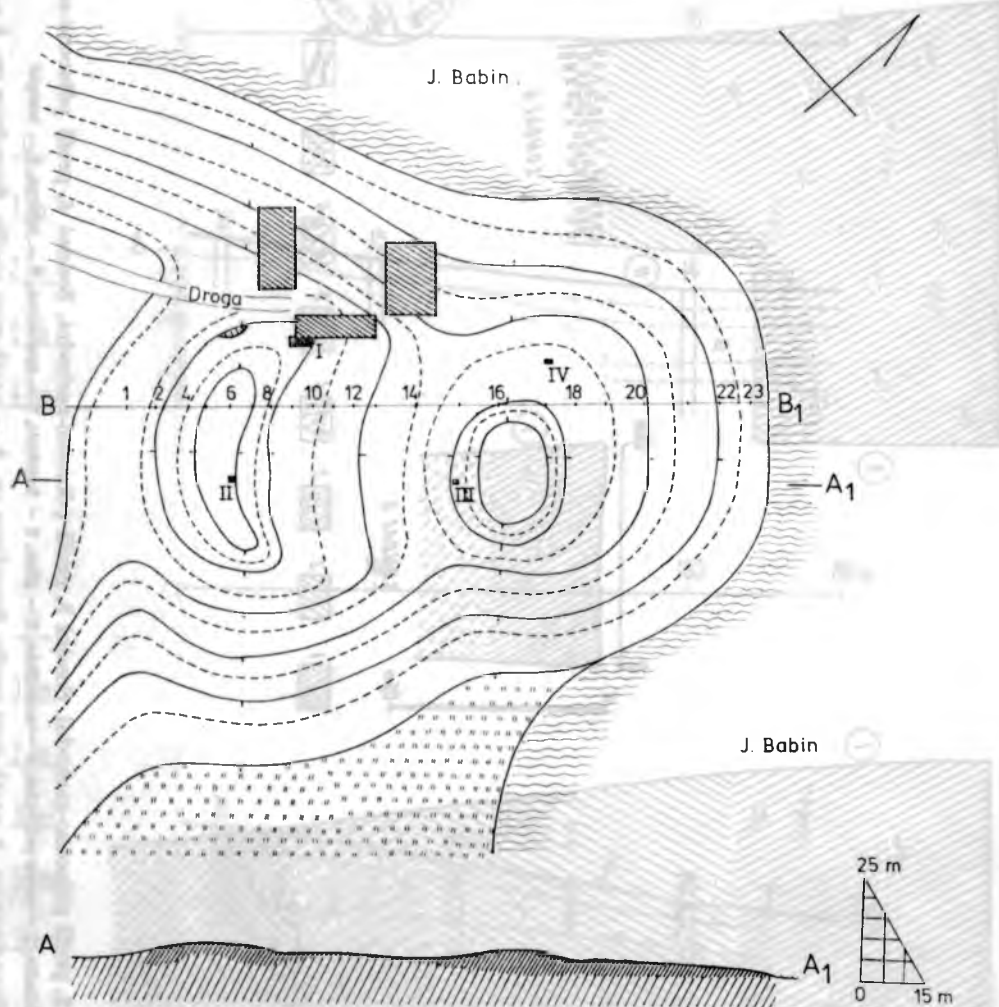
Illustr. 3. Location of earthworks in Babin (site 9) and Parsów (site 6)

wysokość grodziska w stosunku do poziomu jeziora 4 - 5 m. Stan zachowania: obiekt silnie zniekształcony przez niwelację, użytkowany w części południowo-zachodniej jako pastwisko, a w części północno-wschodniej objęty uprawą roli.

Inwentarz. Materiał ruchomy ze starszych badań, zapewne powierzchniowych, zachował się tylko częściowo. Są to: a) prostokątna oselka kamienna o wymiarach $4,5 \times 15,5$ cm, b) płaski przesłik z piaskowca o średnicy 6 cm i grubości 0,7 cm, c) fragmenty naczyń, wśród których są formy dwustożkowate o zróżnicowanych brzegach i krawędziach wylewów, oraz pojedynczy ułamek naczynia szerokootworowego o słabo profilowanym brzegu i wysoko umieszczonym załomie brzuśca. Z badań powierzchniowych przeprowadzonych w 1968 r. pochodzi 12 ułamków, z których na uwagę zasługują 3 brzegi naczyń dwustożkowatych wychylone na zewnątrz, o różnie ukształtowanych krawędziach wylewu (ryc. 8n), oraz ułamek płaskiego, słabo wyodrębnionego dna.

Sondaż 1 (2×5 m): warstwa I, ciemnobrunatna próchnica z fragmentami cegieł i z polepą, bez materiału zabytkowego. Warstwa II, czarna próchnica z częścią paleniska (ryc. 6). Materiał ceramiczny (tabela 1,1) jest reprezentowany przez ułamki naczyń dwustożkowatych. Występują fragmenty o charak-

J. Babin

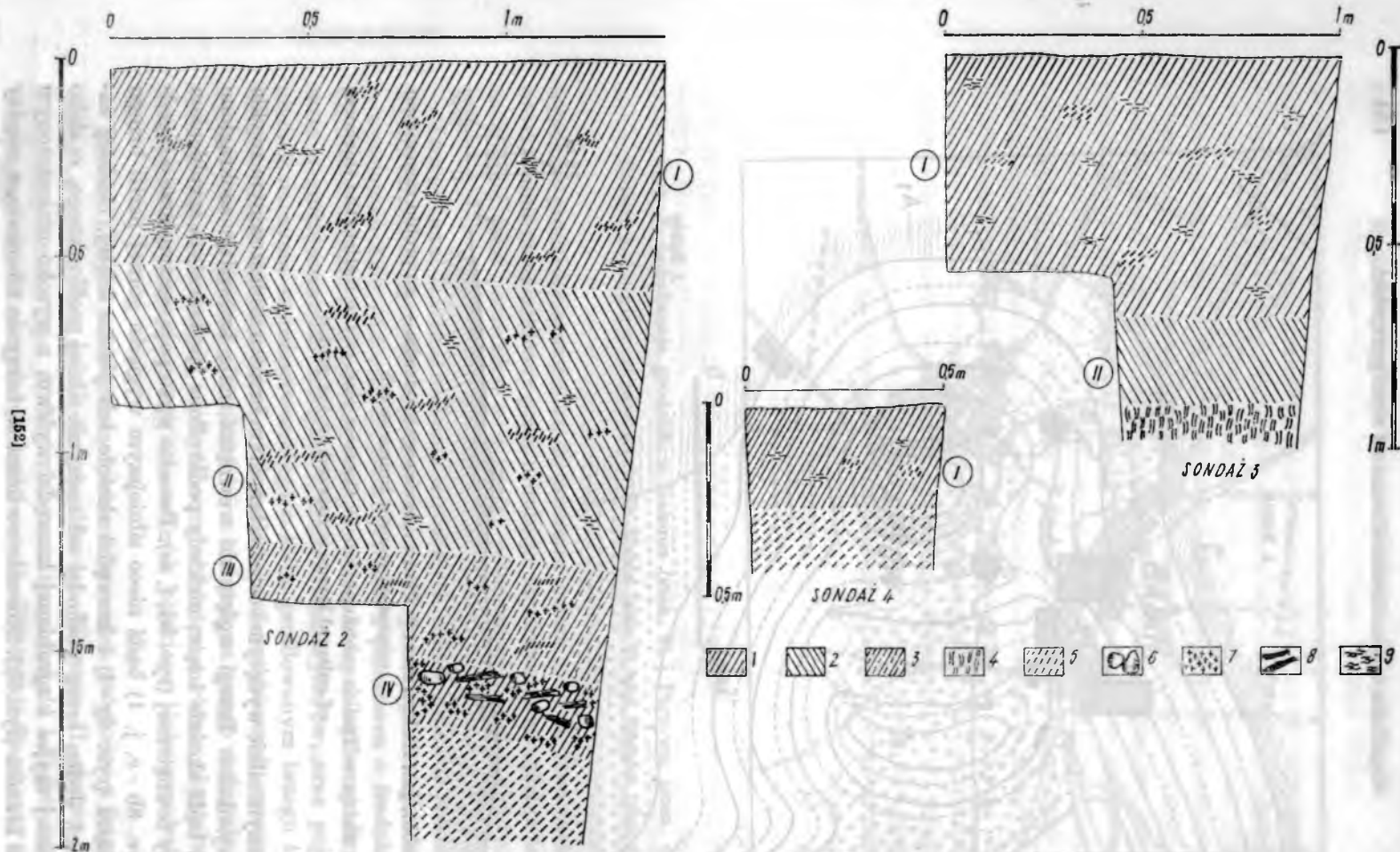

J. Babin

Ryc. 4. Babin, gm. Bielice, stan. 9. Plan warstwicowy grodziska — na profilu zaznaczono miąższość warstw kulturowych

Illustr. 4. Babin — Bielice commune, site 9. Contour plan of the fortlet, the thickness of cultural layers is marked on the profile

terystycznym silnie wydętym i ostro załamanym brzuścu umieszczonym zwykle w 2/3 wysokości. Brzegi wgięte do wewnątrz mają krawędzie zaokrąglone (ryc. 8e) bądź skośnie ścięte, niekiedy podkreślone językowatym zgrubieniem od strony zewnętrznej (ryc. 8d, f, m). Ponadto występują egzemplarze o łagodnym (ryc. 8b - c, j, l) bądź nieco silniejszym wygięciu górnej partii brzegu na zewnątrz (ryc. 8g - i) i krawędzi skośnie lub płasko ściętej, rzadziej zaokrąglonej. Jeden brzeg pochodzi od naczynia silniej profilowanego, o słabo zarysowanej szyjce i zgrubionej krawędzi wylewu, z wysoko umieszczonym załomem brzuśca (ryc. 8k). Stosunkowo liczne są naczynia misowate, a między

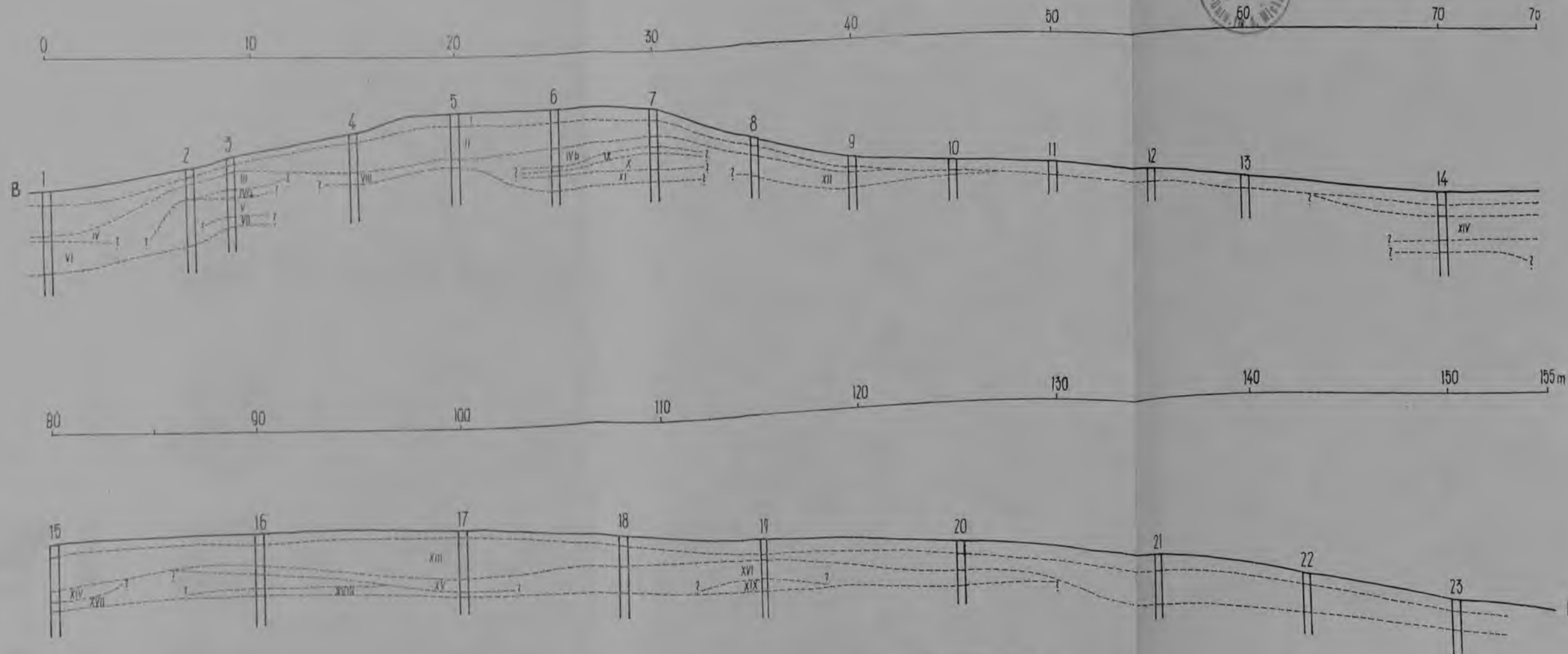
Ryc. 7. Babin, gm. Bielice, stan. 9. Sondaż 2, profil północno-zachodni. Sondaż 3, profil północno-zachodni. Sondaż 4, profil północno-zachodni

1 - brunatna próchnica, 2 - czarna próchnica, 3 - szara próchnica, 4 - namulisko, 5 - glina, 6 - kamienie, 7 - spalenizna, 8 - drewno, 9 - margiel

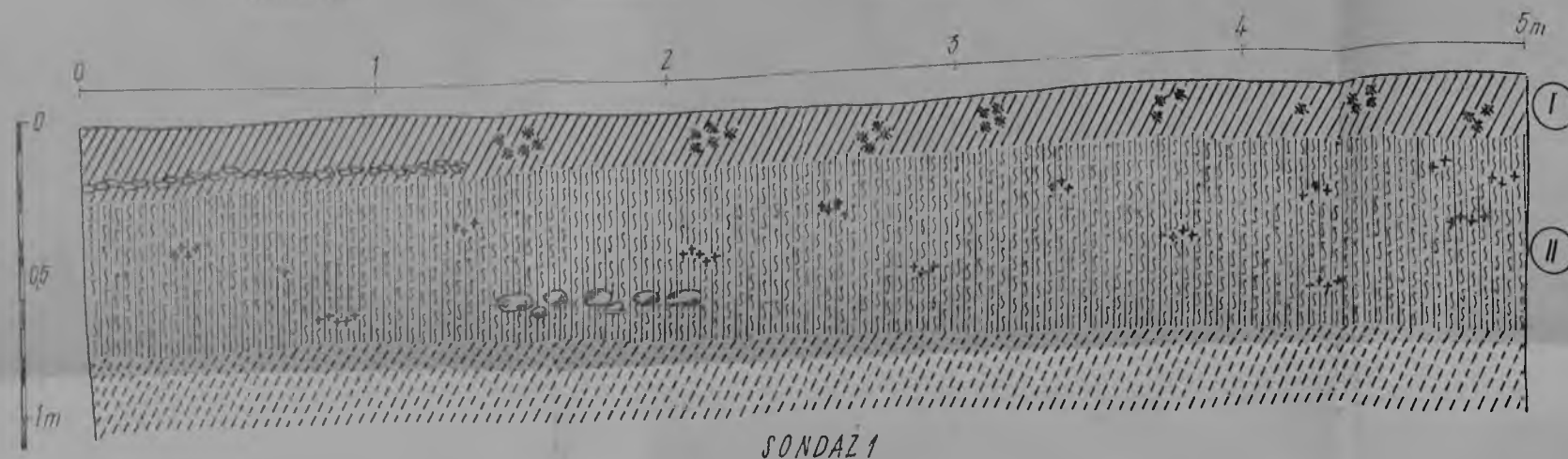
Illustr. 7. Babin — Bielice commune, site 9. Soundings no. 2, north-west profile. Soundings no. 3 — north-west profile. Soundings no. 4 — north-west profile

1 - brown humus, 2 - black humus, 3 - grey humus, 4 - silt, 5 - clay, 6 - stones, 7 - remains of a fire, 8 - wood, 9 - marl

0
1 m
2 m
3 m
4 m

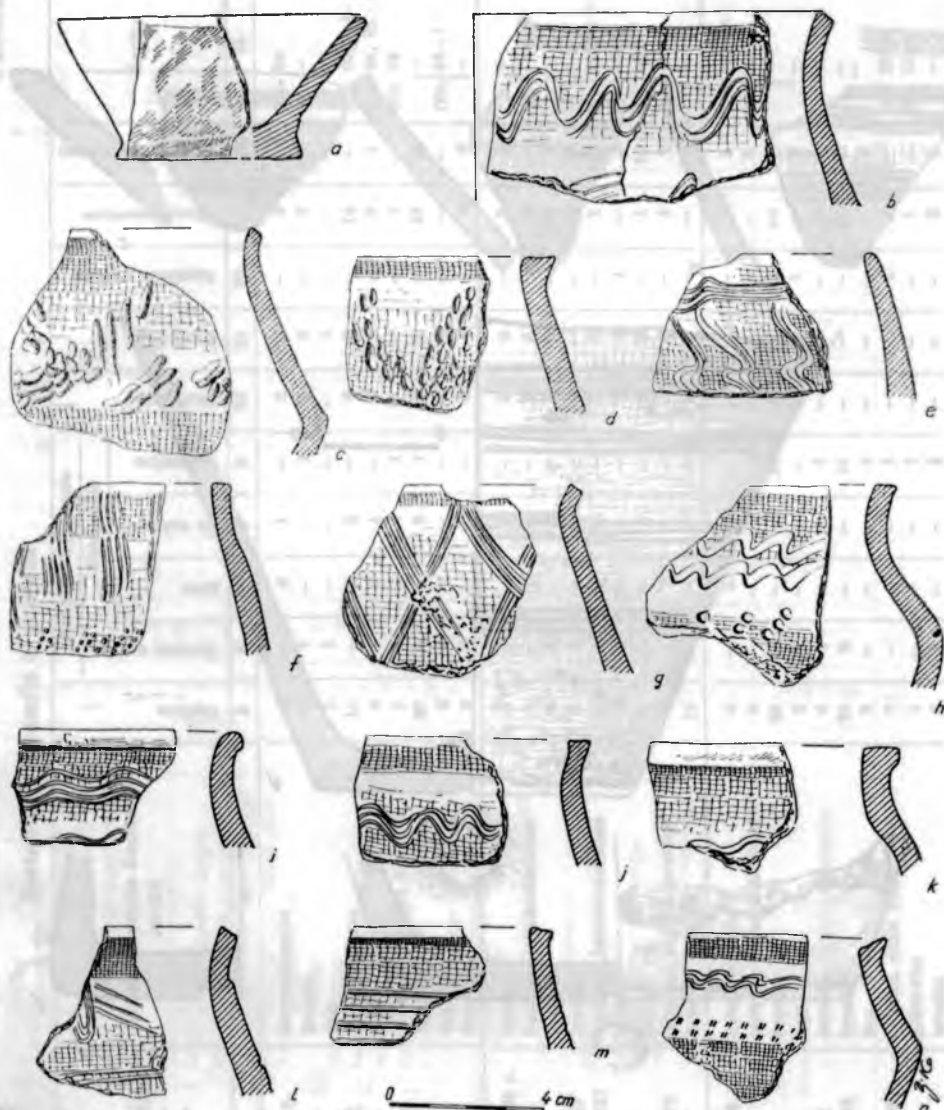

Ryc. 5. Babin, gm. Bielice, stan. 9. Nawarstwienia grodziska w otworach wiertniczych na osi B-B₁
 Illustr. 5. Babin — Bielice commune, site. 9. Stratification of the fortlet in drilling holes on the axis B - B₁

1 2 3 4 5 6 7

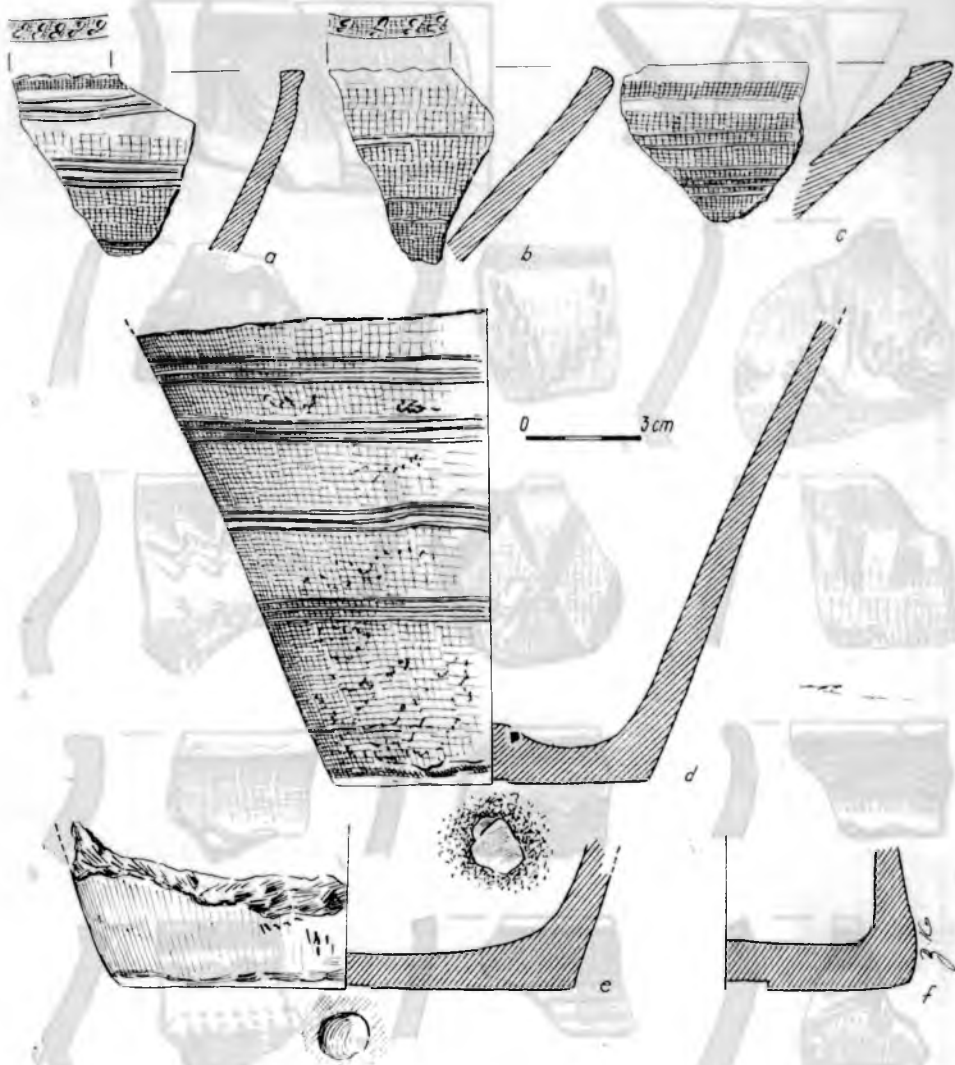
Ryc. 6. Babin, gm. Bielice, stan. 9. Sondaż 1, profil południowo-wschodni
 1 - brunatna próchnica, 2 - czarna próchnica, 3 - glina, 4 - gruz ceglany, 5 - kamienie, 6 - spalenizna, 7 - polepa
 Illustr. 6. Babin — Bielice commune, site. 9. Soundings no. 1, south-east profile
 1 - brown humus, 2 - black humus, 3 - clay, 4 - brick-rubble, 5 - stones, 6 - site of a conflagration, 7 - daub

Ryc. 8. Babin, gm. Bielice, stan. 9. Ułamki naczyń glinianych: sondaż 1, warstwa II (a-m), z powierzchni grodziska (n)

Illustr. 8. Babin — Bielice commune, site 9. Shards of clay vessels: soundings 1, layer II (a - m) from the surface of the earthwork (n)

nimi mały, nie zdobiony okaz z wyodrębnionym dnem (ryc. 9a) oraz 3 fragmenty naczyń głębokich o płasko lub skośnie ściętych krawędziach wylewu, 2 z nich zdobione (ryc. 9a - c), 6 ułamków den płaskich, w tym 3 wyodrębnione i 3 posiadające odcisk osi koła garncarskiego (ryc. 9d - f). Calec — żółtozielonkawa glina (ryc. 6).

Ryc. 9. Babin, gm. Bielice, stan. 9. Ułamki naczyń glinianych: sondaż 1, warstwa II
 Illustr. 9. Babin — Bielice commune, site 9. Fragments of clay vessels, soundings no. 1, layer II

Sondaż 2 (0,8×1,4 m): warstwa I, ciemnobrunatna próchnica z grudkami wapna i gliny, bez materiału zabytkowego. Warstwa II, czarna próchnica ze spalenizną, gliną i grudkami wapna (marglu?), 8 mało charakterystycznych ułamków brzuśców. Warstwa III, szara próchnica ze spalenizną i gliną, 2 kości zwierzęce. Warstwa IV, spalone draniece o układzie wschód-zachód, poprzdzielane próchnicą i kamieniami o średnicy do 15 cm. Brak materiału zabytkowego. Calec — brązowożółta glina (ryc. 7).

Zestawienie ceramiki z grodzisk

[156]

Lp.	Miejscowość i stanowisko	Pochodzenie inwentarza	Charakterystyka fragmentów naczyni	Ogółem	Technika wykonania					Gładzenie	Ugniatanie	Zlepiania wałków	Ornamentowane	Nieornamentowane	Ryciny
					Ręcznie lepienie	Obtaczanie									
						góra	do zalamu	całkowicie							
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	
1	Babin, stan. 9	z powierzchni w 1968 r.	dwustożkowate	3	—	2	1	—	2	3	—	3	—	ryc. 8n	
			brzuśce	8	7	—	—	1	2	3	—	2	6	—	
			dna	1	1	—	—	—	—	1	—	—	—	—	
		sondaż 1 warstwa II	dwustożkowate	14	—	12	2	—	6	9	—	14	—	ryc. 8b, j, l - m	
			miski	4	1	2	1	—	2	2	—	3	1	ryc. 8a, 9a - c	
			silnie profilowane z szyjką	1	—	—	—	1	—	—	—	1	—	ryc. 8k	
			brzuśce	37	34	—	2	1	16	12	—	12	25	—	
			dna	6	6	—	—	—	4	4	—	—	—	ryc. 9d - f	
			brzuśce	8	4	—	4	—	4	4	—	2	6	—	
2	Brody, stan. 3	z powierzchni w 1968 r.	brzuśce	9	8	—	1	—	5	4	—	3	6	—	
			baniaste, szerokootworowe	2	—	1	1	—	2	1	—	2	—	ryc. 15a - b	
			brzuśce	6	4	—	2	—	4	4	—	4	2	—	
		warstwa II	brzuśce	2	2	—	—	—	—	—	—	—	2	—	
			baniaste, szerokootworowe	2	1	1	—	—	2	2	—	1	1	ryc. 15d, e	
		warstwa III	miski	2	2	—	—	—	2	2	1	—	2	ryc. 15c, f	
			brzuśce	15	13	—	2	—	9	8	—	1	14	ryc. 15g	
		warstwa IV	baniaste, szerokootworowe	2	—	1	1	—	1	1	—	1	1	ryc. 15h	
			brzuśce	11	11	—	—	—	6	5	—	—	11	—	
3	Gardziec, stan. 3	z powierzchni w 1968 i 1976 r.	dwustożkowate	4	—	3	1	—	4	4	—	3	1	ryc. 21c - e	
			esowate, silnie profilowane	3	—	—	—	3	—	—	—	—	3	ryc. 21f	
			brzuśce	92	39	—	—	53	25	27	4	44	48	—	
		sondaż 1 warstwa I	dna	2	2	—	—	—	2	1	1	—	2	—	
			brzuśce	4	1	—	—	3	—	—	—	3	1	—	
			warstwa II	brzuśce	20	2	—	—	18	—	—	—	18	7	—
				dna	2	—	—	—	2	—	—	—	—	2	—
		warstwa III	esowate, silnie profilowane	1	—	—	—	1	—	—	1	1	—	ryc. 21b	
			pokrywka	1	—	—	—	1	—	—	—	1	—	ryc. 21a	
			brzuśce	5	2	—	—	3	—	—	—	2	3	—	

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
		sondaż 2 warstwa I	brzuśce	2	1	—	—	1	—	—	—	—	2	—
		sondaż 3 luźno	nieokreślone typologicznie	1	1	—	—	—	1	1	1	—	1	—
		oś A - A ¹ , otwór 9, wa V	brzuśce	1	1	—	—	—	1	1	—	—	1	—
		oś A - A ¹ , otwór 8, wa V	brzuśce	1	1	—	—	—	1	1	—	1	—	—
4	Liplany,	z powierzchni 1968, 1976 r.	dwustożkowate	27	1	22	4	—	17	18	1	24	3	ryc. 27a - h
			przysadziste, szerokootworowe	12	—	—	—	12	2	2	3	12	—	ryc. 28a, b, g, h
			esowate, silnie profilowane	19	—	—	—	19	1	1	3	11	8	ryc. 28c - f
			silnie profilowane z szyjką	13	—	—	—	13	—	—	2	10	3	ryc. 28i
			z cylindryczną szyjką	4	—	—	—	4	1	1	2	1	3	ryc. 28j
			brzuśce	124	26	—	—	98	21	14	—	59	65	—
			dna	22	—	—	—	22	5	5	3	2	20	ryc. 28k, 30g
	stan. 1	sondaż 1 warstwa I	dwustożkowate	1	—	1	—	—	1	1	—	1	—	ryc. 29a
			brzuśce	19	10	—	—	9	6	4	—	9	10	—
		warstwa II	silnie profilowane z szyjką	1	—	—	—	1	—	—	—	1	—	—
			brzuśce	7	5	—	—	2	3	2	—	3	4	—
		warstwa III	dwustożkowate	2	—	—	2	—	2	2	—	1	1	ryc. 29c
			beczulkowate	1	—	—	1	—	1	1	—	1	—	ryc. 29d
			brzuśce	12	6	—	—	6	8	8	—	6	6	—
		sondaż 2 warstwa I	esowate, silnie profilowane	1	—	—	—	1	—	—	—	—	1	—
			brzuśce	6	5	—	—	1	—	—	—	3	3	—
		warstwa II	nie określone typologicznie	1	—	—	—	1	—	—	—	1	—	ryc. 29e
			brzuśce	14	7	—	—	7	6	5	1	6	8	—
		warstwa III	brzuśce	2	2	—	—	—	1	1	—	—	2	—
		sondaż 3 warstwa I	dwustożkowate	1	—	—	1	—	—	—	—	1	—	ryc. 29i
			esowate, silnie profilowane	15	—	—	—	15	2	1	2	13	2	ryc. 29g, h, k
			silnie profilowane z szyjką	9	—	—	—	9	—	—	—	7	2	ryc. 29j, 30b
			przysadziste, szerokootworowe	3	—	—	—	3	—	—	—	3	—	ryc. 29f, 30a
			z cylindryczną szyjką	2	—	—	—	2	—	—	—	—	2	—
			brzuśce	181	18	—	—	163	16	18	5	132	49	—
			dna	24	—	—	—	24	3	2	1	—	24	ryc. 29l, 30f, h
		warstwa II	dwustożkowate	1	—	—	1	—	1	1	—	1	—	ryc. 30d
			esowate, silnie profilowane	2	—	—	—	2	—	—	—	2	—	—
			przysadziste, szerokootworowe	2	—	—	—	2	—	—	—	2	—	ryc. 30c
			z cylindryczną szyjką	1	—	—	—	1	—	—	1	—	1	ryc. 30e
			brzuśce	23	3	—	—	20	3	3	—	17	6	—
		warstwa IV	brzuśce	6	1	—	—	5	—	—	—	4	2	—

[illegible]

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
		sondaż 3 warstwa I	dwustożkowate?	3	—	1	2	—	3	3	1	1	2	ryc. 48b, c, d
			talerze krążkowate	2	2	—	—	—	2	2	—	—	2	ryc. 48e, f
			brzuśce	15	15	—	—	—	10	9	—	3	12	—
8	Pyrzyce, stan. 1	z powierzchni w 1933, 1958, 1969 r.	dwustożkowate	1	—	—	1	—	1	1	—	1	—	ryc. 55b
			przysadziaste, szerokootworowe	2	—	—	—	2	—	—	—	2	—	—
			esowate, silnie profilowane	2	—	—	—	2	1	—	—	1	1	ryc. 55a
			silnie profilowane z szyjką	3	—	—	—	3	2	1	—	2	1	ryc. 55d - f
			brzuśce	45	3	—	3	39	5	5	—	17	28	—
			dna	1	—	—	—	1	—	—	—	—	1	—
		sondaż 1 warstwa I	dwustożkowate	2	—	2	—	—	2	2	—	2	—	—
			esowate, silnie profilowane	3	—	—	—	3	1	1	1	3	—	ryc. 55h
			przysadziaste, szerokootworowe	1	—	—	—	1	—	1	1	1	—	ryc. 55g
			silnie profilowane z szyjką	2	—	—	—	2	1	1	—	—	2	ryc. 55i
			brzuśce	34	2	—	—	32	1	2	—	21	13	—
			dna	2	—	—	—	2	1	2	—	—	2	—
		warstwa II	dwustożkowate	2	—	1	1	—	1	1	—	2	—	ryc. 55m
			z cylindryczną szyjką	1	—	—	—	1	—	—	—	—	1	ryc. 55l
			młski	2	—	—	1	1	2	2	—	2	—	ryc. 55j, k
			brzuśce	21	2	—	—	19	1	1	2	11	10	—
			dna	2	2	—	—	—	2	2	—	—	2	—
		warstwa IV	esowate, silnie profilowane	1	—	—	—	1	—	—	1	1	—	ryc. 56a
			silnie profilowane z szyjką	1	—	—	—	1	—	—	—	1	—	—
			brzuśce	10	2	—	—	8	2	2	—	7	3	—
			dna	1	—	—	—	1	—	—	—	—	1	—
		sondaż 2 warstwa III	brzuśce	3	—	—	—	3	—	—	—	2	1	—
		warstwa I	silnie profilowane z szyjką	1	—	—	—	1	—	—	—	1	—	—
			brzuśce	14	1	—	—	13	2	2	—	9	5	—
			dna	1	—	—	—	1	—	—	—	—	1	—
		warstwa II	brzuśce	12	—	—	—	12	—	—	—	8	4	—
		warstwa III	silnie profilowane z szyjką	1	—	—	—	1	—	—	—	1	—	—
			brzuśce	10	3	—	—	7	3	3	1	5	5	—
		warstwa IV	esowate, silnie profilowane	3	—	—	—	3	1	1	—	3	—	ryc. 56b, d
			esowate, słabo profilowane	1	—	—	—	1	—	—	—	1	—	ryc. 56c
			silnie profilowane z szyjką	1	—	—	—	1	—	—	—	1	—	ryc. 56f
			z cylindryczną szyjką	2	—	—	—	2	1	—	—	2	—	ryc. 56e
			brzuśce	16	3	—	—	18	4	4	—	8	8	—
			dna	12	2	—	—	10	2	6	—	2	10	ryc. 56g

9	Sądów, stan. 2.	z powierzchni w 1969 r.	warstwa V	esowate, silnie profilowane	2	—	—	—	2	—	—	—	2	—	ryc. 57a, b
			sondaż 4	brzuśce	14	3	—	—	11	3	3	—	—	14	—
				dna	3	—	—	—	3	1	2	—	—	3	—
				przysadziste, szerokootworowe	1	—	—	—	1	—	—	—	1	—	ryc. 55c
				brzuśce	4	1	—	—	3	1	1	—	3	1	—
				dna	1	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—
			warstwa III	esowate, silnie profilowane	2	—	—	—	2	—	—	—	—	2	—
				brzuśce	4	—	—	—	4	—	—	—	3	1	—
			warstwa IV	z cylindryczną szyjką	1	—	—	—	1	—	—	—	1	—	ryc. 57c
				brzuśce	2	2	—	—	—	2	—	—	—	2	—
		sondaż 1	warstwa II	brzuśce	4	4	—	—	—	3	3	—	1	3	ryc. 62a, b, d
				brzuśce	1	1	—	—	—	1	1	—	—	1	—
				dna	1	—	—	—	1?	—	—	—	—	1	ryc. 62c
10	Stary Przylep, stan. 1 i 1a	z powierzchni grodziska w 1988 i 1978 r.		baniaste, szerokootworowe	1	—	1	—	—	1	1	—	—	1	ryc. 67h
				dwustożkowate	15	—	13	2	—	13	14	—	13	2	ryc. 67i - o
				mlski	2	—	2	—	—	2	2	—	1	1	—
				brzuśce	33	29	—	4	—	18	18	2	6	27	—
		z powierzchni osady przygodowej, stan. 1a		dna	1	1	—	—	—	1	1	—	—	1	—
				brzuśce	37	35	—	—	2	8	9	—	5	32	—
				dna	2	2	—	—	—	1	2	—	—	2	—
				dwustożkowate	1	—	1	—	—	1	1	—	1	—	ryc. 67a
		sondaż 1	warstwa II	dwustożkowate	3	2	—	1	—	3	3	—	1	2	ryc. 67b - c
				brzuśce	11	11	—	—	—	10	10	—	3	8	—
				dna	1	1	—	—	—	1	1	—	—	1	ryc. 67e
				dwustożkowate	1	—	1	—	—	1	1	—	1	—	ryc. 67d
		sondaż 2	warstwa I	brzuśce	7	6	—	—	1	5	5	—	2	5	—
				dwustożkowate	2	—	1	1	—	2	2	—	2	—	ryc. 67g
				brzuśce	7	7	—	—	—	6	6	—	1	6	—
				dna	1	1	—	—	—	1	1	—	—	1	ryc. 67f
		sondaż 4	warstwa I	brzuśce	3	3	—	—	—	3	3	—	—	3	—
				brzuśce	1	1	—	—	—	1	1	—	1	—	—
				brzuśce	2	2	—	—	—	2	2	—	—	2	—
		oś A - A ₁ , otwór 4, wa VI		brzuśce	1	1	—	—	—	1	1	—	1	—	—
				brzuśce	2	2	—	—	—	2	2	—	—	2	—
		oś A A ₁ , otwór 13, wa XXVIII		brzuśce	1	1	—	—	—	1	1	—	1	—	—
				brzuśce	2	2	—	—	—	2	2	—	—	2	—

Sondaż 3 ($0,6 \times 1,0$ m): warstwa I, ciemnobrunatna próchnica z wtrętami wapna (marglu?) i gliny. Warstwa II, czarna próchnica z przymieszką rudy darniowej. Calec — czarne namulisko (ryc. 7). Brak materiału zabytkowego.

Sondaż 4 ($0,5 \times 0,6$ m): warstwa I, ciemnobrunatna próchnica z wtrętami gliny i marglu, brak materiału zabytkowego. Calec — ciemnożółta glina (ryc. 7).

Wyniki wierceń (ryc. 5).

Południowo-zachodnia część obiektu (otwory 1 - 13). Na osi przecinającej tę część obiektu zlokalizowano fosę (otwór 1). Jej wypełnisko zalega na całkowitej glinie, tworzy brązowy torf z resztkami drewna, z węgielkami i polepą (warstwa VI) oraz popielatą próchnicą z rdzawymi zaciekami (warstwa IV). W obrębie podwyższenia można lokalizować silnie zniwelowany wał (otwory 4 - 5) potwierdzony resztkami spalonych konstrukcji w sondażu 2. Z wałem może się ewentualnie wiązać glina (warstwa VIII). Zasięg wału ogranicza od południa rozsypisko (otwory 2 - 3) utworzone przez siny piasek (VII), żwirowaty piasek z zaciekami (V), popielatą próchnicą (IVa) oraz żwir z piaskiem (III). Natomiast od strony północnej wału zachowały się warstwy przywałowe (otwory 6 - 7) w postaci próchnicy z gliną i spalenizną (warstwa XI), gliny (X), spalenizny z kamieniami — palenisko? (IX) oraz popielatej próchnicy (IVb).

Na zewnętrznym skłonie obiektu nie odnotowano śladów intensywnego osadnictwa. Zachował się jedynie żwirowaty piasek przemieszany z próchnicą, zawierający duże kamienie (XII, otwory 8 - 10), zalegający na brunatnym, gruboziarnistym żwirze uznanym za calec (otwory 8 - 13). Górne warstwy tej części obiektu stanowią brązowa próchnica (II) oraz ciemnobrązowa próchnica (I) tworząca zarazem obecną powierzchnię grodziska.

Północno-wschodnia część obiektu (otwory 14 - 23). Czytelne obniżenie terenowe między obydwoma częściami grodziska zostało potwierdzone wierceniami przez uchwycenie przegłębienia, którego dno znajduje się 0,5 m niżej dna fosy zewnętrznej i około 1,7 m niżej stropu calca w najniższym punkcie zbocza (otwory 13 - 14). Jego wypełnisko stanowią osady roślinne zalegające na piaszczystym calcu oraz czarna torfiasta próchnica (warstwa XIV).

Nawarstwienia tej części grodziska utworzyły się na podkładzie torfiastej próchnicy przechodzącej w pobliżu jeziora w muł (otwory 15 - 23 i sondaż 3). Stanowią je lokalnie wstępujące: glina (otwór 19, XIX), brązowe szczątki organiczne (otwory 16 - 17, XVIII), brązowa próchnica z żółtym piaskiem (otwór 19, XVI) oraz wyraźniejsze poziomy ilastej, ciemnopopielatej próchnicy (otwory 15 - 16, XVII), popielatej próchnicy z dużą ilością przepalonych kamieni (otwory 16 - 18, XV) i czarnej torfiastej próchnicy (otwory 14 - 15, XIV). Warstwy te nakrywa brązowa próchnica (XIII) występująca na całej badanej osi (otwory 14 - 23), w pobliżu jeziora zalegająca na mule. Wyżej znajdowała się wspomniana już warstwa I.

Pierwotna konfiguracja terenu uległa niewielkim przekształceniom. Poziom calca jest najbardziej równy w obrębie północno-wschodniej części grodziska, obniżając się stopniowo w kierunku jeziora na przestrzeni 50 m zaledwie

o 1 m). Najniżej zalega w fosie i w przegłębieniu na majdanie, najwyżej w części zajętej przez wał. Stratyfikacja obiektu na osi wierceń skłania do przypuszczenia, że pierwotnie osadnictwo skupiało się w pobliżu wału. Przemawia za tym suchy i zwarty charakter podłoża oraz miąższość warstw dochodząca do 1,9 m. Natomiast północno-wschodnia część o wilgotnym, torfiastym podłożu mogła być zasiedlona nieco później, mimo że i tu miąższość warstw dochodzi do 1,7 m.

Chronologia: połowa IX - X w.

Badania. Brak danych o badaniach starszych; autopsja H. J. Eggersa w 1932 r.; sondażowe, powierzchniowe i pomiary w kwietniu 1968 r. oraz wiertnicze w listopadzie 1975 r. prowadzone przez ekspedycję PAK PKZ Oddział w Szczecinie na zlecenie WKZA w Szczecinie.

Zbiory. Niegdyś w muzeum w Pyrzycach pod nr inw. A 593 (zagięły), oraz w MN w Szczecinie nr inw. A 8768-72.

Archiwum: MN w Szczecinie,teczka nr 1119.

Literatura: R. Holsten 1918, s. 88, Cd, nr 2; 1921, s. 58; 1929, s. 165 - 168; O. Kunkel 1932, s. 91; G. Dorka 1939, s. 95, 120; T. Białecki, 1960, s. 271 n.; H. J. Eggers 1960, s. 21, 25, nr 80, s. 42; W. Antoniewicz, Z. Warołowska 1964, s. 29, 51, IIB nr 48; E. Rynar, 1968, s. 155; 1974a, s. 251, tabl. 6, nr 1; T. Nawroński, R. Rogosz, 1970, s. 74, ryc. 2; E. Cnotliwy 1971, s. 16; R. Wołagiewicz 1971, s. 47.

BRODY

Gmina: Pyrzyce.

Źródła pisane: ok. 1185 r. — *Brode* (PUB, I, nr 98); 1186 - 1187 r. — ... *trans montem ad tumulos paganorum*¹ *et sic per viam, que ducit Stargard* (PUB, I, nr 104); dalsze z lat: 1189, 1200 - 1208, 1223, 1235, 1236, 1237, (PUB, I, nr 116, 141, 213, 312, 331, 344); 1240 r. — ... *Broda cum molendino et prato adiacenta usque in monticulos Brodegora*²... (PUB, I, nr 373); 1284 r. — *castrum Brode*³ (PUB, II, nr 1312); 1331 r. — *castrum Brode* (PUB, VIII, nr 4835).

Stanowisko 3.

Położenie: na wzgórzu panującym nad okolicą, w odległości 250 m na wschód od skrzyżowania dróg Stargard — Pyrzyce i Gredziec — Stary Przylep (ryc. 10). Nazwa miejscowa: *tumulos paganorum*? (PUB, I, nr 104, 312, 373, 404), *Brodegora*? (PUB, I, nr 373), *Russen* — *schanze* (G. Dorka, 1939, s. 171).

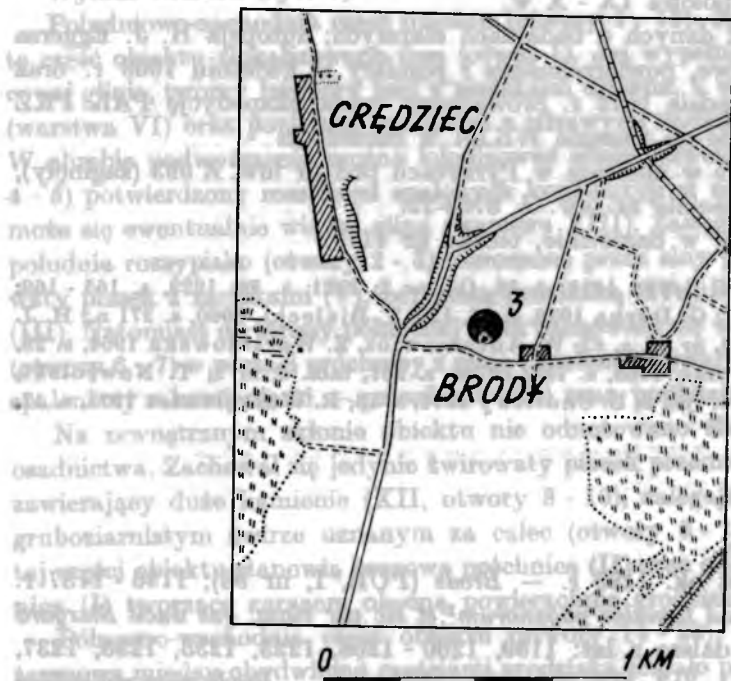
Rodzaj stanowiska: prawdopodobne grodzisko.

Opis obiektu. Grodzisko wyżynne, jednoczłonowe, zbliżone do czworoboku (od zachodu zaokrąglone). Usytuowane na skraju wysoczyzny na wydzielonym pagórku. Powierzchnia „majdanu” płaska, jakby wyraźnie zniwelowana, na środku nieznacznie wklęsła, łagodnie nachylona w kierunku wschodnim. Wały nie są czytelne ani na powierzchni, ani w profilu osi wierceń. Zbocza bardzo strome, wyraźnie zarysowane. Od strony północnej w dolnej części zbocza jest wyraźnie czytelna wąska, tarasowata płaszczyna (ryc. 13) wzno-

sząca się łagodnie w stronę zachodnią i dochodząca do zakłęcia na krawędzi „majdanu” w jego północno-zachodnim narożniku. Tędy mogło prowadzić dojście do obiektu (ryc. 11).

Wymiary: podstawa obiektu 90×90 m, „majdan” 68×72 m, jego powierzchnia około 4400 m^2 , wysokość w stosunku do podstawy 7 - 10 m. Stan zachowania: Ogólnie dobry, tylko południowy i wschodni skraj płaszczyzny

Wyniki wierzeń (rys. 8).

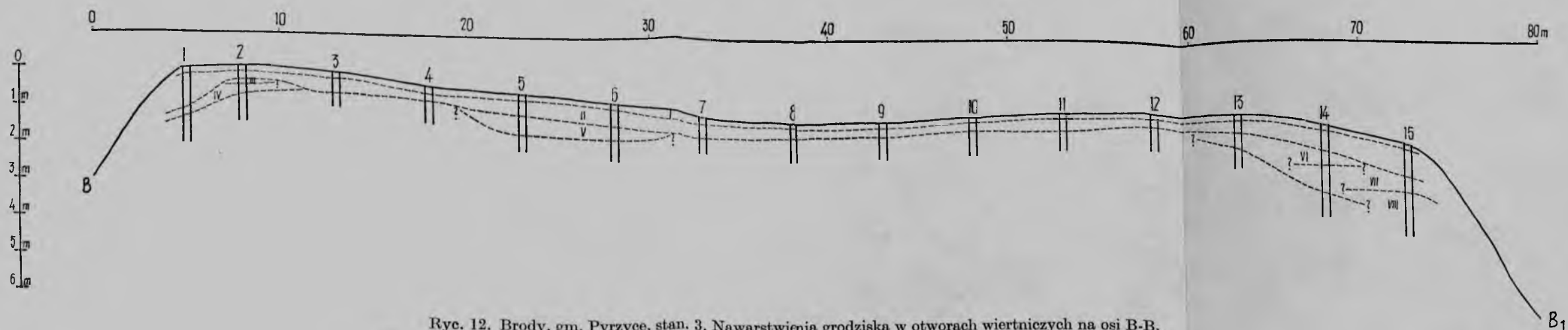

Ryc. 10. Brody, gm. Pyrzyce, stan. 3.
Położenie grodziska.

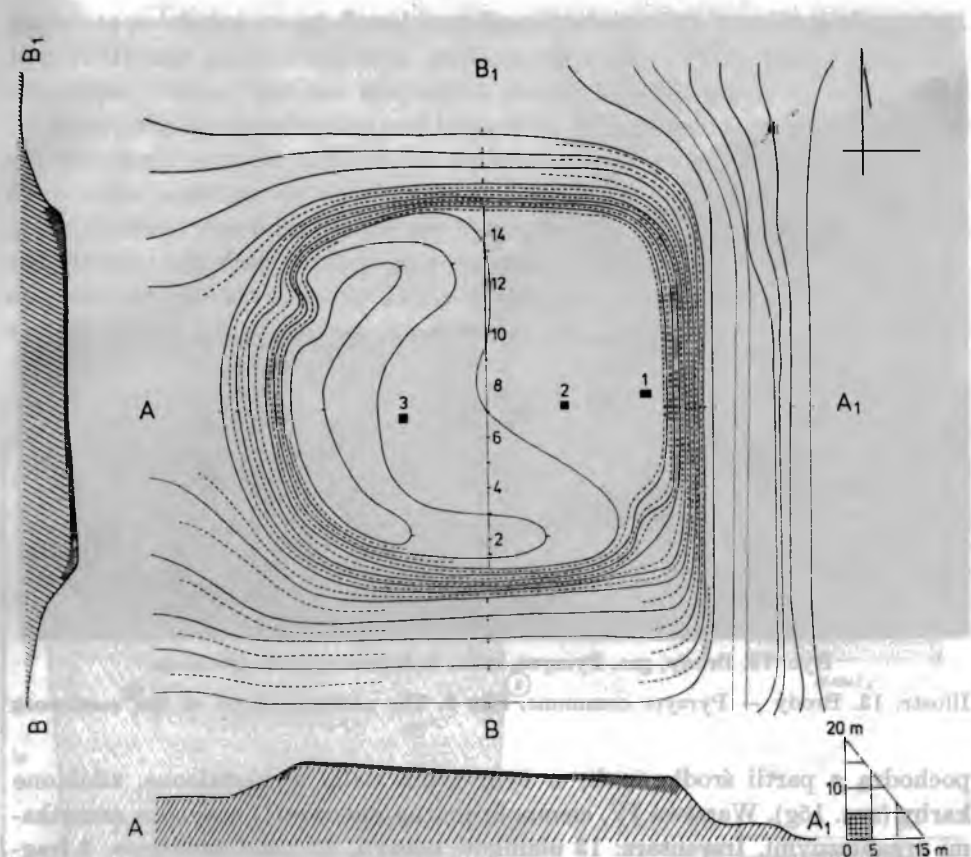
Ilustr. 10. Brody — Pyrzyce commune.
Site 3. Situation of the earthwork

szczytowej jest zniszczony rowami strzeleckimi. Obiekt jest wyłączony z użytkowania, jest rezerwatem przyrody.

Inwentarz. Z badań starszych, zapewne powierzchniowych, pochodzą: a) 2 kabłączki skroniowe z brązu, w tym jeden posrebrzany, ich średnice 2,1 i 4,2 cm, b) nożyce żelazne, c) wiór krzemienisty, d) fragment prążnicy, e) kilkanaście naczyń, wśród których na uwagę zasługują partie przybrzeżne form szerokootworowych baniastych, częściowo obtaczanych i bogato zdobionych, f) ułamki siwaków późnośredniowiecznych: brzeg i dno ze śladami podsypki. Z badań powierzchniowych przeprowadzonych w 1968 r. pochodzi 6 ułamków naczyń z partii środkowych (tabela 1, 2).

Ryc. 12. Brody, gm. Pyrzyce, stan. 3. Nawarstwienia grodziska w otworach wiertniczych na osi B-B₁
 Illustr. 12. Brody — Pyrzyce commune. Site 3. Stratifications of the hillfort in drilling holes on the axis B - B₁

Ryc. 11. Brody, gm. Pyrzyce, stan. 3. Plan warstwowy. Na profilach zaznaczono miąższość warstw kulturowych

Ilustr. 11. Brody — Pyrzyce commune. Site. 3. A contour plan. The thickness of cultural layers has been marked on the profiles

Sondaż 1 ($0,9 \times 1,5$ m): warstwa I, brunatna próchnica z grudkami gliny zawierająca 8 fragmentów naczyń i 3 kości zwierzęce. Materiał ceramiczny reprezentują 2 ułamki naczyń szerokootworowych baniastych o brzegach łagodnie wychylonych i krawędziach skośnie ściętych, zdobione (ryc. 15a - b) oraz mało charakterystyczne ułamki brzuśców. Warstwa II, ciemnobrązowa próchnica z grudkami gliny i polepy, z małą ilością węgielków drzewnych. Inwentarz: 2 ułamki naczyń z partii środkowych i 4 kości zwierzęce. Warstwa III, przewarstwienia próchnicy i popiołu. Inwentarz: 19 fragmentów naczyń, 1 kość. 2 ułamki przybrzeżne pochodzą od naczyń baniastych, szerokootworowych, w tym 1 z brzegiem lekko wychylonym i zdobioną, skośnie ściętą krawędzią wylewu (ryc. 15d) i 1 z brzegiem prostym i zgrubioną od zewnątrz krawędzią (ryc. 15e). 2 fragmenty reprezentują miski, z których 1 pochodzi od stosunkowo głębokiego okazu o pogrubionym brzegu (ryc. 15c), inna od egzemplarza spłaszczonego ze skośnie na zewnątrz ściętą krawędzią (ryc. 15f). Pozostałe

Ryc. 13. Brody, gm. Pyrzyce, stan. 3. Północny stok grodziska

Illustr. 13. Brody — Pyrzyce commune. Site 3. The northern slope of the earthwork

pochodzą z partii środkowych, w tym 1 ma słabo wykształcone, zdobione karby (ryc. 15g). Warstwa IV, ciemnobrunatna mierzwa(?) nasyciona szczątkami organicznymi. Inwentarz: 13 ułamków naczyń, 22 kości zwierzęce. 2 fragmenty pochodzą od naczyń baniastych, szerokootworowych o brzegach słabo (ryc. 15h) bądź mocniej wychylonych na zewnątrz i krawędziach skośnie ściętych. Pozostałe to mało charakterystyczne części brzuśców. Calec: żółta glina (ryc. 13).

Sondaż 2 ($0,5 \times 0,7$ m): warstwa I, brunatna próchnica. Calec: żółta glina (ryc. 13).

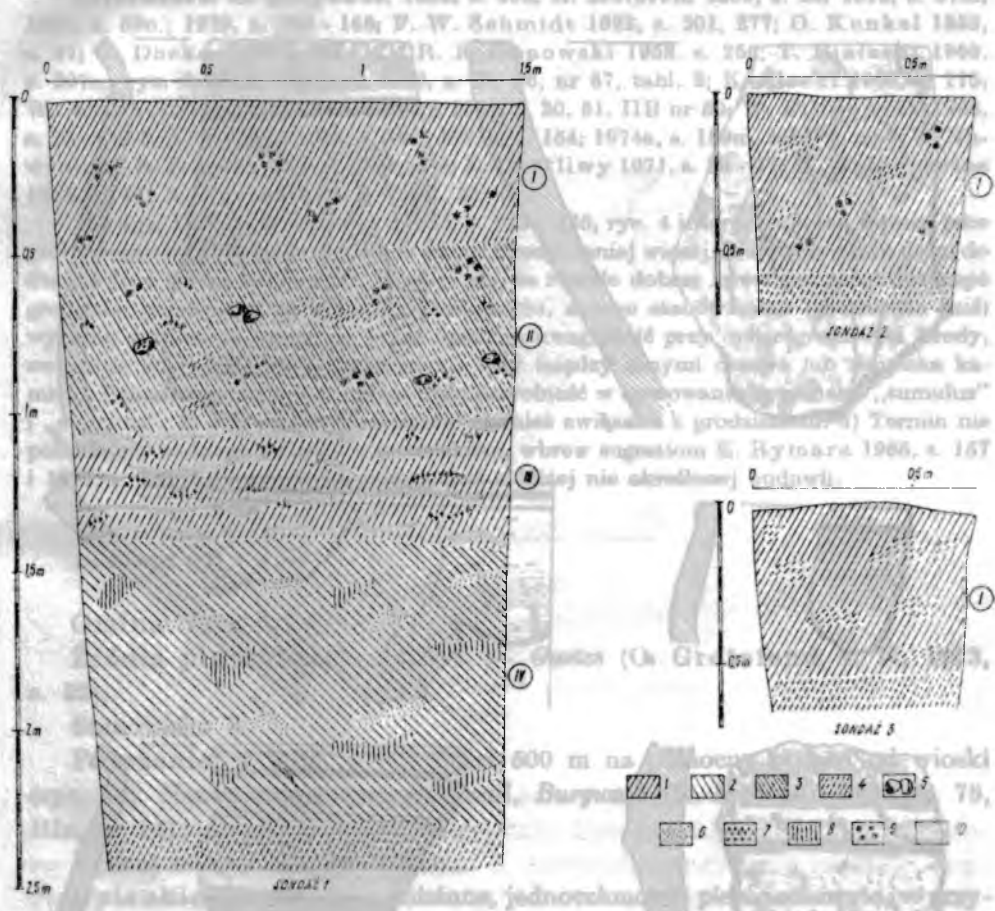
Sondaż 3 ($0,6 \times 0,7$ m): warstwa I, brunatna, gliniasta próchnica. Calec: jasnożółta glina (ryc. 13).

Wyniki wierceń (ryc. 12). Obiekt przecięto osią wierceń B - B₁ usytuowaną na kierunku północ-południe. Wykonano 15 otworów wiertniczych. Prawie we wszystkich uzyskano jednakowe uwarstwienie, z wyjątkiem części skrajnych obiektu. Pod warstwą humusową (I) odnotowano popielatobrazową próchnicę (II) zalegającą bezpośrednio na gliniastym calcu. W otworach 5 i 6 nad calcem zarysowała się dodatkowo jasnobrazowa glina z przymieszką próchnicy (V).

W południowej części obiektu pod warstwą II stwierdzono lokalny układ szarej próchnicy (otwór 2, warstwa III) oraz ciemnopopielatej próchnicy ze spalenizną i grudkami polepy (IV) zalegającej na calcu. Natomiast przy północnym skraju obiektu (otwory 13 - 15) pod warstwą II uchwycono ciemno-

popielatą próchnicę z węgielkami i grudkami polepy (VI), jasnobrązową próchnicę (VII) oraz ciemnobrunatną, gliniastą próchnicę (VIII), której spągu nie osiągnięto. Calcem jest we wszystkich otworach żółta glina.

Interpretacja nawarstwień jest kłopotliwa. W zasadzie na większym obszarze występuje jedynie warstwa II, potwierdzona również w sondażach 2 i 3. Strop calca znajduje się na jednym poziomie, obniżając się ku zboczom pagórka, którego pierwotne stoki nie były tak ostro wydzielone z płaszczyzny szczytowej i łagodnie opadały na zewnątrz. Na skrajach obiektu, przeciętych osią wierceń, nie stwierdzono żadnych elementów umocnień obronnych typu wał, podobnie jak w sondażu 1 usytuowanym przy stoku wschodnim. Układ

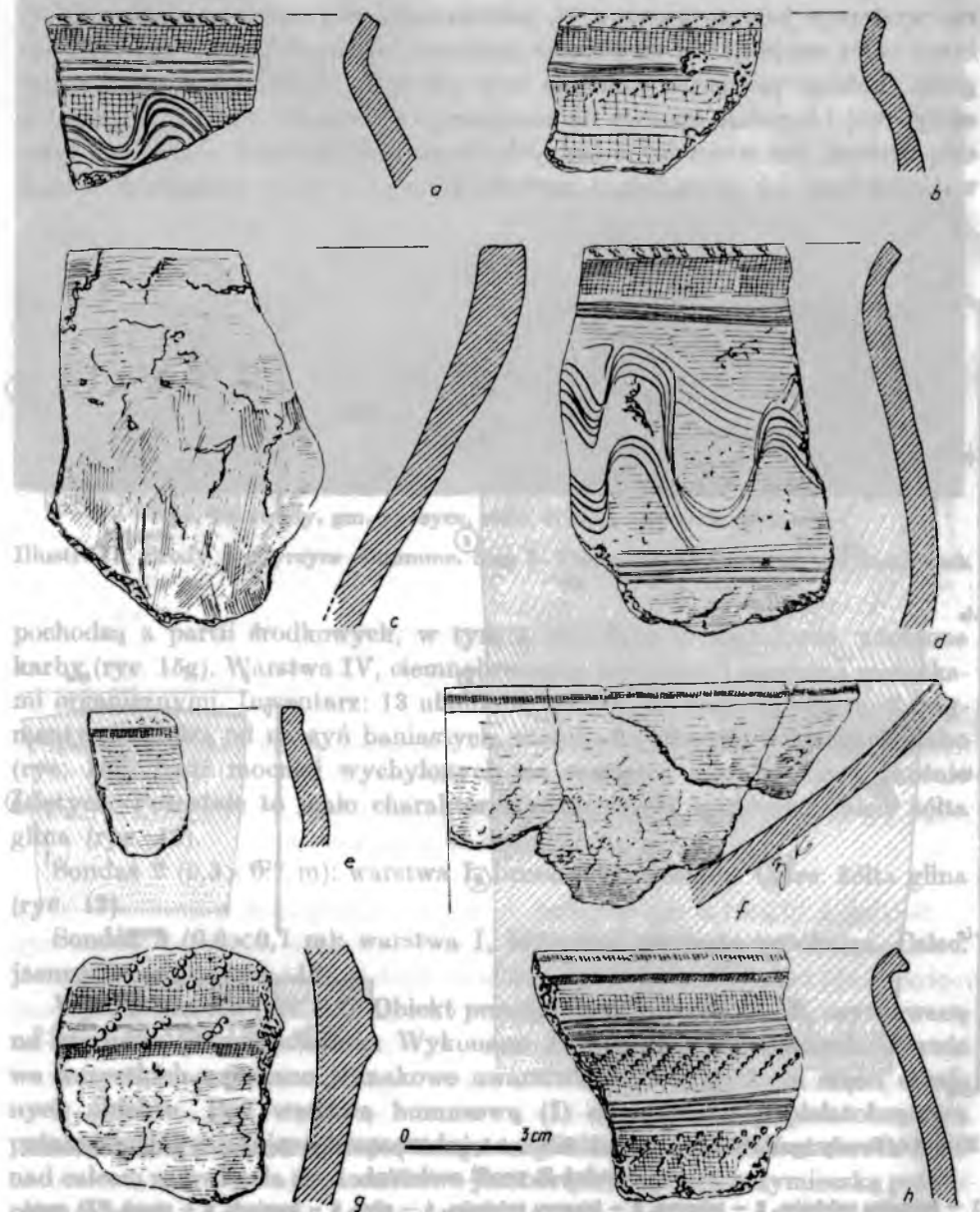
Ryc. 14. Brody, gm. Pyrzyce, stan. 3. Sondaż 1, profil północny. Sondaż 2, profil zachodni. Sondaż 3, profil zachodni

1 – brunatna próchnica, 2 – mierzwa, 3 – brązowa próchnica, 4 – glina, 5 – kamienie, 6 – piasek, 7 – spalczyna, 8 – szczątki organiczne, 9 – polepa, 10 – popiół

Illustr. 14. Brody – Pyrzyce commune. Site 3. Soundings no. 1, northern profile. Soundings no. 2 – western profile. Soundings no. 3 – western profile

1 – brown humus, 2 – farm-yard manure, 3 – brown humus, 4 – clay, 5 – stones, 6 – sand, 7 – remains of a fire, 8 – organic fragments, 9 – daub, 10 – ashes

nawarstwień na skraju północnym i południowym obiektu powstał w wyniku niwelacji, może nawet wcześniejszych umocnień obronnych. Na ślady jamy (?), ziemianki (?) natrafiono jedynie w sondażu 1.

Ryc. 15. Brody, gm. Pyrzyce, stan. 3. Ułamki naczyń glinianych: sondaż 1, warstwa I (a - b); warstwa III (c - g); warstwa IV (h)

Illustr. 15. Brody — Pyrzyce commune, site. 3. Shards of clay vessels. Soundings no. 1, layer I (a - b); layer III (c - g); layer IV (h)

Chronologia: druga połowa VII i VIII w.

Badania. O starszych brak danych, w 1932 r. autopsja H. J. Eggersa, w kwietniu 1968 r. powierzchniowe, sondażowe i pomiary, a w listopadzie 1975 r. wiertnicze ekspedycji PAK PKZ Oddział w Szczecinie na zlecenie WKZA w Szczecinie.

Zbiory: niegdyś w gimnazjum w Pyrzycach, nr inw. 124 i w muzeum w Pyrzycach, nr inw. A 604 (zaginęły) oraz MN w Szczecinie, nr inw. A 8775-8781.

Archiwum: MN w Szczecinie,teczka nr 1165.

Literatura: H. Berghaus, 1868, s. 402; R. Holsten, 1909, s. 28; 1914, s. 87n.; 1921, s. 58n.; 1929, s. 165 - 168; F. W. Schmidt 1922, s. 201, 277; O. Kunkel 1932, s. 91; G. Dorka 1939, s. 95, 171; R. Kiersnowski 1958, s. 256; T. Białecki 1960, s. 297n., ryc. 6; H. J. Eggers 1960, s. 21, 26, nr 87, tabl. 2; K. Ślaski 1960, s. 115; W. Antoniewicz, Z. Warołowska 1964, s. 30, 51, IIB nr 50; W. Filipowiak 1966, s. 75, ryc. 3; E. Rymar 1968, s. 157; 1971b, s. 154; 1974a, s. 189n., tabl. 6, nr 6; T. Nawrołski, R. Rogosz 1970, s. 78, ryc. 6; E. Cnotliwy 1971, s. 16 - 17; R. Wołagiewicz 1971, s. 47; A. Porzeziński 1975, s. 31, 51.

Uwagi: 1) R. Kiersnowski 1955, s. 123 - 125, ryc. 4 interpretuje ten termin jako groby pogan lokalizując je na północ od wsi Brody, mniej więcej na skrzyżowaniu drogi do Stargardu z torem kolejowym. Wydaje się, że równie dobrze zwrot ten mógł dotyczyć grodziska położonego na krawędzi płaskowyżu, a więc stanowiącego (zresztą do dziś) wyraźną dominantę terenową, którą musiano uwzględnić przy opisie granic wsi Brody, zwłaszcza gdy elementami granicznymi były między innymi drzewa lub skupiska kamieni. Ponadto zachodziła wówczas duża dowolność w operowaniu terminami „tumulus” i „cumulus”. 2) Nazwa przypuszczalnie również związana z grodziskiem. 3) Termin nie posiadający żadnego związku z grodziskiem, wbrew sugestiom E. Rymara 1968, s. 157 i 1971, s. 155 dotyczy nie istniejącej dziś a bliżej nie określonej budowli.

GARDZIEC

Gmina: Przelewice.

Źródła pisane: około 1400 r. — *Gartze* (O. Grotefend, t. II, 1923, s. 32).

Stanowisko 3.

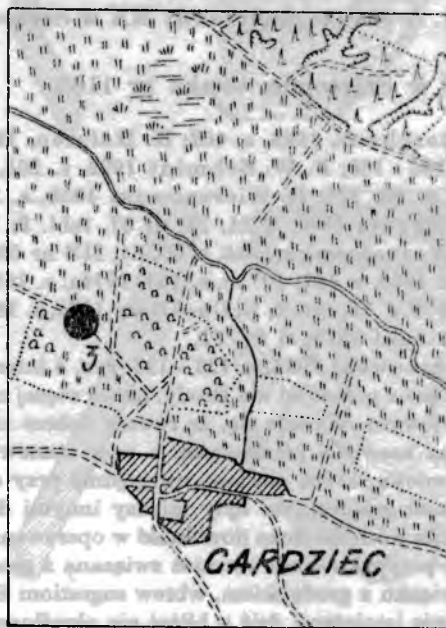
Położenie: w lesie, w odległości 500 m na północny zachód od wioski (ryc. 16). Nazwa miejscowa: *Burgwall*, *Burgwald* (R. Holsten 1918, s. 78, Bie, nr 14).

Rodzaj stanowiska: grodzisko.

Opis obiektu. Grodzisko nizinne, jednoczołnowe, pierścieniowate, w przybliżeniu koliste (ryc. 17). Wzniesione w dolinie rzeki Płoni wśród bagien. Wał słabo czytelny na powierzchni, zupełnie zniszczony na osi drogi leśnej przecinającej grodzisko. Od strony północno-wschodniej obiektu, między wałem a mokradłami, znajduje się nieznacznie wyniesiony cypel, na powierzchni którego znaleziono liczne ułamki naczyń glinianych. Najłatwiejszy dostęp do grodziska prowadzi od strony wschodniej i zachodniej.

Wymiary: podstawa grodziska 56 × 64 m, majdan 51 × 57 m, powierzch-

nia majdanu około 2300 m², szerokość podstawy wału maksymalnie 5 - 7 m, wysokość grodziska w stosunku do otaczających mokradel 2,5 m. Stan zachowania: Obiekt silnie zniwelowany, zwłaszcza na osi drogi, w części południowo-zachodniej znajduje się wielki lej, może po wybuchu bomby lotniczej. Droga biegnie w rowiastym zagłębieniu. Obiekt użytkowany jako uprawa leśna.

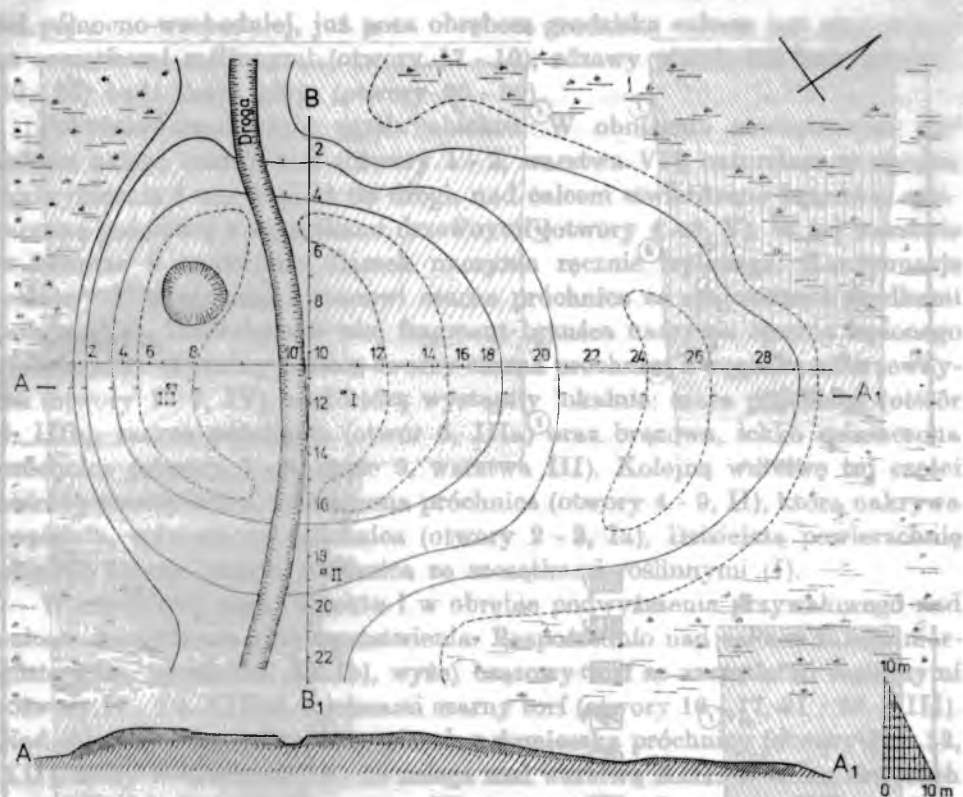
0 1KM

Ryc. 16. Gardziec, gm. Przelewice.
Stanowisko 3. Położenie grodziska

Illustr. 16. Gardziec — Przelewice commune, site 3. Situation of the earthwork

Inwentarz. Ze starszych badań powierzchniowych pochodzi bliżej nieokreślona ilość ułamków naczyń zdobionych żłobkami i nakłuciami, a także trzy przęsliki (dwa dwustożkowate). Z badań powierzchniowych przeprowadzonych w latach 1968 i 1976 pochodzą 4 ułamki przybrzeżne naczyń dwustożkowatych (ryc. 21 c - e), 3 fragmenty naczyń esowatych silnie profilowanych z szyjkami (ryc. 21f), oraz 92 ułamki brzuśców i 2 kawałki płaskich den, w tym jedno słabo wyodrębnione (tabela 1, 3).

Sondaż 1 (0,6 × 0,8 m): warstwa I, brunatna próchnica z małą ilością drobnych kawałków cegieł. Inwentarz: 4 ułamki brzuśców. Warstwa II, czarna próchnica z przymieszką spalenizny, z potupanymi i przepalonymi kamieniami. Inwentarz: 22 fragmenty naczyń, głównie brzuśców i 2 drobne ułamki den

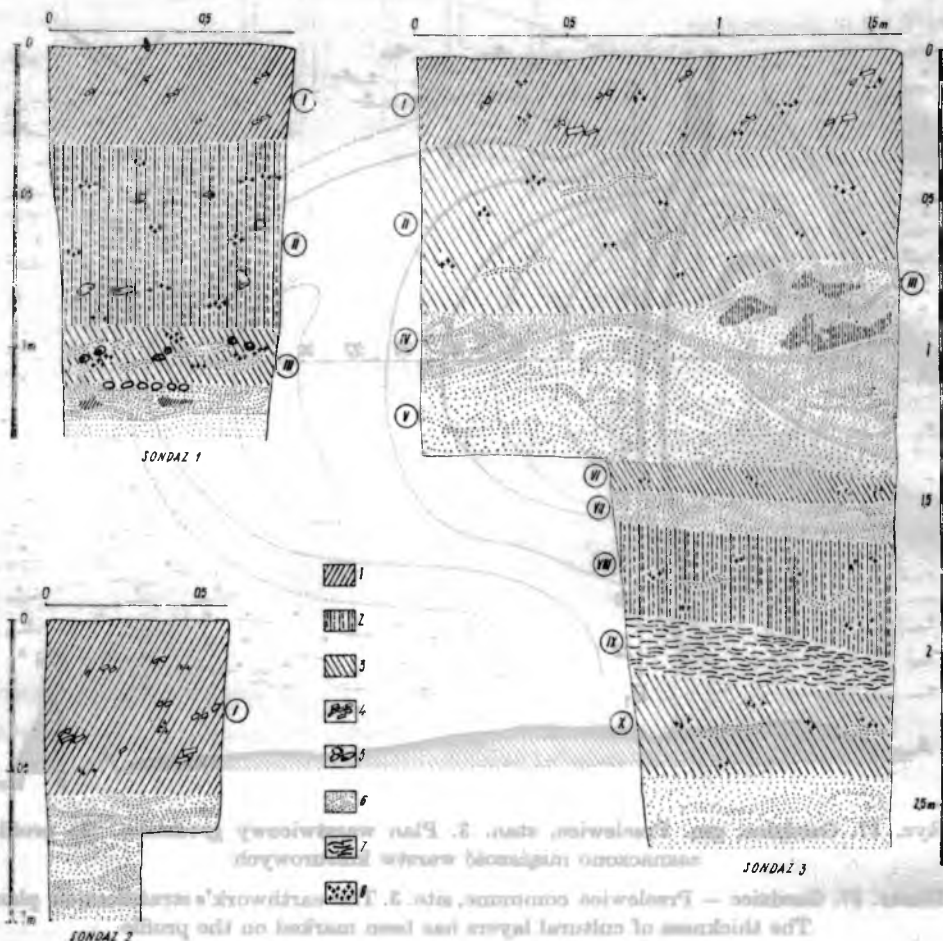
Ryc. 17. Gardziec, gm. Przelewice, stan. 3. Plan warstwicowy grodziska. Na profilu zaznaczono niżej warstwy kulturowe

Illustr. 17. Gardziec — Przelewice commune, site. 3. The earthwork's stratification plan. The thickness of cultural layers has been marked on the profile

plaskich, poza tym 2 kości zwierzęce. Warstwa III, brunatna próchnica z domieszką białego piasku, zawierająca spaleniznę i duże, przepalone kamienie. Inwentarz: 7 ułamków naczyń i 5 kości zwierzęcych. Wśród skorup wyróżniono brzeg naczynia esowatego silnie profilowanego, z profilowaną krawędzią wylewu (ryc. 21b), fragment małej, stożkowej pokrywy z prostymi brzegiem i spłaszczoną krawędzią (ryc. 21a). Pozostałe ułamki należą do mało charakterystycznych partii środkowych. Całec piaszczysty.

Sondaż 2 (0,7×1,3 m): warstwa I, ciemnobrunatna próchnica, pod nią biały całcowy piasek. Inwentarz: 2 drobne skorupy, 1 kość.

Sondaż 3 (0,6×1,6 m): warstwa I, szarobrunatna próchnica. Warstwa II, brązowa próchnica. Warstwa III, żółtobrazowy piasek z domieszką czarnej próchnicy. Warstwa IV, żółtobrazowy piasek. Warstwa V, żółty piasek. Warstwa VI, brązowa próchnica. Warstwa VII, żółtobrazowy piasek. Warstwa VIII, czarna próchnica. Warstwa IX, czarny torf. Warstwa X, brązowa próchnica, pod nią ciemnożółty piasek całcowy. We wszystkich warstwach brak

Ryc. 20. Gardziec, gm. Przelevice, stan. 3. Sondaż 1, profil wschodni. Sondaż 2, profil zachodni. Sondaż 3, profil wschodni

1 — ciemnobrunatna próchnica, 2 — czarna próchnica, 3 — brązowa próchnica, 4 — fragmenty cegieł, 5 — kamienie, 6 — piasek, 7 — torf, 8 — spalenizna

Illustr. 20. Gardziec — Przelevice commune, site 3. Soundings no. 1 — eastern profile; sounding no. 2 — western profile. Sounding no. 3 — eastern profile

1 — dark-brown humus, 2 — black humus, 3 — brown humus, 4 — brick fragments, 5 — stones, 6 — sand, 7 — peat, 8 — conflagration remains

materiału zabytkowego. Luźno, w ziemi związanej z sondażem 3 znaleziono drobny ułamek naczynia z prostym brzegiem i płasko ściętą krawędzią wylewu.

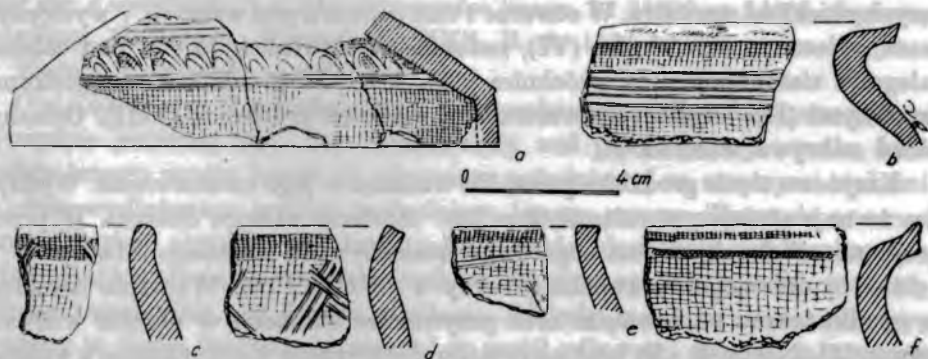
Wyniki wierceń (ryc. 17): Grodzisko przecięto krzyżowo dwiema osiami wierceń: A - A₁ i B - B₁. Uwarstwienie grodziska jest stosunkowo bogate i zróżnicowane nie tylko w obrębie poszczególnych osi wierceń, ale także w różnych częściach grodziska.

Oś A - A₁ (ryc. 18): Calec w części południowo-zachodniej i środkowej stanowi żółty, drobnoziarnisty piasek (miejscami żwirowaty), natomiast w czę-

ści północno-wschodniej, już poza obrębem grodziska calcem jest siny namul ze szczątkami roślinnymi (otwory 17 - 19), rdzawy piasek lub żwir (otwory 20 - 25) bądź ilasta glina (otwory 26 - 29).

Południowo-zachodnia partia obiektu. W obniżeniu zewnętrznym nad calcem zalega czarny torf (otwory 1 - 3, warstwa VI), natomiast w obrębie podwyższenia i wnętrza, aż do drogi, nad calcem stwierdzono brązową, spiaszczoną próchnicę z węgielkami drzewnymi (otwory 4 - 8, V). W tej warstwie w otworze 8 znaleziono ułamek naczynia ręcznie lepionego. Kontynuację warstwy V w otworze 9 stanowi czarna próchnica ze spalenizną i grudkami polepy (Va). Znaleziono w niej fragment brzuśca naczynia ręcznie lepionego (tabela 1, 3). Wyraźny poziom tworzy czarna próchnica z węgielkami drzewnymi (otwory 1 - 7, IV), nad którą wystąpiły lokalnie: szara próchnica (otwór 6, IIIb), czarna próchnica (otwór 6, IIIa) oraz brązowa, lekko spiaszczona próchnica (otwory 7 - 8, może 9, warstwa III). Kolejną warstwę tej części obiektu tworzy szara, spiaszczona próchnica (otwory 4 - 9, II), którą nakrywa popielata, spiaszczona próchnica (otwory 2 - 3, Ia), Dzisiejszą powierzchnię obiektu tworzy czarna próchnica ze szczątkami roślinnymi (I).

W środkowej części obiektu i w obrębie podwyższenia przywałowego nad calcem stwierdzono inne uwarstwienia. Bezpośrednio nad calcem zalega marglista glina (otwór 20, XIIIb), wyżej brązowy torf ze szczątkami roślinnymi (otwory 18 - 19, XIIIa), miejscami czarny torf (otwory 16 - 17, 21 - 22, XIII). Nad calcem zalega także żółty piasek z domieszką próchnicy (otwory 12 - 13, XII), który w otworach 16 - 18 zalega nad warstwą XIII. W kilku otworach wystąpiły lokalne układy warstw. W otworze 12 nad warstwą XII znajduje się szaropopielaty piasek (XIb), ciemnopopielata, spiaszczona próchnica (XIa) i brązowa próchnica (XI). W otworze 11 ujawniono współczesny wkop sięgający aż do calca, potwierdzony ułamkiem ceglatego naczynia toczonego pokrytego brązową polewą. Z kolei w otworach 14 - 15 wystąpiły: popielata,

Ryc. 21. Gardziec, gm. Przelewice, stan. 3. Ułamki naczyń glinianych: z powierzchni stanowiska (c - f); sondaż 1, warstwa III (a - b)

Illustr. 21. Gardziec — Przelewice commune, site 3. Shards of clay vessels; from the surface of the site (c - f); soundings no. 1 — layer III (a - b)

spiaszczona próchnica (Xa), która może być kontynuacją popielatej próchnicy z węgielkami drzewnymi i kamieniami z otworów 12 - 13 (X), następnie czarna próchnica (IXc), żółty piasek (IXb), spalenizna (IX). Powyższy układ nakrywa częściowo żółty piasek przewarstwiony z próchnicą (otwory 15 - 19, VIII), wyraźnie opadający na zewnątrz obiektu. Dalsze warstwy o lokalnym znaczeniu w otworach 14 - 15 to: brązowa, spiaszczona próchnica (VIIb) i intensywna spalenizna (VIIa). Lokalny układ mają również ciemnopopielata próchnica ze spalenizną i kamieniami oraz szara, spiaszczona próchnica (warstwy VIIId, VIIc w otworze 19). Górne poziomy opisywanej części grodziska tworzą: brązowa, spiaszczona próchnica (VII) i czarna próchnica (I) uchwycone we wszystkich otworach. W otworach 23 - 26 te dwie warstwy zalegały bezpośrednio nad calcem.

Zmiana nawarstwień nastąpiła w północno-wschodniej części stanowiska, już poza obrębem grodziska. W otworach 27 - 29 nad calcem stwierdzono ilaste osady jeziorne z licznymi szczątkami roślinnymi (XVI), następnie czarną próchnicę z bardzo dużą ilością spalenizny i fragmentami belek (XV) i brązowy torf (XIV). Powyższe nawarstwienia nakrywała wspomniana już wyżej warstwa VII.

Oś B - B₁ (ryc. 19). Calec tworzy biały piasek. Mniej więcej od środka osi w kierunku wschodnim układa się ciemnożółty, zapewne calcowy piasek (otwory 11 - 18, VII), a w kierunku zachodnim brązowa, spiaszczona próchnica (otwory 1 - 6, V), która może być odpowiednikiem warstwy V z osi A - A₁. Nad nią zalega jeszcze lokalnie szara, spiaszczona próchnica (otwory 6 - 7, IV) i szara próchnica (otwory 1 - 10, III). Ta ostatnia może odpowiadać warstwie II u osi A - A₁. W otworze 8 stwierdzono żółty piasek z przymieszką próchnicy (IVa). Górne warstwy stwierdzone na całej długości osi stanowią: brązowa, silnie spiaszczona próchnica (II) oraz czarna próchnica (I).

Oprócz opisanych wyżej nawarstwień w obrębie osi B - B₁ uchwycono jeszcze inne, związane być może z pozostałościami obniżeń terenowych otaczających obiekt od zewnątrz. W otworze 1 nad calcem a pod warstwą V występuje szara, spiaszczona próchnica (VI), natomiast w otworach 19 - 21 nad calcem zalegały: ciemnopopielata próchnica (X), brązowa próchnica z węgielkami drzewnymi (IX) i szara, przewarstwiona piaskiem próchnica (VIII). Opisany układ nakrywa warstwa II.

Krzyżowe cięcie grodziska pozwoliło wnikać w jego uwarstwienie. Wydaje się, że najważniejszym osiągnięciem jest uściślenie zasięgu obiektu. W przekroju na osi A - A₁ można sugerować istnienie wału ziemnego (otwory 5 - 7 i 14 - 15) oraz jego rozwalisko (otwory 4 - 6 i 16 - 18). Wyraźnie czytelne są spadki terenu na zewnątrz oraz przywałowe obniżenie w obrębie wnętrza (otwór 13). Na osi B - B₁ brak elementów dających się identyfikować z wałem, być może uległ on w tej partii grodziska kompletnej niwelacji.

Odrębną kwestią są nawarstwienia stwierdzone na osi A - A₁ w otworach 27 - 29. Narosły one już poza obrębem grodu i należy je wiązać z osadnictwem otwartym, które mogło mieć postać osady palowej. Na obecnym etapie rozpo-

nania obiektu nie można ustalać wzajemnych relacji obydwu elementów osadniczych.

Chronologia: druga połowa X - XII w.

Badania. Może powierzchniowe von Enkevortha w XIX w., sondażowe, powierzchniowe i pomiary w kwietniu 1968 r. oraz wiertnicze w kwietniu 1976 r. przeprowadzone przez ekspedycję PAK PKZ Oddział w Szczecinie na zlecenie WKZA w Szczecinie.

Zbiory: niegdyś w prywatnych zbiorach von Enkevortha i w gimnazjum w Pyrzycach, nr inw. 121 (zaginęły) oraz w MN w Szczecinie nr inw. A 8702-8707, 13159-13160.

Archiwum: MN w Szczecinie, teczka nr 1213.

Literatura: L. Giesebrecht 1947, s. 159; E. Walter 1889, s. 17, nr 135; R. Holsten 1914, s. 87; 1918, s. 78, B Ic, nr 14; 1921, s. 58; 1921a, s. 37; 1929, s. 165 - 169; F. W. Schmidt 1922, s. 215; W. Łęga 1930, s. 521, nr 86 (jako Garc); O. Kunkel 1932, s. 91; G. Dorka 1939, s. 95, 135; T. Białecki 1960, s. 284 - 285; H. J. Eggers 1960, s. 22, 25, nr 82; K. Ślaski 1960, s. 130; W. Antoniewicz, Z. Warołowska 1964, s. 32, 52, IIC nr 105; E. Rymar 1968, s. 161; 1974a, s. 252, tabl. 6, nr 19; T. Nawroński, R. Rogosz 1970, s. 84; E. Cnotliwy 1971, s. 18; R. Wołagiewicz 1971, s. 46.

LIPIANY

Gmina: Lipiany.

Źródła pisane: 1223 r. — *terra Slavice Lipiana* (PUB, I, nr 294); 1259 r. — *terra Lipene* (PUB, II, nr 667); 1303 r. — *castrum Lipeniz*¹ (PUB, IV, nr 2082); 1337 r. — *curia Werder* (Neumarkische Landbuch..., s. 19).

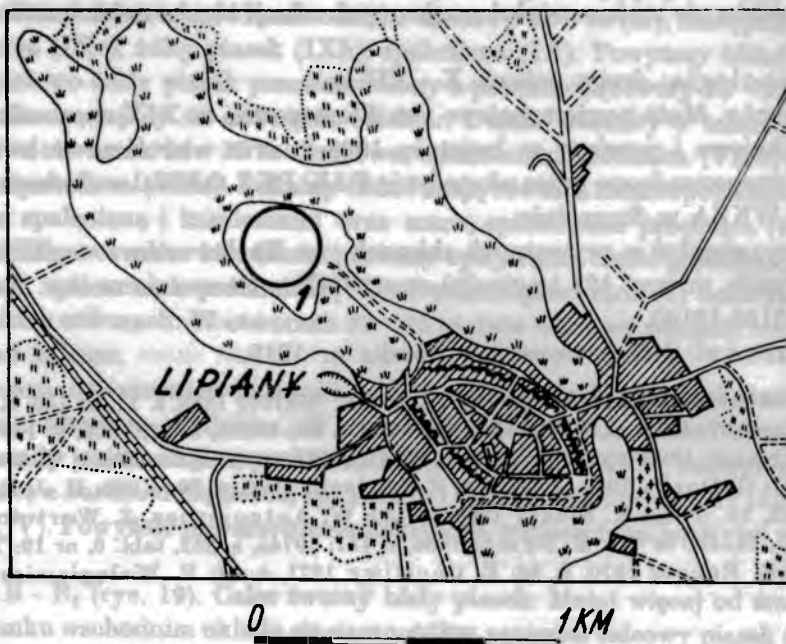
Stanowisko 1.

Położenie: około 0,5 km na północny zachód od miasta, na dzisiejszym półwyspie jeziora Lipiańskiego (ryc. 22). Nazwa miejscowa: *Wendenburg* (*Katalog der Ausstellung...*, s. 84), *Burgwerder* (mapa 1 : 25000 nr 1488), zapewne *Seeschloss, Rittenburg, Wasserburg* (HKS, R. 3, 1924, s. 68).

Rodzaj stanowiska: grodzisko.

Opis obiektu. Grodzisko nizinne, jednoczłonowe, podkowiaste, wzniesione na wyspie jeziornej (ryc. 24). Podkowiasty wał przebiegający wysoką krawędzią brzegu wyspy łączył się od strony południowej ze stromymi stokami wzgórza wydłużonego wzdłuż zachodniego brzegu wyspy. Tworzyło ono naturalną barierę obronną. Stożkowata kulminacja, doskonały punkt obserwacyjny, znajdowała się na krańcu zachodnim. Wzgórze opadało łagodnie w stronę północno-wschodnią, do środka majdanu. Wklęsły majdan, nieznacznie wyniesiony w części środkowej, posiadał w partii północnej owalne, zabagnione obniżenie, w którym jeszcze dziś zbiera się woda deszczowa (ryc. 23).

Na wschodnim brzegu półwyspu, już poza grodziskiem, za pasmem bagnistej łąki, znajduje się owalny wzgórek nie posiadający, jak się wydaje, bezpośredniego związku z grodem. Jedyne dojście do obiektu prowadzi groblą nieznacznie wyniesioną nad lustro jeziora. Ma ona 25 - 40 m szerokości, a jej

Ryc. 22. Lipiany, gm. loco, stan. 1. Położenie grodziska

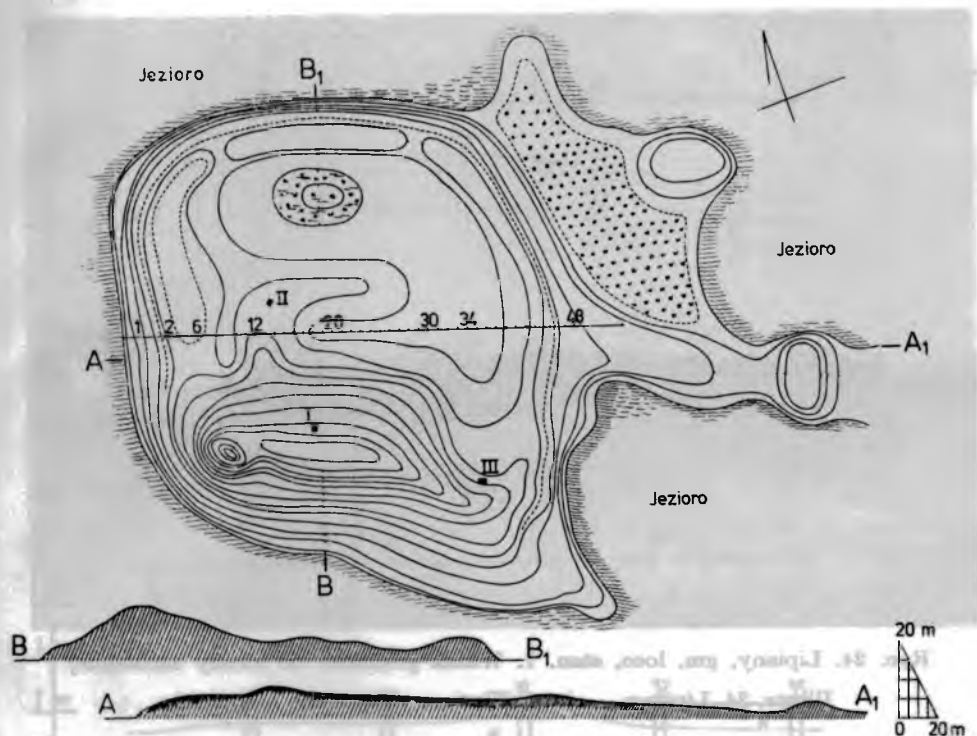
Illustr. 22. Lipiany — site 1. Situation of the earthwork

środkiem biegnie droga polna, przecinająca także grodzisko. Przed grodziskiem nieznacznie rozszerza się i podwyższa.

Wymiary: podstawa grodziska 230×240 m, majdan 175×185 m, powierzchnia użytkowa majdanu (po odliczeniu wyższej partii wzgórza i zbiornika wodnego) około 20000 m^2 , podstawa wału wschodniego około 15 m, zachodniego około 10 m, wysokość grodziska w stosunku do lustra jeziora 5 - 13 m.

Stan zachowania: silnie zniwelowany przez intensywną uprawę roli.

Inwentarz. Z badań starszych pochodzi naczynie baniaste z szyjką, z brzegiem wychylonym na zewnątrz, całkowicie obtaczane oraz nóż żelazny fragmentarycznie zachowany². Z badań powierzchniowych w 1968 i 1975 r. pochodzi 201 ułamków naczyń, fragment osełki z łupku, gwóźdź żelazny z płaską główką, kawałek okucia żelaznego i 2 bryłki żużla (300 i 500 g). Ułamki przybrzeżne pochodzą w większości od naczyń dwustożkowatych (ryc. 27a - h), przysadzistych, szerokootworowych z wysoko umieszczonym załomem brzuśca (ryc. 28a - b, g - h), esowatych silnie profilowanych (ryc. 28c - f), silnie profilowanych z wysokimi, wyraźnie wyodrębnionymi szyjkami oraz zróżnicowanymi brzegami i krawędziami wylewów (ryc. 28i) i wreszcie fragmenty naczyń z wysmukłą, cylindryczną szyjką (ryc. 28j). Ułamki brzuśców pochodzą w większości od naczyń całkowicie obtaczanych, często zdobionych

Ryc. 23. Lipiany, gm. loco, stan. 1. Plan warstwicowy grodziska. Na profilu zaznaczono miąższość warstw kulturowych

Ilustr. 23. Lipiany. Site 1. Stratification plan of the earthwork. The thickness of cultural layers has been marked on the profile

poziomymi żłobkami. Fragmenty den reprezentują okazy płaskie, lekko wklęsłe, niekiedy z pierścieniami i znakami (ryc. 28k, 30g, tabela 1, 4).

Sondaż 1 (1×1 m): warstwa I brązowa próchnica zawierająca 20 ułamków naczyń, dwustożkowaty przesłik zdobiony żłobkami (ryc. 29b) i 8 kości zwierzęcych. Rozpoznano fragment naczynia dwustożkowatego (ryc. 29a). Pozostałe reprezentują partie środkowe w większości od naczyń ręcznie lepionych. Warstwa II, ciemnobrunatna próchnica z soczewkami spiaszczonej gliny. Znalezione w niej fragment naczynia silnie profilowanego z szyjką, z brzegiem odgiętym na zewnątrz, 7 ułamków brzuśców w większości ze śladami ręcznego lepienia oraz 3 kości zwierzęce. Warstwa III, czarna próchnica ze spalenizną, z której pochodzi 15 ułamków naczyń, fragment żelaznego grota z tulejką, kawałek poroża ze śladami pilowania, 12 kości zwierzęcych i bryłki polepy. Wyodrębniono 2 ułamki naczyń dwustożkowatych (ryc. 29c), fragment naczynia beczułkowatego z brzegiem zagiętym do wewnątrz (ryc. 29d) oraz mało charakterystyczne fragmenty brzuśców, część od naczyń ręcznie lepionych. Całec — żółta glina (ryc. 26).

Sondaż 2 (0,7×1 m): warstwa I, brązowa próchnica, a w niej brzeg na-

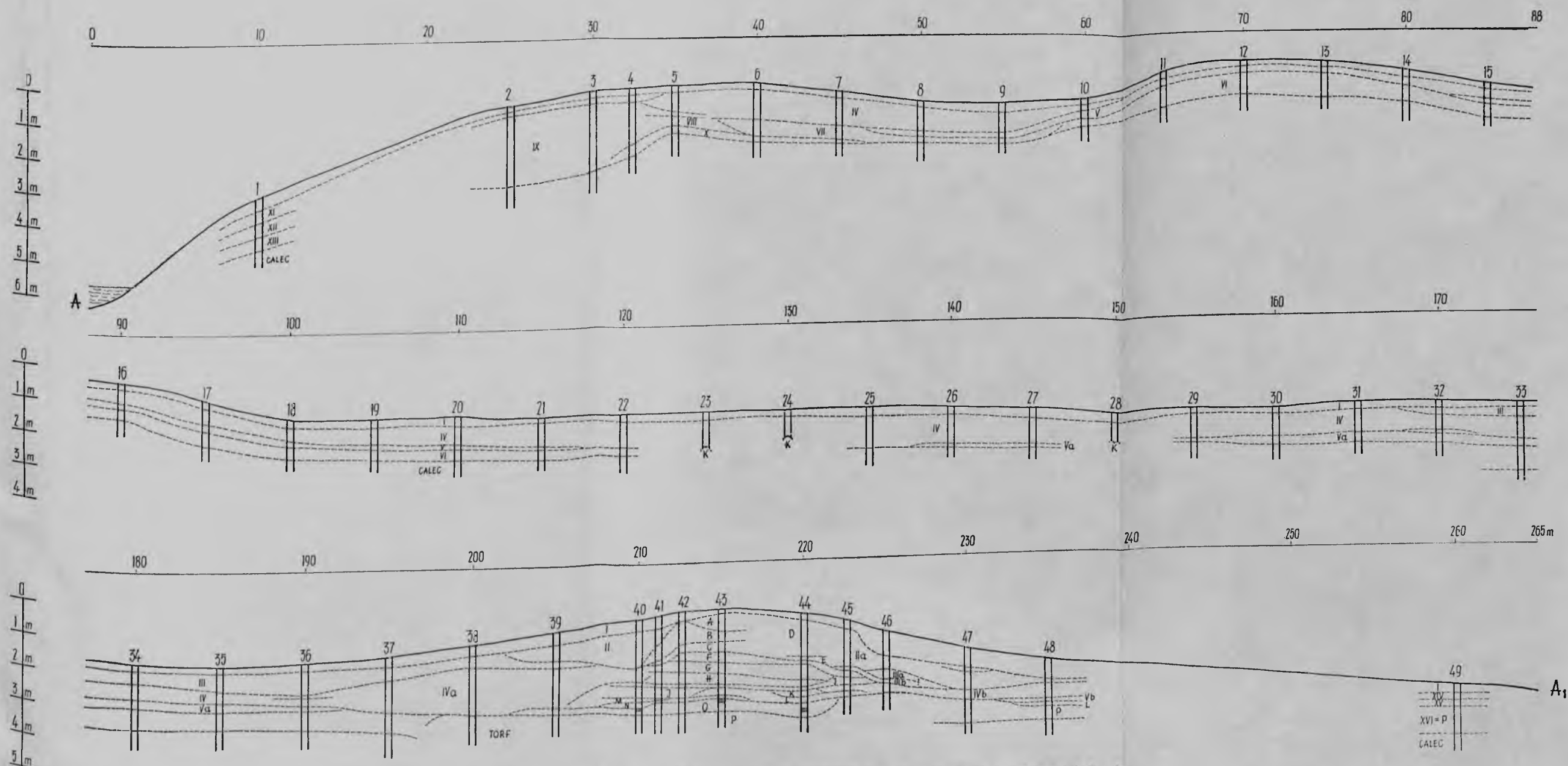

Ryc. 24. Lipiany, gm. loco, stan. 1. Widok grodziska od strony zachodniej

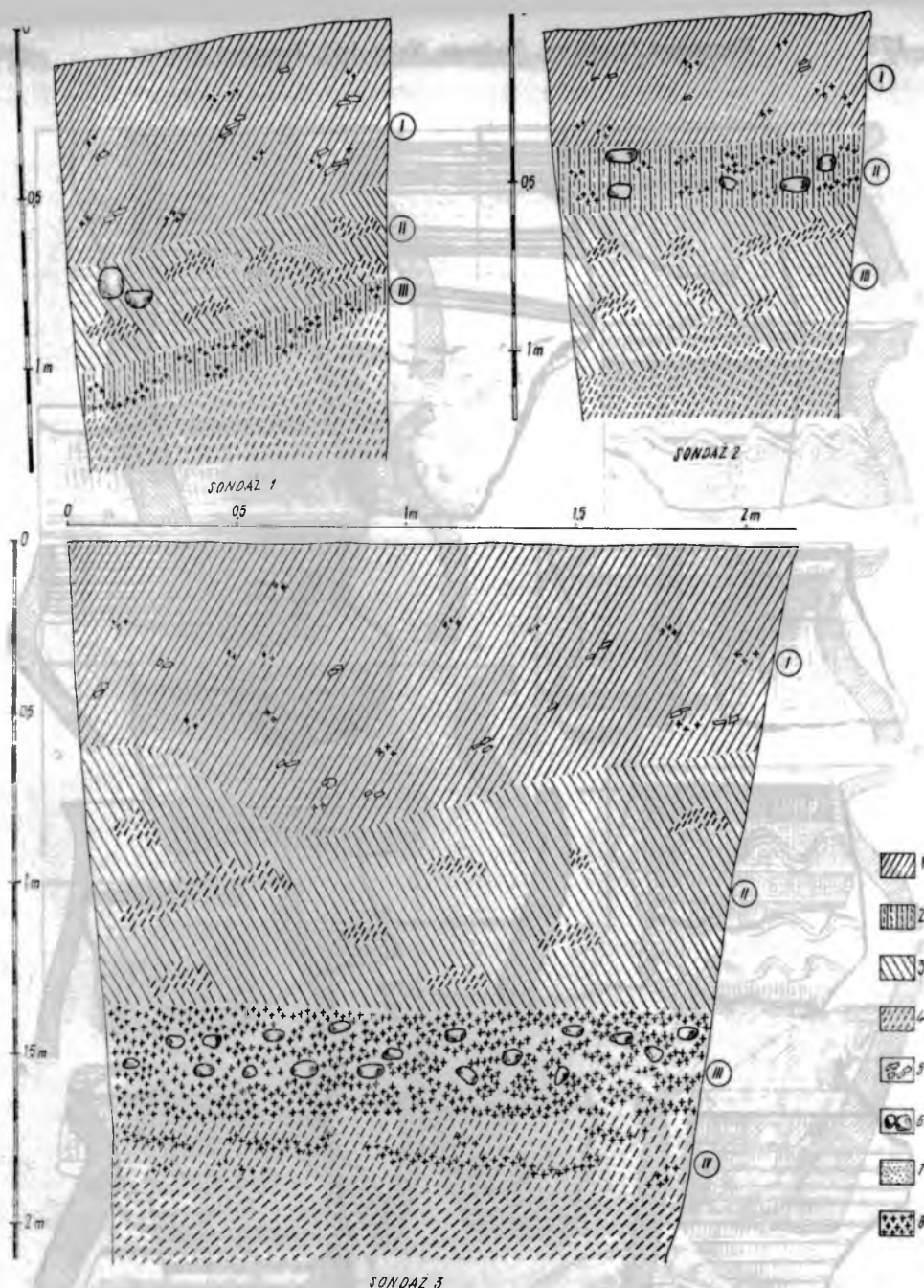
Illustr. 24. Lipiany — site 1. Western view of the earthwork

czynia esowatego silnie profilowanego oraz 6 ułamków brzuśców. Warstwa II, czarna próchnica z soczewkami gliniastego piasku, zawierająca liczne przepalone kamienie. Znalezione w niej 15 ułamków naczyń: 1 brzeg naczynia całkowicie obtaczanego (ryc. 29e), 14 fragmentów brzuśców (tabela 1, 4) oraz 16 kości zwierzęcych. Warstwa III, brunatna próchnica z soczewkami spiaszczonej gliny, zawierająca: 2 fragmenty brzuśców i 4 kości zwierzęce. Calec tworzy żółta glina (ryc. 26).

Sondaż 3 ($0,8 \times 2,1$ m): warstwa I, brązowa próchnica. Znalezione w niej 235 ułamków naczyń i 15 kości zwierzęcych. Partie przybrzeżne reprezentują następujące formy: 1 naczynie dwustożkowate (ryc. 29i), 3 przysadziste naczynia szerokootworowe z wysoko umieszczonym największym wyđęciem brzuśca (ryc. 29f i 30a), 15 form esowatych, silnie profilowanych o zróżnicowanych partiach brzegowych (ryc. 29g - h, k), 9 fragmentów naczyń silnie profilowanych z dobrze wykształconymi szyjkami i zróżnicowanymi wylewami (ryc. 29j i 30b) oraz 2 ułamki naczyń z cylindryczną szyjką. 181 fragmentów brzuśców reprezentuje przeważnie naczynia całkowicie obtaczane, najczęściej zdobione poziomymi żłóbkami. Kawałki den to: 5 egzemplarzy płaskich, 19 wklęsłych, w tym 6 z pierścieniami, rzadko ze śladami stosowania podsypki (ryc. 29l, 30f, h). Warstwa II, ciemnobrunatna próchnica z soczewkami spiaszczonej gliny. Wydobyto z niej 29 ułamków naczyń i 3 kości zwierzęce. Z partii przybrzeżnych wyróżniono: 1 fragment naczynia dwustożkowatego (ryc. 30d), 2 ułamki form przysadzistych, szerokootworowych z wysoko umie-

Ryc. 25. Lipiany, gm. loco, stan. 1. Nawarstwienia grodziska w otworach wiertniczych na osi A - A₁
 Illustr. 25. Lipiany — site 1. Stratifications of the fortlet in drilling holes on the A - A₁ axis

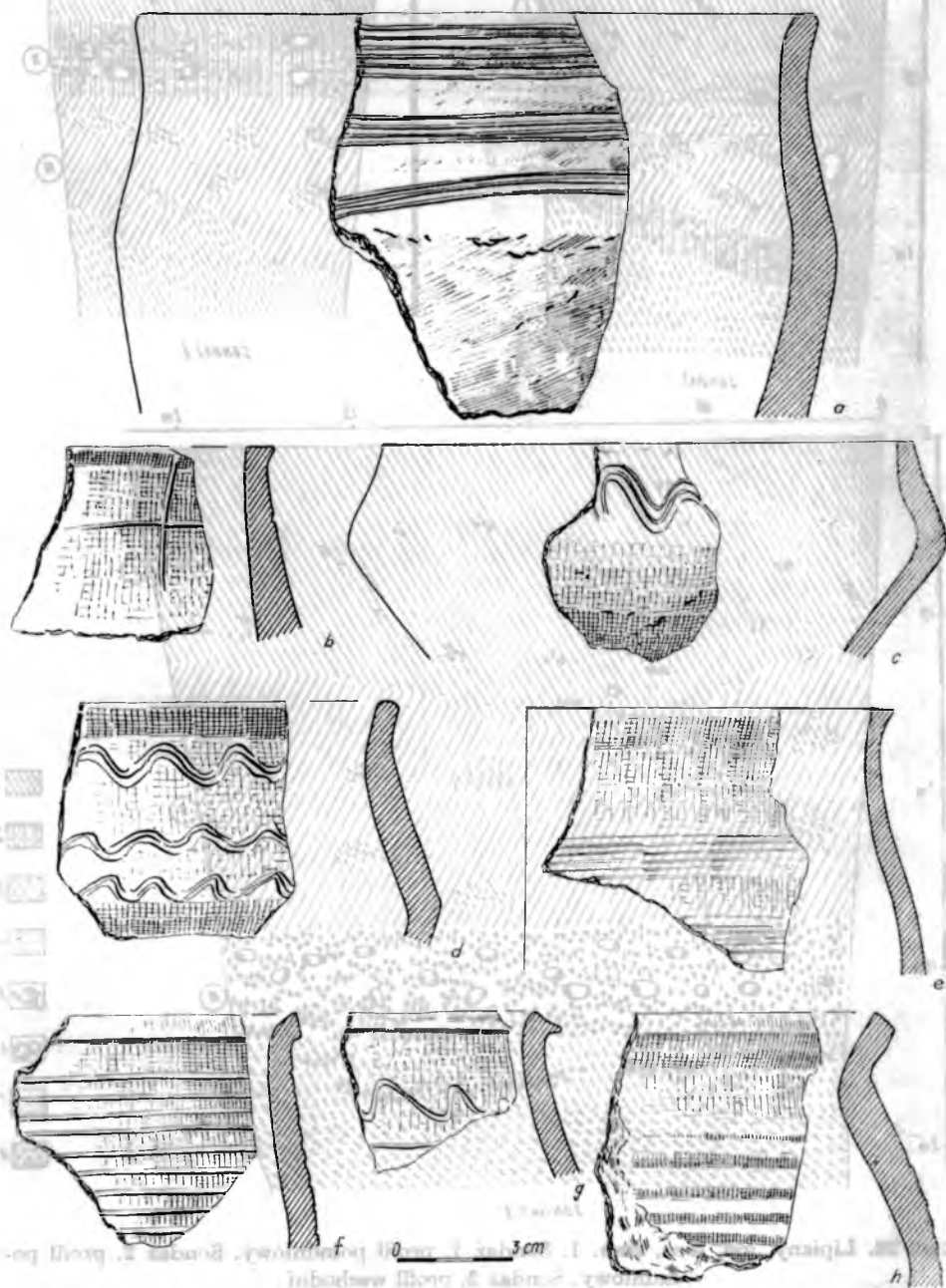

Ryc. 26. Lipiany, gm. loco, stan. 1. Sondaż 1, profil południowy. Sondaż 2, profil południowy. Sondaż 3, profil wschodni

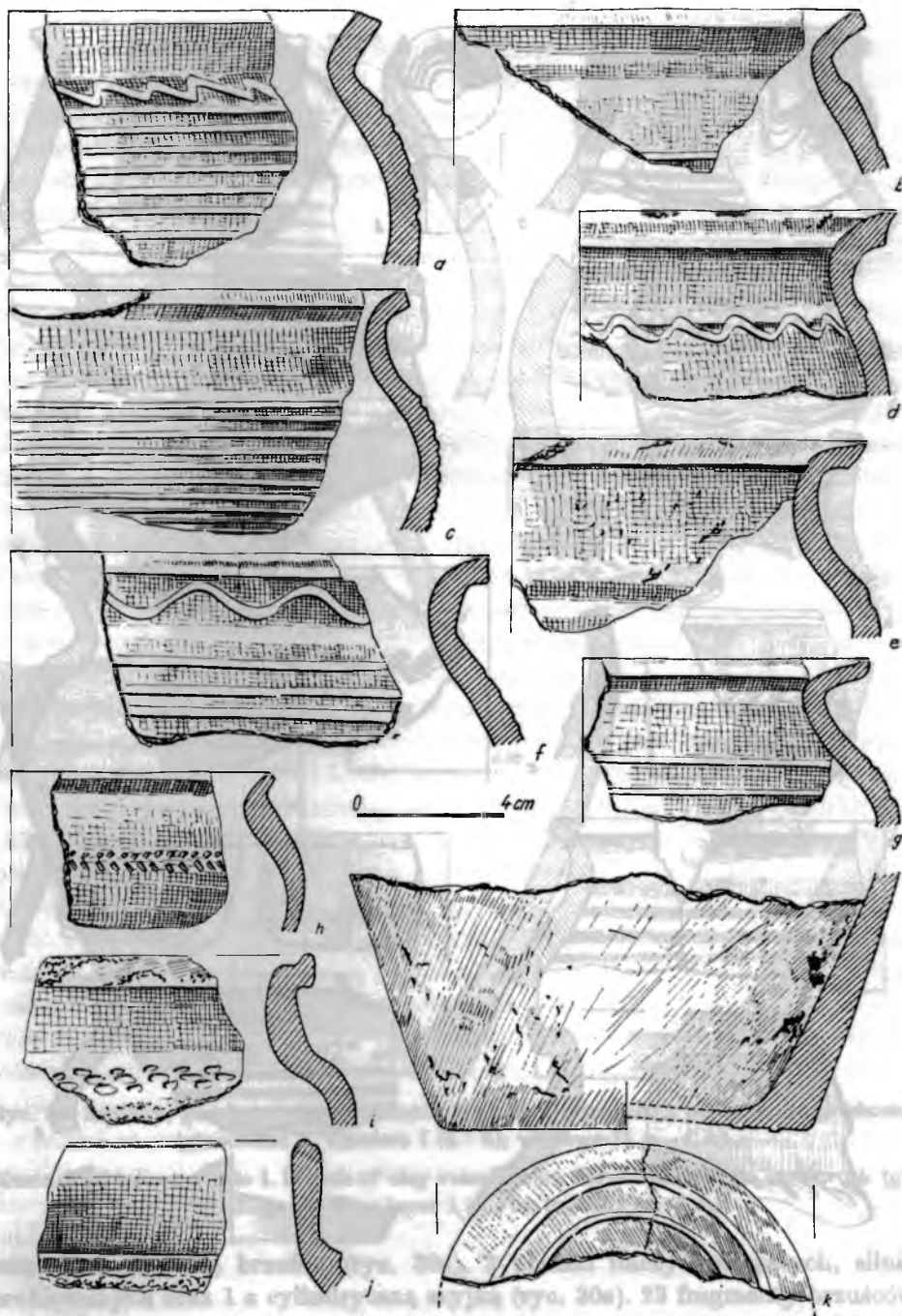
1 — brązowa próchnica, 2 — czarna próchnica, 3 — brunatna próchnica, 4 — glina, 5 — gruz ceglany, 6 — kamienie, 7 — piasek, 8 — spalenizna

Illustr. 26. Lipiany — site 1. Soundings no. 1, southern profile, Soundings no. 2 southern profile. Soundings no. 3 eastern profile

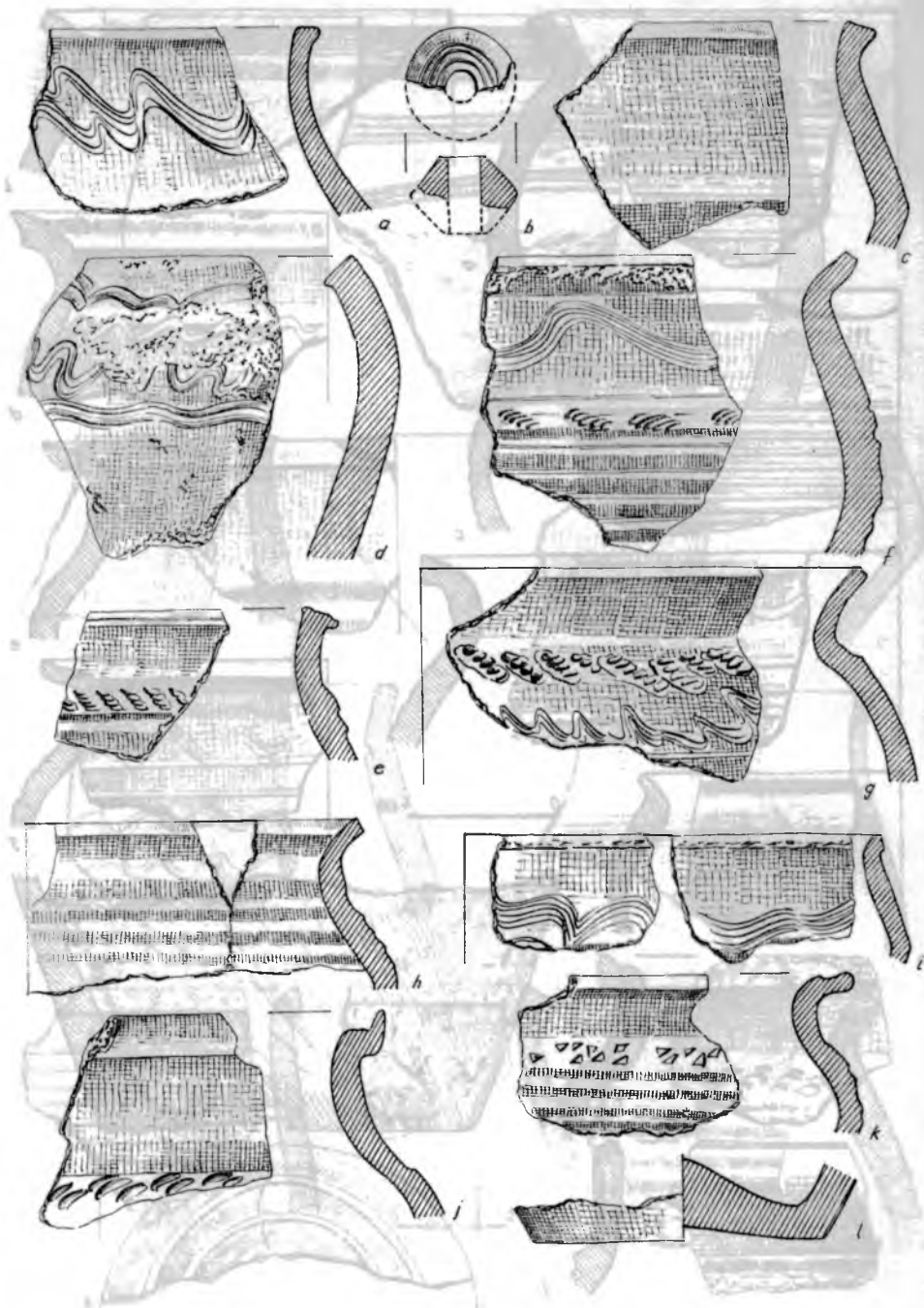
1 — brown humus, 2 — black humus, 3 — dark brown humus, 4 — clay, 5 — brick rubble, 5 — stones, 7 — sand, 8 — conflagration remains.

Ryc. 27. Lipiany, gm. loco, stan. 1. Ułamki naczyń glinianych z powierzchni grodziska
 Illustr. 27. Lipiany — site 1. Shards of clay vessels from the surface of the earthwork

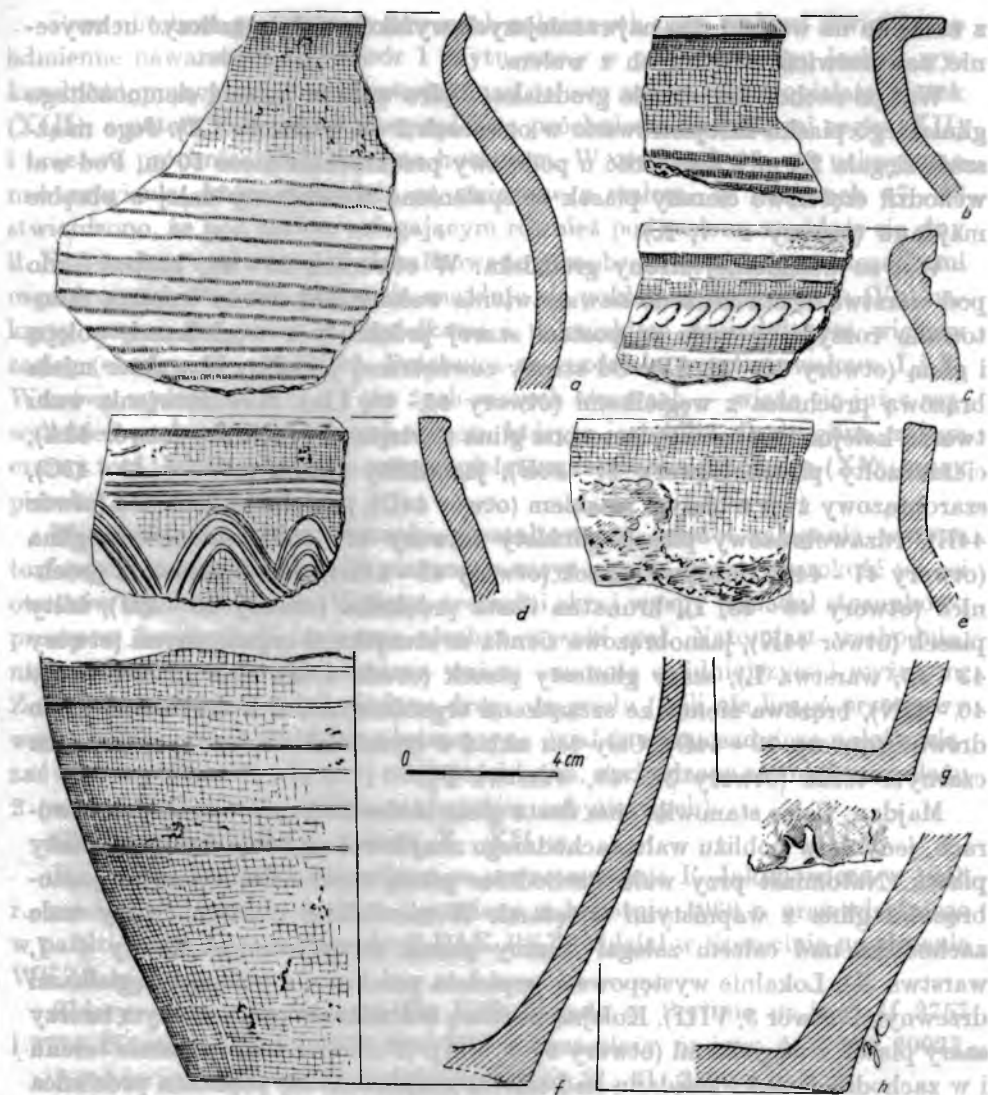

Ryc. 28. Lipiany, gm. loco, stan. 1. Ułamki naczyń glinianych z powierzchni grodziska
 Illustr. 28. Lipiany — site 1. Shards of clay vessels from the surface of the earthwork

Ryc. 29. Lipiany, gm. loco, stan. 1. Ułamki naczyń i prześlik gliniany: sondaż 1, warstwa I (a - b); warstwa III (c - d); sondaż 2, warstwa II (e); sondaż 3, warstwa I (f - l)

Ilustr. 29. Lipiany — site 1. Shards of vessels and a clay whorl: soundings no. 1, layer I (a - b); layer III (c - d); soundings no. 2, layer II (e); soundings no. 3, layer I (f - l)

Ryc. 30. Lipiany, gm. loco, stan. 1. Ułamki naczyń glinianych: z powierzchni grodziska (g); sondaż 3, warstwa I (a - b); warstwa II (c - f, h)

Illustr. 30. Lipiany — site 1. Shards of clay vessels from the surface of the earthwork (g); soundings no. 3 — layer I (a - b); layer II (c - f, h)

szczonym załomem brzuśca (ryc. 30c), 2 ułamki naczyń esowatych, silnie profilowanych oraz 1 z cylindryczną szyjką (ryc. 30e). 23 fragmenty brzuśców pochodziły przeważnie z naczyń całkowicie obtaczanych zdobionych żłobkami. Warstwa III, palenisko z połupanych i przepalonych kamieni. Warstwa IV, glina przemieszana ze spalenizną, zawierająca fragment szerokiej głowni noża żelaznego oraz 6 ułamków brzuśców.

Wyniki wierceń (ryc. 25). Grodzisko przecięto osią wierceń zorientowaną

z zachodu na wschód. Do najważniejszych wyników należy zaliczyć uchwycenie nawarstwień związanych z wałem.

Wał po zachodniej stronie grodziska. Jądro wału w postaci ciemnożółtego gliniastego piasku zarejestrowano w otworach 2 - 4 (warstwa IX). Jego miąższość sięgała 2,1 m, a szerokość u podstawy przekraczała nieco 10 m. Pod wał wchodził częściowo ciemny piasek ze spalenizną stwierdzony dalej w obrębie majdanu (otwory 4 - 7, X).

Wał ze wschodniej strony grodziska. W otworach 39 - 46, bezpośrednio pod warstwą I, stwierdzono nawarstwienia wałowe. Od strony wnętrza zanotowano rozsypisko wału w postaci szarej próchnicy z węgielkami, polepą i gliną (otwory 39 - 41, II). Od strony zewnętrznej podobny charakter miała brązowa próchnica z węgielkami (otwory 45 - 48, IIa). Nawarstwienia wału tworzą kolejno: brązowa spiaszczona glina z wtrętami próchnicy (otwór 43A), ciemnożółty piasek (otwory 41 - 43B), jasnożółty piasek (otwory 41 - 43C), szarobrązowy żwir z białym piaskiem (otwór 44D), popielata próchnica (otwór 44E), rdzawobrązowy piasek gliniasty (otwory 42 - 45F), sinozielona glina (otwory 41 - 44G), brązowy piasek (otwory 41 - 44H), ciemnopopielata próchnica (otwory 40 - 45, I), brunatna ilasta próchnica (otwory 40 - 42J), żółty piasek (otwór 44K), jasnobrązowa ziemia ze szczątkami organicznymi (otwory 43 - 45, warstwa L), szary gliniasty piasek (otwór 40M), sina glina (otwory 40 - 43N), brązowa ziemia ze szczątkami organicznymi, w której stwierdzono drewno (otwory 39 - 44O). Cały ten układ o wysokości do 3m spoczywał na czarnym torfie (otwory 38 - 48, warstwa P).

Majdan. Całec stanowiła sina ilasta glina stwierdzona we wszystkich otworach, jedynie w pobliżu wału zachodniego znajdował się żółty drobnoziarnisty piasek. Natomiast przy wale wschodnim górną część calca tworzyła jasnobrązowa glina z wapnistymi wtrętami. W niewielkim obniżeniu przy wale zachodnim nad calcem zalegał ciemny piasek ze spalenizną (otwory 4 - 7, warstwa X). Lokalnie występowała popielata próchnica z polepą i węgielkami drzewnymi (otwór 5, VIII). Kolejną warstwę w obniżeniu przywałowym tworzy szary piasek z węgielkami (otwory 6 - 9, VII). W obrębie podwyższenia terenu i w zachodniej części majdanu nad calcem znajdowała się popielata próchnica z grudkami gliny i węgielkami (otwory 10 - 22, VI). Większy zasięg wykazuje brązowa, spiaszczona próchnica (otwory 8 - 21, V). Natomiast w środkowej i wschodniej części majdanu jej odpowiednikiem jest jasnobrązowa próchnica z węgielkami drzewnymi i polepą (otwory 26 - 27, 29 - 36, Va). Zalega ona bezpośrednio nad calcem. Zasadniczą warstwę w obrębie majdanu stanowi szara próchnica ze spalenizną, grudkami gliny i bardzo licznymi przepalonymi kamieniami (otwory 15 - 35, IV), która we wschodniej części obiektu przechodzi w czarną próchnicę ze spalenizną i popiołem (otwory 36 - 40, IVa). Kolejną warstwą uchwyconą we wschodniej części majdanu jest czarna próchnica ze spalenizną i przepalonymi kamieniami, być może tworzącą jeden poziom z IVa (otwory 32 - 39, III). Nad omówionymi warstwami zalega brunatna próchnica wyznaczająca dzisiejszą powierzchnię grodziska (I).

Poza obrębem grodziska w otworach założonych poza wałami stwierdzono odmienne nawarstwienia. Otwór 1 usytuowany w pobliżu brzegu jeziora wykazał następujący układ nawarstwień: nad calcem zalega jasnopopielaty piasek (XIII), a potem kolejno: ciemnopopielata próchnica z kawałkami cegły (XII) i brązowa próchnica (XI) nakryta humusem. W otworach 46 - 48 uchwycono nawarstwienia, które pośrednio są związane z wałem. W otworach 47 - 48 stwierdzono, że pod torfem zalegającym również pod wałem, znajduje się siny il. Nad torfem w otworze 48 zlokalizowano jasnobrązową ziemię ze szczątkami organicznymi. Pod nią ponownie znajduje się pokład czarnego torfu (Vb) nakryty czarną próchnicą z węgielkami i paleniskiem posiadającym większy zasięg (otwory 45 - 48, IVb). Próchnica ta rozdziela warstwy wałowe I i L. Warstwy wyższe — IIIa i Va w tych samych otworach — wiążą się już z rowaliskiem wału. Otwór 49: nad calcem, którym jest żółta, ilasta glina, zalega czarny torf (XVI), następnie szaropopielata spiaszczona próchnica (XV), szary piasek (XIV) i humus.

Wiercenia, dzięki rozpoznaniu ukształtowania calca i zalegania warstw torfowych, pozwoliły określić pierwotny zarys wyspy, której szerokość po osi otworów wynosiła 195 m. Wyższy, zachodni skraj wyspy posiadał stosunkowo prosty w konstrukcji, zapewne niezbyt wysoki wał. Natomiast wschodnia, niższa część wyspy była broniona wałem znacznie solidniejszym i wyższym. Z tej też strony prowadziła jedyna droga do grodu (jeśli nie liczyć przeprawy wodnej). W obrębie majdanu z intensywną działalnością osadniczą należy wiązać warstwy IV i IVa o łącznej miąższości 1,4 m, stwierdzone również w sondażu 2 (warstwa II z dużą ilością materiałów zabytkowych).

Chronologia: druga połowa X - XII w.

Badania. Starsze nieokreślone, zapewne autopsja R. Jakimowicza w 1948 r., sondażowe, powierzchniowe i pomiary w kwietniu 1969 r. oraz wiertnicze w październiku 1975 r. ekspedycji PAK PKZ Oddział w Szczecinie na zlecenie WKZA w Szczecinie.

Zbiory: starsze w Museum für Völkerkunde w Berlinie nr inw. If 3757 i 3776. Nowsze z 1969 i 1975 r. w MN w Szczecinie, nr inw. A 8724 i 20023.

Archiwum: MN w Szczecinie,teczki nr 31, 61, 3190 i bez nr.

Literatura: Neumärkische Landbuch, 1862, s. 19; *Katalog der Ausstellung...*, 1880, s. 84; R. Bergau 1885, s. 501; R. Behla 1888, s. 107; A. Götze 1897, s. 59; P. Biens 1908, s. 7, 30 - 31, 36, HKS, R. 3, 1924, s. 68; F. Buchholz 1929, s. 65, 79; W. Łęga 1930, s. 72 n., tabl. IX, ryc. 50; T. Białecki 1960, s. 300 n.; K. Ślaski 1960, s. 138; W. Antoniewicz, Z. Wartowska 1964, s. 36, 51, IIB nr 63; E. Rymar 1968, s. 167; 1971a, s. 106; 1974a, s. 253, tabl. 6, nr 40; E. Cnotliwy 1971, s. 7n., ryc. 6 - 10; R. Wołagiewicz 1971, s. 46.

Uwagi: 1) Nazwa dotyczy nie zlokalizowanej budowli w obrębie miasta (por. P. Biens 1908, s. 30 - 31, 36). 2) W literaturze starszej obok wymienionych materiałów wspomina się także o brązowym mieczu znalezionym w bagnie jeziora Lipiańskiego, nie na grodzisku (por. *Katalog der Ausstellung...*, 1880, s. 84, A. Götze 1897, s. 53, R. Bergau 1885, s. 501, W. Łęga 1930, s. 72, 481, tabl. XLVIIIb, ryc. 488).

MOSKORZYN

Gmina: Kolin

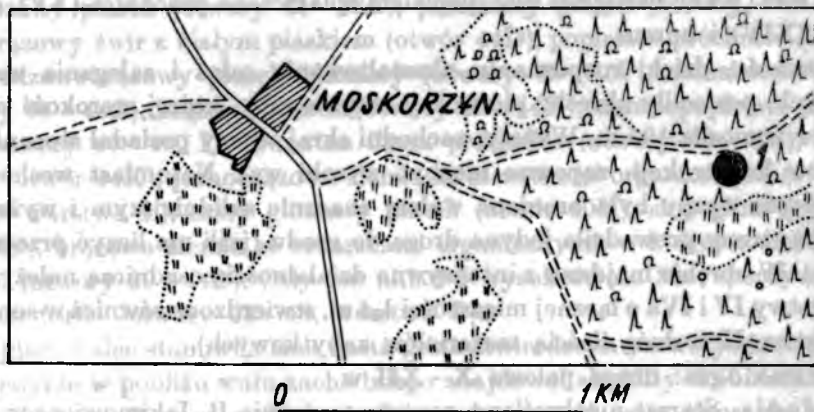
Źródła pisane: 1441 r. — *Muscherin* (R. Trautmann 1948 - 1949, s. 146).

Stanowisko 1.

Położenie: 1,5 km na wschód od zabudowy wsi, bezpośrednio na południe od drogi leśnej (ryc. 31). Nazwa miejscowa: *Wall* (R. Behla 1888, s. 140), *Burgwall*, *Borchwald* (F. Schmidt 1922, s. 172, nr 16, 18, s. 204, nr 69, s. 215, nr 4).

Rodzaj stanowiska: grodzisko.

Opis obiektu. Grodzisko nizinne, jednoczłonowe, pierścieniowate, koliste. Wzniesione na cyplu otoczonym bagnami od strony północnej i zachodniej.

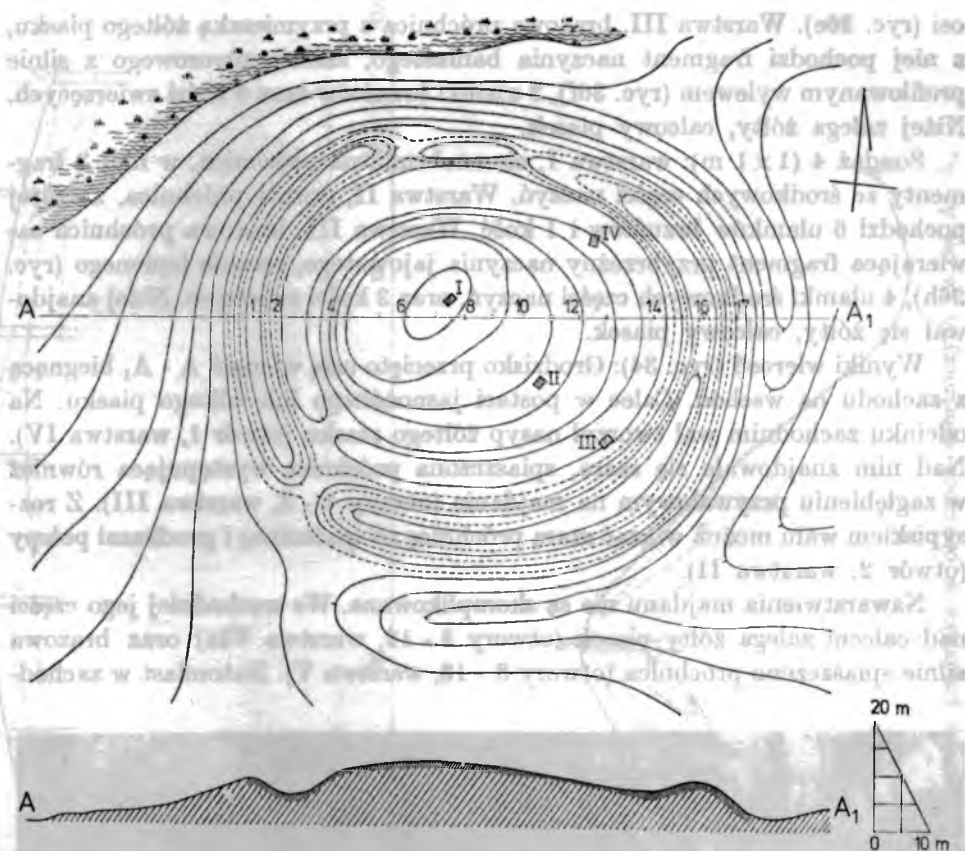
Ryc. 31. Moskorzyn, gm. Kolin, stan. 1. Położenie grodziska

Illustr. 31. Moskorzyn — Kolin commune, site 1. Situation of the earthwork

Regularny, świetnie zachowany pierścień wału jest przerwany na odcinku 4 m w południowo-zachodniej części obiektu, może w miejscu pierwotnej bramy. Od strony południowej i wschodniej znajduje się wyraźna fosa odcinająca grodzisko od osady przygodowej¹ (ryc. 32 i 33). Środek majdanu zajmuje naturalny pagórek o stromym stoku w stronę północno-zachodnią, o łagodnym spadku w kierunku południowo-wschodnim.

Wymiary: podstawa grodziska 90×100 m, powierzchnia majdanu około 3400 m^2 , szerokość podstawy wału maksymalnie 10 m, wysokość wału w stosunku do majdanu 2 - 3 m, wysokość grodziska w stosunku do otaczających bagien 10 m. Stan zachowania: Obiekt znajduje się w bardzo dobrym stanie, jest porośnięty rzadkim lasem mieszanym, fosa silnie zakrzewiona, zwłaszcza od strony wschodniej.

Inwentarz. Z badań starszych, zapewne powierzchniowych, pochodzi 15 ułamków naczyń, w tym 2 brzegi dwustożkowatych oraz 13 ułamków

Ryc. 32. Moskorzyn, gm. Kolin, stan. 1. Plan warstwicowy grodziska. Na profilu zaznaczono miąższość warstw kulturowych

Illustr. 32. Moskorzyn — Kolin commune, site 1. Stratification plan of the earthwork. The thickness of cultural layers is marked on the profile

brzuśców. Ponadto z powierzchni zebrano 3 ułamki naczyń dwustożkowatych (ryc. 36g, i), oraz 5 fragmentów brzuśców (tabela 1, 5).

Sondaż 1 ($0,4 \times 1,80$ m): warstwa I, ciemnobrązowa próchnica z licznymi kamieniami. Calec — żółty piasek z przymieszką gliny (ryc. 35).

Sondaż 2 ($1,2 \times 1,2$ m): warstwa I, ciemnobrunatna próchnica. Warstwa II, brunatny piasek z domieszką próchnicy, w niej ułamek naczynia dwustożkowatego (ryc. 36a) oraz 9 fragmentów brzuśców. Calec — jasnożółty piasek (ryc. 35).

Sondaż 3 ($0,7 \times 1,2$ m): warstwa I, ciemnobrunatna próchnica. Warstwa II, brązowa próchnica z przepalonymi kamieniami na stropie. Wydobyto z niej 16 skorup i 2 kości zwierzęce. 3 ułamki reprezentują naczynia dwustożkowate (ryc. 36b - d), 12 fragmentów pochodzi z partii brzuścowych. Ponadto znaleziono kawałek płaskiego, lekko wyodrębnionego dna z wypukłym odciskiem

osi (ryc. 36e). Warstwa III, brązowa próchnica z przymieszką żółtego piasku, z niej pochodzi fragment naczynia baniastego, szerokootworowego z silnie profilowanym wylewem (ryc. 36f), 3 ułamki brzuśców oraz 6 kości zwierzęcych. Niżej zalega żółty, calcowy piasek.

Sondaż 4 (1×1 m): warstwa I, ciemnobrunatna próchnica, w niej 3 fragmenty ze środkowych części naczyń. Warstwa II, czarna próchnica, z której pochodzi 6 ułamków brzuśców i 1 kość. Warstwa III, brązowa próchnica zawierająca fragment przybrzeżny naczynia jajowatego, ręcznie lepionego (ryc. 36h), 4 ułamki środkowych części naczyń, oraz 3 kości zwierzęce. Niżej znajdował się żółty, calcowy piasek.

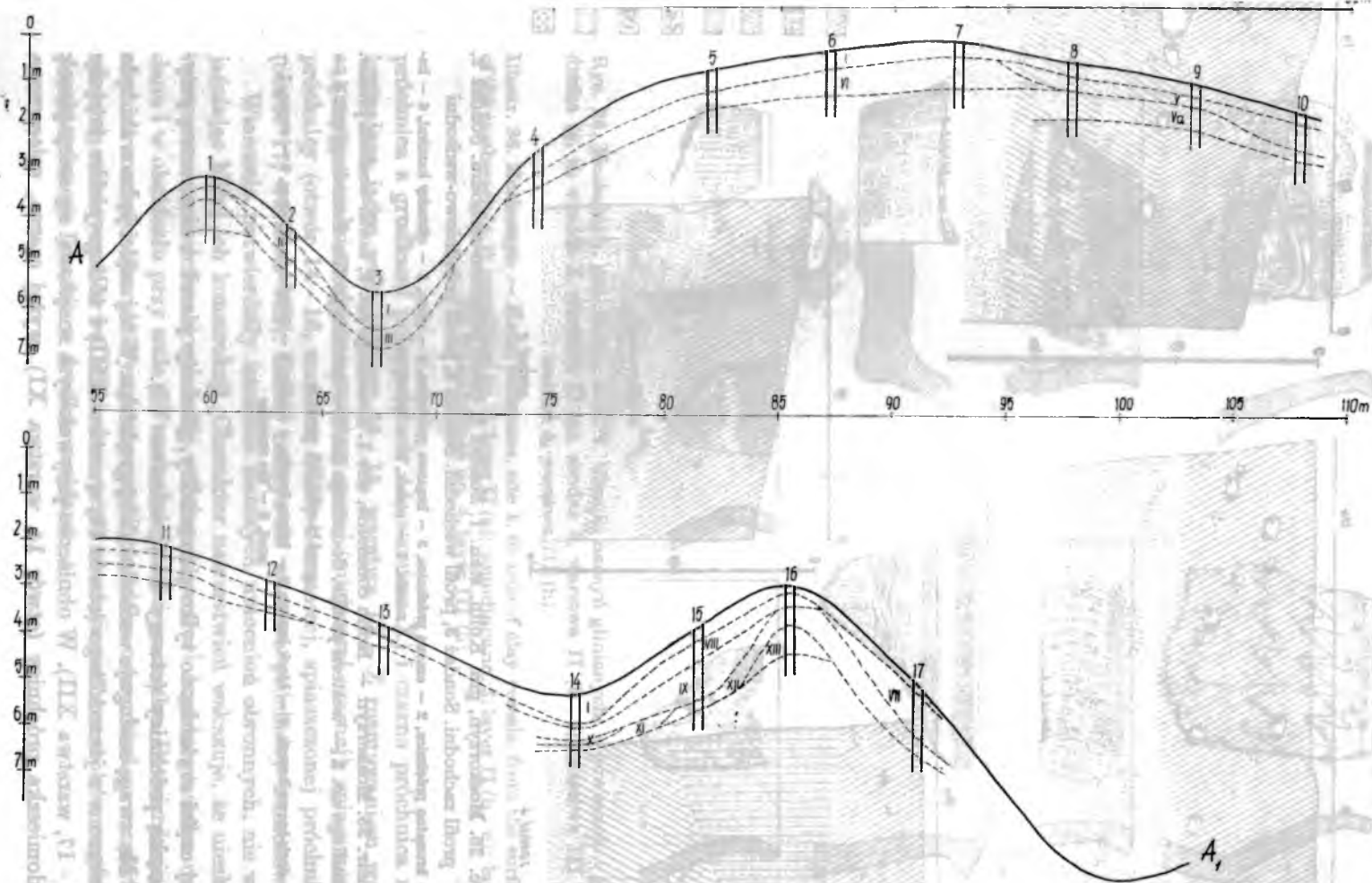
Wyniki wierceń (ryc. 34): Grodzisko przecięto osią wierceń A - A₁ biegnącą z zachodu na wschód. Caliec w postaci jasnożółtego lub żółtego piasku. Na odcinku zachodnim wał tworzył nasyp żółtego piasku (otwór 1, warstwa IV). Nad nim znajdowała się szara, spiaszczona próchnica występująca również w zagłębieniu przywałowym na majdanie (otwory 1 - 3, warstwa III). Z rozsypaniem wału można wiązać szarą próchnicę ze spalenizną i grudkami polepy (otwór 2, warstwa II).

Nawarstwienia majdanu nie są skomplikowane. We wschodniej jego części nad calcem zalega żółty piasek (otwory 8 - 12, warstwa VIa) oraz brązowa silnie spiaszczona próchnica (otwory 8 - 13, warstwa V). Natomiast w zachod-

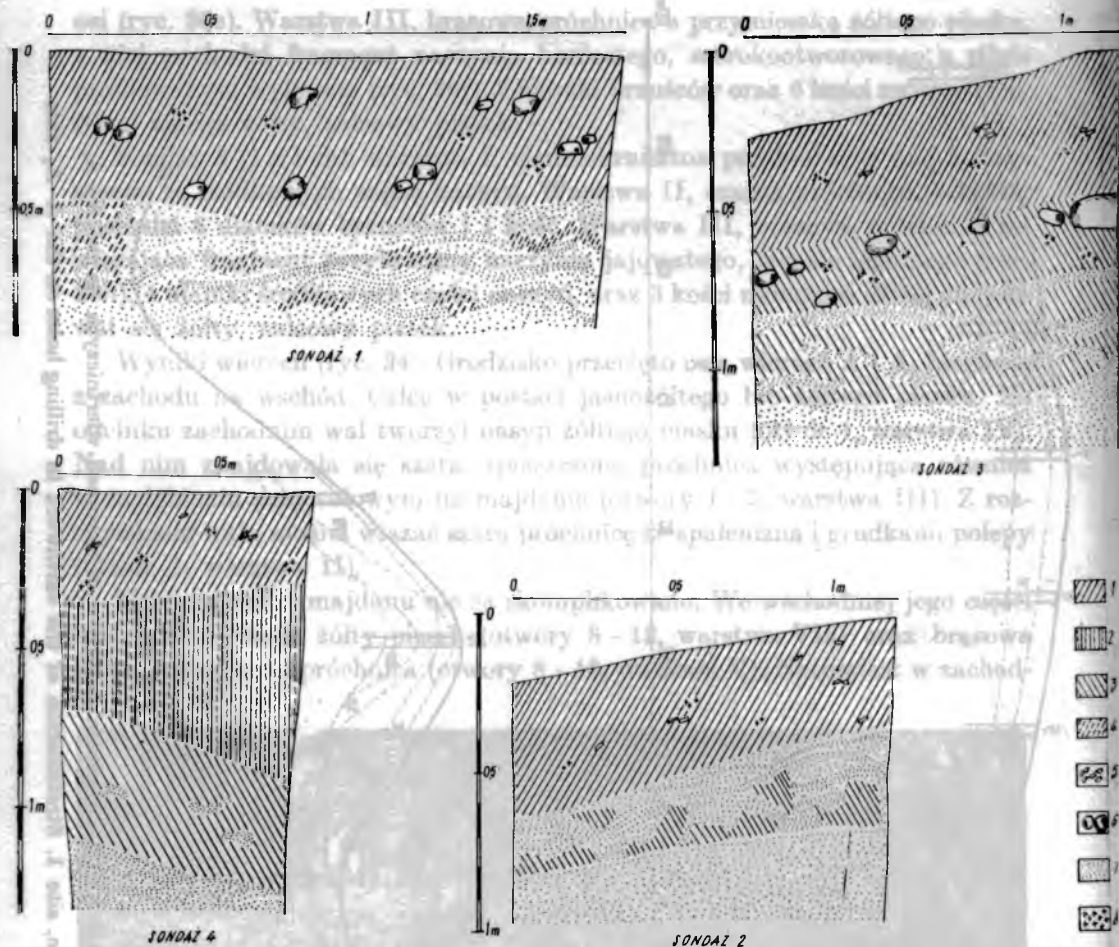
Ryc. 33. Moskorzyn, gm. Kolin, stan. 1. Wał i fosa w południowej części grodziska. Widok od strony zachodniej

Illustr. 33. Moskorzyn — Kolin commune, site 1. Rampart and moat in the southern part of the earthwork. Western view

Ryc. 34. Moskorzyn, gm. Kolin, stan. I. Nawarstwienia grodziska w otworach wiertniczych na osi A - A₁

Illustr. 34. Moskorzyn — Kolin commune, site 1. Stratification of the earthwork in drilling holes on the A - A₁ axis

Ryc. 35. Moskorzyn, gm. Kolin, stan. 1. Sondaż 1, profil północno-zachodni. Sondaż 2, profil zachodni. Sondaż 3, profil wschodni. Sondaż 4, profil południowo-wschodni

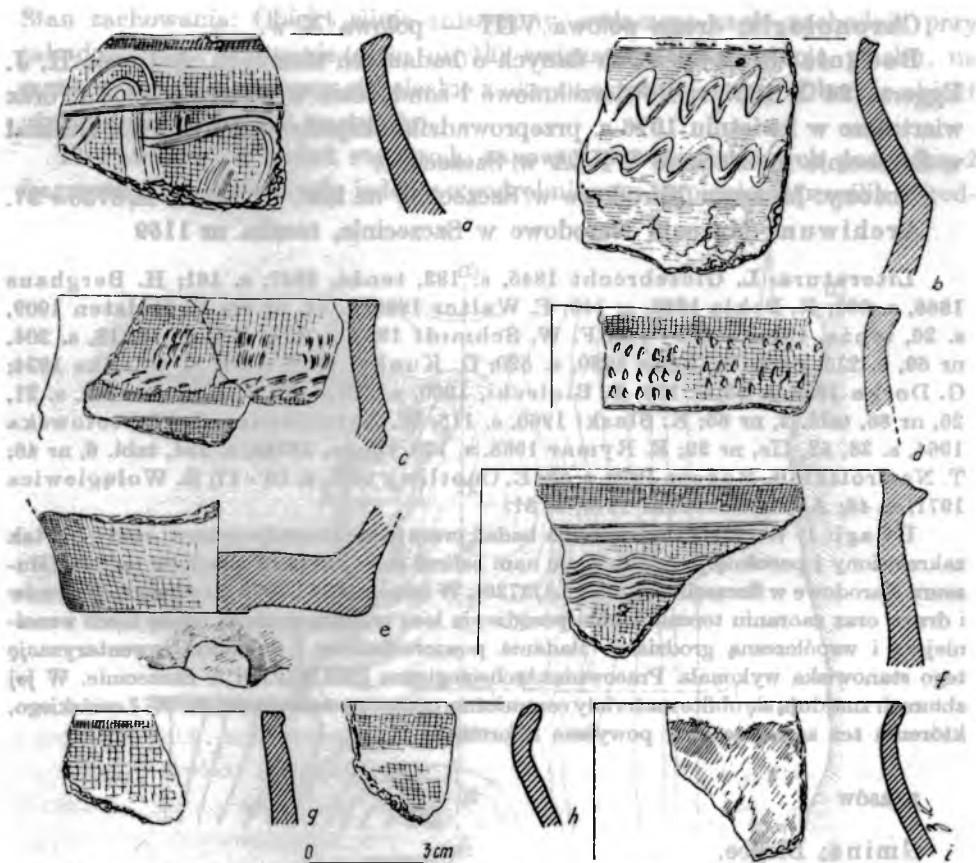
1 — brunatna próchnica, 2 — czarna próchnica, 3 — brązowa próchnica, 4 — glina, 5 — okruchy kamieni, 6 — kamienie, 7 — piasek, 8 — spalenizna

Illustr. 35. Moskorzyn — Kolin commune, site 1. Soundings no. 1, north-western profile. Soundings no. 2 — western profile. Soundings no. 3 — eastern profile. Soundings no. 4 — south-eastern profile

1 — dark-brown humus, 2 — black humus, 3 — brown humus, 4 — clay, 5 — fragments of stones, 6 — stones, 7 — sand, 8 — fire remains

niej części stwierdzono tylko ciemnożółty, gliniasty piasek z nieznaczną przymieszką próchnicy (otwory 4 - 7, warstwa VI).

Na uwagę zasługuje wschodni skraj grodziska. W tej części jądro wału było utworzone z jasnożółtego (otwór 16, warstwa XIII) i żółtego piasku (otwory 15 - 17, warstwa XII). W obniżeniu przywałowym znajdował się szary piasek z domieszką próchnicy (otwór 14, warstwa XI), wyżej czarna, spiaszczona

Ryc. 36. Moskorzyn, gm. Kolin, stan. 1. Ułamki naczyń glinianych: z powierzchni grodziska (g, i); sondaż 2, warstwa II (a); sondaż 3, warstwa II (b - e); warstwa III (f); sondaż 4, warstwa III (h)

Illustr. 36. Moskorzyn — Kolin commune, site 1. Shards of clay vessels: from the surface of the earthwork (g, i), soundings no. 2, layer II (a); soundings no. 3, layer II (b - e); layer III (f); soundings no. 4, layer III (h)

próchnica z grudkami polepy (otwór 14, warstwa X) i czarna próchnica nakrywająca jądro wału (otwory 14 - 15, warstwa IX). Z rozmywaniem wału są przypuszczalnie związane warstwy szarej (miejscami czarnej), spiaszczonej próchnicy (otwór 14 - 16, warstwa VIII) i brązowej, spiaszczonej próchnicy (otwór 17, warstwa VII). Całość nakrywała warstwa próchnicy humusowej.

Wiercenia potwierdziły istnienie ziemnych umocnień obronnych, nie wyjaśniając bliżej ich konstrukcji. Charakter nawarstwień wskazuje, że niezbyt intensywne osadnictwo skupiało się w dolnych partiach łagodnego stoku majdanu i w obniżeniu przy wale we wschodniej części grodziska. Potwierdzają to również sondaże. Charakterystyczny profil grodziska oraz układ nawarstwień zdają się wskazywać, że wał wzniesiono przez zsuniecie ziemi ze stoków wzgórka pozostawionego jeszcze w środku majdanu.

Chronologia: druga połowa VIII — połowa X w.

Badania. Brak bliższych danych o badaniach starszych. Autopsja H. J. Eggersa 24 X 1932 r. Powierzchniowe i sondażowe w kwietniu 1968 r. oraz wiertnicze w kwietniu 1976 r. przeprowadziła ekspedycja PAK PKZ Oddział w Szczecinie na zlecenie WKZA w Szczecinie.

Zbiory: Muzeum Narodowe w Szczecinie nr inw. 33/1561 i A/8730 - 37.

Archiwum: Muzeum Narodowe w Szczecinie,teczka nr 1159

Literatura: L. Giesebrecht 1845, s. 183, tenże, 1847, s. 161; H. Berghaus 1868, s. 803; R. Behla 1888, s. 140; E. Walter 1889, s. 14, nr 98; R. Holsten 1909, s. 26, tenże, 1929, s. 165 - 168; F. W. Schmidt 1922, s. 154, 172, nr 16, 18, s. 204, nr 69, s. 215, nr 4; W. Łęga 1930, s. 520; O. Kunkel 1932, s. 91; E. Gaedke 1934; G. Dorka 1939, s. 95, s. 169; T. Białecki, 1960, s. 296 n., H. J. Eggers 1960, s. 21, 26, nr 86, tabl. 2, nr 86; K. Ślaski 1960, s. 115; W. Antoniewicz, Z. Warłowska 1964, s. 38, 52, Ilc, nr 99; E. Rymar 1968, s. 170, tenże, 1974a, s. 254, tabl. 6, nr 48; T. Nawrołski, R. Rogosz 1970, s. 83; E. Cnotliwy 1971, s. 16 - 17; R. Wołagiewicz 1971, s. 46; A. Porzeziński 1975, s. 51.

Uwagi: 1) W czasie prowadzenia badań przez naszą ekspedycję teren osady był tak zakrzewiony i porośnięty, że udało się nam zebrać zaledwie parę ułamków naczyń (Muzeum Narodowe w Szczecinie, nr inw. A/8730). W latach 1974 i 1975 po wycięciu krzewów i drzew oraz zaoraniu terenu w celu posadzenia lasu odkryto rozległą osadę nieco wcześniejszą i współczesną grodzisku. Badania powierzchniowe i dokładną inwentaryzację tego stanowiska wykonała Pracownia Archeologiczna IHKM PAN w Szczecinie. W jej zbiorach znajdują się obfite materiały ceramiczne, opracowywane przez dr. W. Łosińskiego, któremu też zawdzięczamy powyższe informacje.

PARSÓW

Gmina: Bielice.

Źródła pisane: 1226 r. — *locum Wardenberge* (PUB, I, nr 236), 1255 r. — *villa Parsow* (PUB, II, nr 610), 1274 r. — *villa Wardenberch* (PUB, II, nr 991).

Stanowisko 6.

Położenie: bezpośrednio przy północnych zabudowaniach wioski, między nimi a jeziorem Babin (ryc. 3). Nazwy miejscowe: *Rondel*, *Schwedenschanze* (H. Berghaus 1868, s. 806), *Seeberg* (E. Walter 1889, s. 20, nr 165).

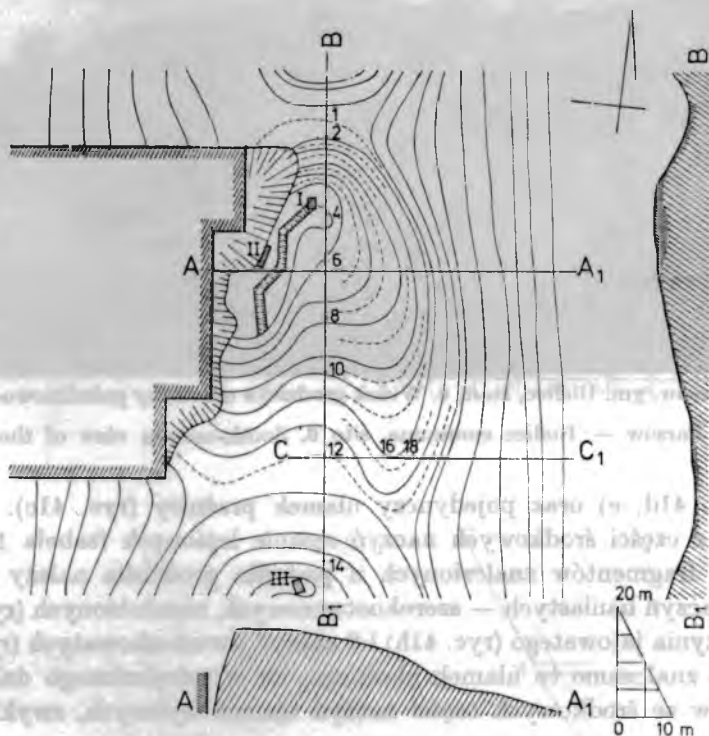
Rodzaj stanowiska: grodzisko.

Opis obiektu. Grodzisko wyżynne, jednoczłonowe z wałem podkowiatym, wzniesione na kulminacji wału morenowego ciągnącego się wzdłuż zachodniego brzegu jeziora Babin. Po zachodniej stronie wzniesienia znajduje się szeroki pas podmokłych łąk. Wyraźnie czytelny, stromy wał i szeroka, sucha fosa znajdują się w północnej części obiektu. Ramiona podkowy wału biegnącego po zachodniej i wschodniej krawędzi wzgórza są niewidoczne na powierzchni. Wykryto je w sondażu 2 oraz za pomocą wierceń (oś D - D₁, ryc. 37 i 38). Powierzchnia wnętrza grodziska silnie obniżała się w stronę południową schodząc do nieckowatego, kolistego zagłębienia.

Wymiary: podstawa grodziska około 45 × 55 m, wysokość grodziska w stosunku do dna fosy północnej 5 m, w stosunku do lustra wody w jeziorze 15 m.

Stan zachowania: Obiekt silnie zniszczony, zwłaszcza część zachodnia przy zabudowaniach wykazuje duże ubytki związane z eksploatacją piasku, na szczycie znajdują się rowy strzeleckie z okresu ostatniej wojny. Obecnie obiekt użytkowany jest jako pastwisko.

Inwentarz. Z badań starszych, zapewne powierzchniowych pochodzą 2 fragmenty noży żelaznych, jeden z wyodrębnionym trzpieniem, przęślik o śred-

Ryc. 37. Parsów, gm. Bielice, stan. 6. Plan warstwicowy grodziska. Na profilu zaznaczono miąższość warstw kulturowych

Illustr. 37. Parsów — Bielice commune, site 6. Stratification plan of the earthwork. The thickness of cultural layers is marked on the profile

nicy 3,2 cm, zdobiony żłobkami oraz kilkanaście ułamków naczyń ręcznie lepionych, zdobionych pasmami nakłuc i linii falistych².

W czasie badań powierzchniowych w 1968 r. znaleziono ogółem 43 ułamki naczyń: 24 pochodzą ze szczytu grodziska. 19 znad brzegu jeziora na wysokości grodziska. Ułamki znalezione na grodzisku reprezentowane są przez niezdobiony brzeg naczynia baniastego — szerokootworowego (ryc. 41a), brzeg ręcznie lepionego naczynia jajowatego zdobionego pionowo rozmieszczonymi liniami falistymi (ryc. 41b), 2 fragmenty płaskich talerzy z lekko podniesionymi brze-

Ryc. 38. Parsów, gm. Bielice, stan. 6. Widok grodziska od strony południowo-wschodniej

Illustr. 38. Parsów — Bielice commune, site 6. South-eastern view of the earthwork

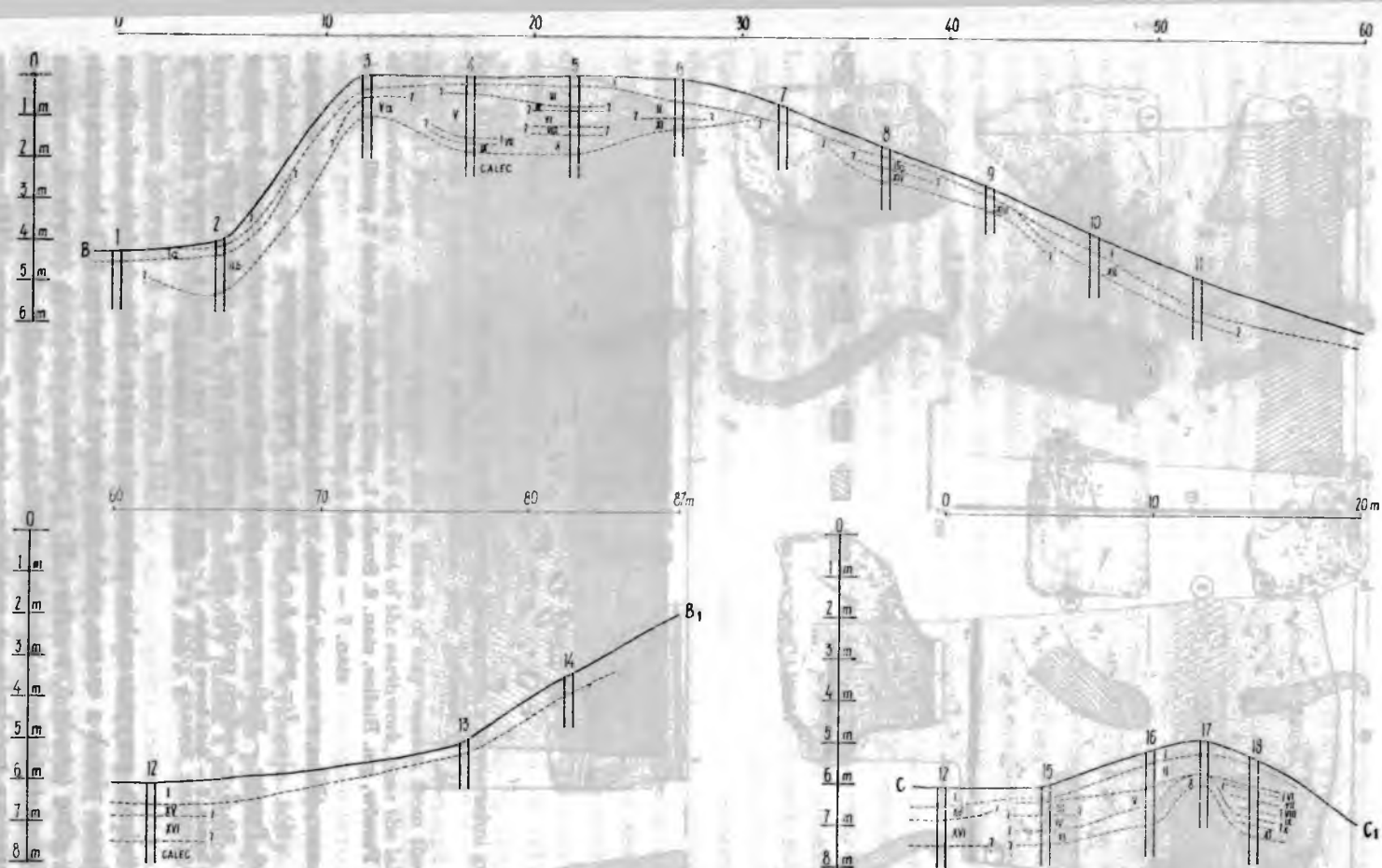
gami (ryc. 41d, e) oraz pojedynczy ułamek prażnicy (ryc. 41c). Pozostałe pochodzą z części środkowych naczyń ręcznie lepionych (tabela 1,6).

Wśród fragmentów znalezionych u podnóża grodziska należy wyróżnić: 2 brzegi naczyń baniastych — szerokootworowych, niezdobionych (ryc. 41f, g), brzeg naczynia jajowatego (ryc. 41h) i 2 naczyń dwustożkowatych (ryc. 41i, j). Poza tym znaleziono tu ułamek płaskiego, nie wyodrębnionego dna oraz 13 fragmentów ze środkowych części naczyń ręcznie lepionych, zwykle niezdobionych.

Sondaż 1 (0,50 × 1,00 m): warstwa I, popielatobrazowy piasek z grudkami wapna, polepy i węgielkami drzewnymi (ryc. 40). Warstwa II, szara próchnica z soczewkami żółtego piasku, węgielkami drzewnymi i grudkami polepy. Warstwa III, ciemnożółty piasek z dużą ilością węgielków drzewnych, 2 poziome, zwęglone beleczki. Nie osiągnięto spągu warstwy. Znaleziono w niej: 2 fragmenty środkowych części naczyń ręcznie lepionych, 1 zdobiony pojedynczymi, nieregularnymi żłobkami.

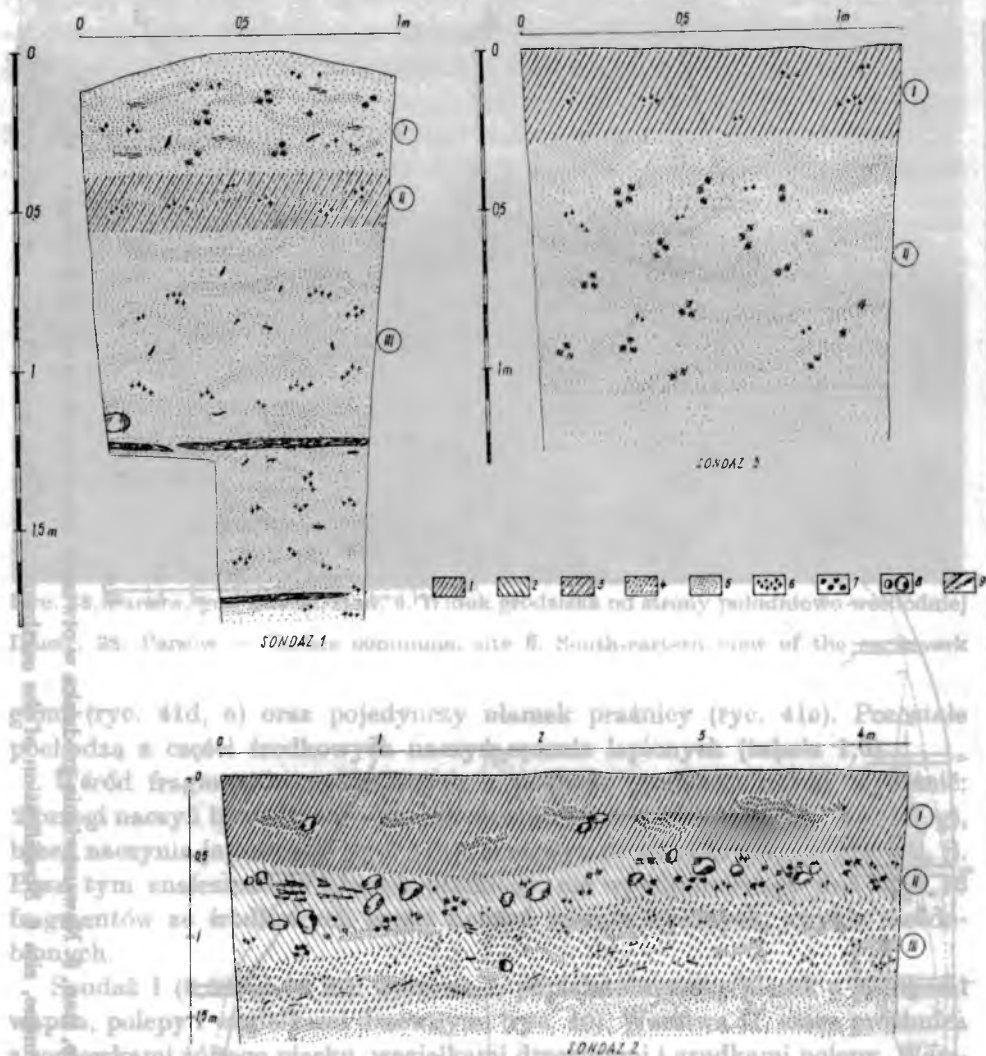
Sondaż 2. Jest to fragment profilu skarpy (3,8 m) z zachodniej strony grodziska. Warstwa I, szarożółta próchnica z domieszką gliny. Warstwa II, jasnobrunatna próchnica z dużą ilością węgielków, polepy i kamieni polnych, ślad poziomej belki i słupa wbitego w calec. Warstwa III, żółta, lekko spiaszczona glina z węgielkami. Callec, ciemnożółty piasek.

Wyniki wierceń (ryc. 39). Grodzisko przecięto dwiema osiami wierceń C - C₁ i D - D₁ wykonując łącznie 18 otworów. Oś C - C₁: calec stanowił żółty piasek i jasnobrazowa glina (tylko otwór 11). W północnej partii osi ujawniono

Ryc. 39. Parsów, gm. Bielice, stan. 6. Nawarstwienia grodziska w otworach wiertniczych na osiach B - B₁ i C - C₁

Illustr. 39. Parsów — Bielice commune, site 6. Stratification of the earthwork in drilling holes on the axes B - B₁ and C - C₁

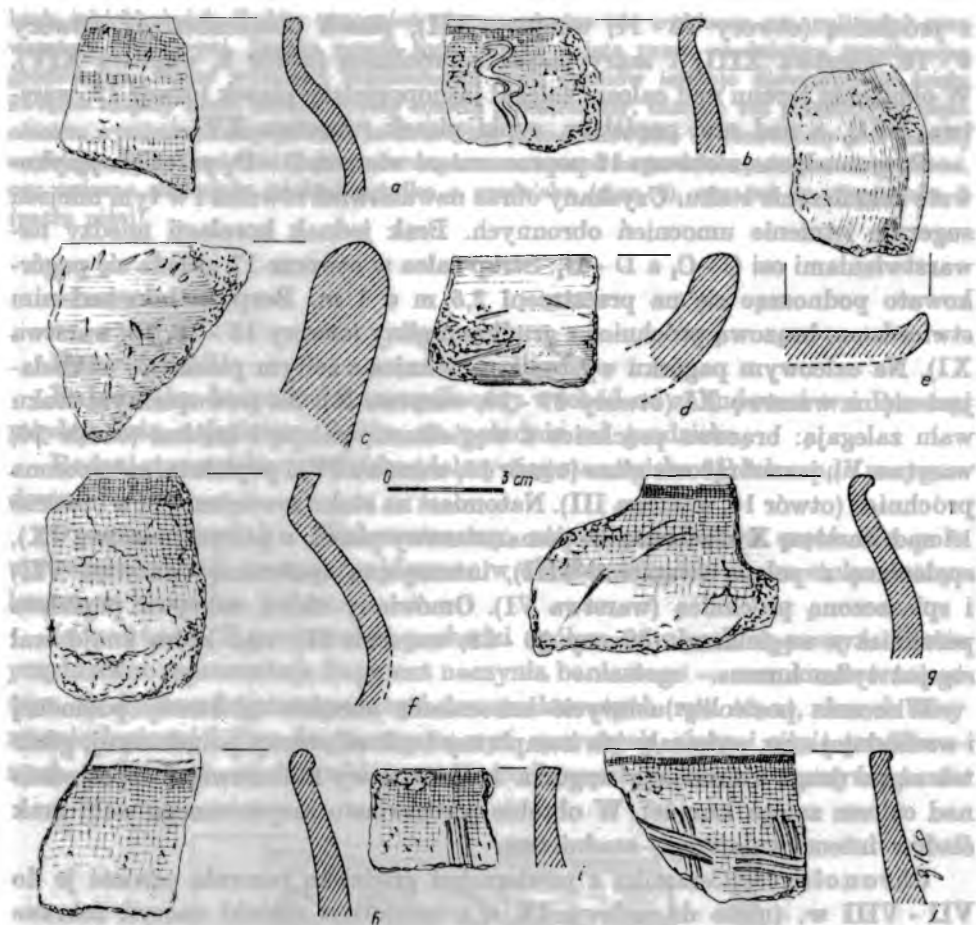
Ryc. 40. Parsów, gm. Bielice, stan. 6. Sondaz 1, profil zachodni. Sondaz 2, profil wschodni, stan. 7 — sondaz 3, profil zachodni

1 — spiaszczona próchnica, 2 — brunatna próchnica, 3 — szara próchnica, 4 — glina, 5 — piasek, 6 — spalenizna, 7 — polepa, 8 — kamienie, 9 — konstrukcje drewniane

Ilustr. 40. Parsów — Bielice commune, site 6. Soundings no. 1, western profile. Soundings no. 2 — eastern profile, site 7 — soundings no. 3 — western profile

1 — sandy humus, 2 — dark-brown humus, 3 — grey humus, 4 — clay, 5 — sand, 6 — remains of conflagration, 7 — daub, 8 — stones, 9 — timber constructions

nawarstwienia przypuszczalnie związane z walem. Bezpośrednio nad calcem stwierdzono piasek z czarną próchnicą (otwór 4, warstwa IX), brązową spiaszczoną glinę (otwór 5, warstwa X) i piasek z próchnicą (otwór 6, warstwa XI). Wyżej stwierdzono: piasek z próchnicą i węgielkami (otwór 4, warstwa VII), brązową próchnicę ze spalenizną (otwór 5, warstwa VIII), spaleniznę

Ryc. 41. Parsów, gm. Bielice, stan. 6. Ułamki naczyń glinianych: z powierzchni grodziska (a - e); z powierzchni u podnóża grodziska, przy jeziorze (f - j)

Illustr. 41. Parsów — Bielice commune, site 6. Shards of clay vessels: from the surface of the earthwork (a - e); from the surface at the foot of the earthwork, near the lake (f - j)

z próchnicą i grudkami przepalanej polepy (otwór 5, warstwa VI) oraz czarną próchnicę (otwór 5, warstwa IV). Dużą miąższość wykazuje żółty piasek z gliną uchwyconą w otworze 4 jako warstwa V. Na jego poziomie, już na krawędzi i skłonie zbocza występował jasnobrązowy piasek z próchnicą (otwór 3, warstwa Va). Przedstawiony układ nakrywa żółty piasek zalegający pod humusem (otwory 4 - 5, warstwa III).

Na zewnętrznym skłonie i początku wewnętrznego skłonu wału pod humusem uchwycono szarą próchnicę powstałą zapewne w wyniku rozmywania nasypu (otwory 2 - 3, 6 i 8, warstwy II, IIa, IIb). W otworze 2 warstwa ta podkreślała pierwotny skłon zbocza. W górnej partii stoku wewnętrznego wystąpiły warstwy o charakterze rozsuwiska wałowego, są to żółty piasek

z próchnicą (otwory 10 - 11, warstwa XII), piasek pomarańczowy (otwory 9 - 10, warstwa XIII) i szary piasek z próchnicą (otwór 8, warstwa XIV). W obniżeniu terenu nad calcem zalegał jasnopopielaty piasek (otwór 12, warstwa XVI), a nad nim popielaty, sypki piasek (warstwa XV).

Poprowadzona z otworu 12 poprzeczna oś wierceń D - D₁ przecięła językowe zakończenie stoku. Uzyskany obraz nawarstwień również i w tym miejscu sugeruje istnienie umocnień obronnych. Brak jednak korelacji między nawarstwieniami osi C - C₁ a D - D₁. Strop calca w otworze 17 układa się pagórkowato podnosząc się na przestrzeni 2,5 m o 1 m. Bezpośrednio nad nim stwierdzono brązową próchnicę z grudkami gliny (otwory 15 - 16, 18, warstwa XI). Na calcowym pagórku wystąpiła próchnica z żółtym piaskiem, nakładająca się na warstwę XI (otwory 17 - 18, warstwa X). Na wewnętrznym stoku wału zalegają: brązowa próchnica z węgielkami, polepą i kośćmi (otwór 16, warstwa V), jasnobrązowa glina (otwór 15, warstwa IV) i popielata, spiaszczona próchnica (otwór 16, warstwa III). Natomiast na stoku zewnętrznym w otworze 18 nad warstwą X stwierdzono: pomarańczowy piasek z polepą (warstwa IX), spaleniznę z polepą (warstwa VIII), intensywną spaleniznę (warstwa VII) i spiaszczoną próchnicą (warstwa VI). Omówiony układ nakrywa popielata próchnica z węgielkami (otwory 15 - 18, warstwa II), nad którą znajdował się już tylko humus.

Wiercenia pozwoliły uchwycić umocnienie obronne od strony północnej i wschodniej oraz wykazały ich kompletny brak od strony południowej, gdzie też aż po drugą kulminację wzgórza brak warstwy kulturowej (bezpośrednio nad calcem zalega humus). W obrębie podkowiasto zarysowanego wału brak śladów intensywniejszego osadnictwa.

Chronologia. Ceramika z powierzchni grodziska pozwala odnieść je do VII - VIII w. (może do połowy IX w.), natomiast ułamki naczyń zebrane u podnóża grodziska, nad jeziorem pochodzą z drugiej połowy VII - IX w.

Badania. O starszych brak bliższych danych. 22 X 1932 r. autopsja H. J. Eggersa; w kwietniu 1968 r. powierzchniowe, sondażowe i pomiary, a w listopadzie 1975 r. także wiertnicze ekspedycji PAK PKZ Oddział w Szczecinie.

Zbiory: niegdyś w Muzeum w Pyrzycach, nr inw. A/479, oraz w Gimnazjum w Pyrzycach, nr inw. 116 D I, 6; 1170 I, 7; D I, 19. Nowsze w Muzeum Narodowym w Szczecinie, nr inw. A/8744 - 8747.

Archiwum: Muzeum Narodowe w Szczecinie,teczka nr 1170.

Literatura: H. Berghaus 1868, s. 806; E. Walter 1889, s. 90 nr 165; R. Holsten 1909, s. 26, tenże, 1918, s. 88, Cd, nr 3, tenże, 1921, s. 58, tenże, 1929, s. 165 - 168; W. Łęga 1930, s. 507, 520 nr 78 (jako Wartenberg); O. Kunkel 1932, s. 91; G. Dorka 1939, s. 95, 205; H. Chłopocka 1953, s. 21; T. Białecki 1960, s. 284 - 299, ryc. 8; H. J. Eggers 1960, s. 21, 26 - 27, nr 90; K. Ślaski 1960, mapka; W. Antoniewicz, Z. Wartołowska 1964, s. 39, 51, IIB nr 47; E. Rymar 1968, s. 172, tegoż, 1974a, s. 254, tabl. 6, nr 58; T. Nawroński, R. Rogosz 1970, s. 74 - 75, ryc. 4; E. Cnotliwy 1971, s. 16 - 17; R. Wołagiewicz 1971, s. 47; A. Porzeziński 1975, s. 31, 47.

Uwagi: 1) W tej części obiektu aż do tego zagłębienia, a także dalej na południe

brak jakichkolwiek śladów umocnień obronnych (co nie wyklucza np. palisady) oraz warstwy kulturowej. Dalsza partia była jednak zajęta przez osadnictwo współczesne grodowemu. Mimo wyraźnej rozdzielności tych członów istnieje niewątpliwie ścisły związek między nimi, choćby prosty rozwój przestrzenny, dlatego też południową część obiektu wyodrębniliśmy (zresztą za G. Dorką) jako stanowisko 7 i omawiamy je w dalszej części pracy. 2) Ponieważ często całe wzgórze uznawano za grodzisko, nie jesteśmy pewni, czy opisane materiały pochodzą tylko z grodziska (stan 6), czy też ze stanowiska 7 (patrz niżej).

PARSÓW

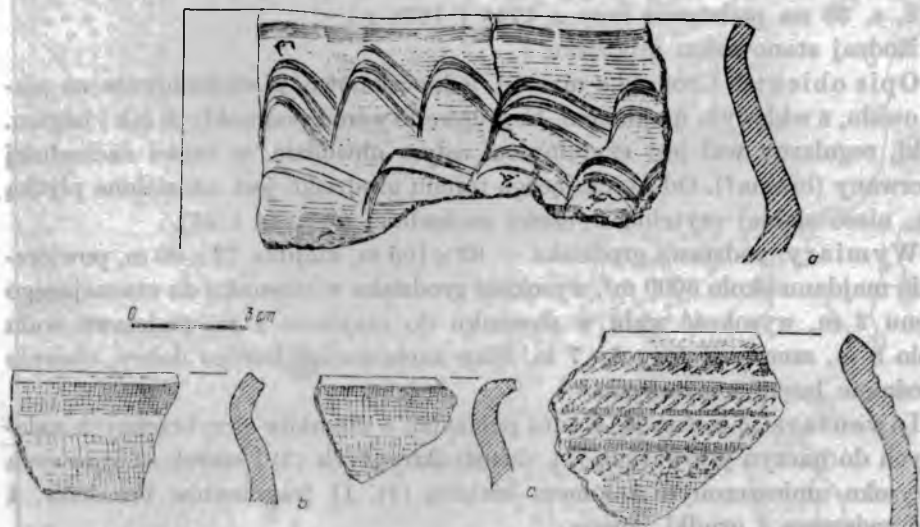
Stanowisko 7.

Położenie: bezpośrednio na północny wschód od zabudowań wsi Parsów, między wsią a jeziorem Babin, na południe od grodziska.

Rodzaj stanowiska: grodzisko (dalszy ciąg stanowiska 6?) lub osada przygrodowa.

Opis stanowiska. Wał morenowy, niższa południowa część. Na polu uprawnym ułamki naczyń znajdowane w obrębie 50×200 m, na stoku nachylnym w kierunku jeziora.

Inwentarz. Z powierzchni pochodzi ogółem 25 ułamków naczyń. Partie przybrzeżne reprezentuje fragment naczynia baniastego — szerokootworowego (ryc. 42, d), dwa fragmenty naczyń dwustożkowatych (ryc. 42, a), ułamek misy ręcznie lepionej i dwa fragmenty naczyń esowatych, słabo i silnie profilowanych (ryc. 42, b, c). Ułamki z partii środkowych należą do naczyń ręcznie

Ryc. 42. Parsów, gm. Bielice, stan. 7. Ułamki naczyń glinianych: z powierzchni osady (a - d)

Illustr. 42. Parsów — Bielice commune, site 7. Fragments of clay vessels: from the surface of the settlement (a - d)

lepionych i obtaczanych, niekiedy zdobionych żłobkami. Poza tym znaleziono kawałek płaskiego, wyodrębnionego dna ze śladami stosowania podsypki (tabela 16).

Sondaż 3 ($0,50 \times 1,20$ m): warstwa I, jasnobrązowo-białawy piasek. Inwentarz. Na głębokości około 1 m znaleziono kawałek nowożytnego szkła. Calec — biały piasek (ryc. 40).

Chronologia: około połowy VIII - X w.

Badania: Powierzchniowe i sondażowe ekspedycji PAK PKZ Oddział Szczecin w kwietniu 1968 r.

Zbiory: Muzeum Narodowe w Szczecinie, nr inw. A/8748.

Archiwum: Muzeum Narodowe w Szczecinie,teczka nr 1170.

Literatura: G. Dorka 1939, s. 205.

PRZYDARŁÓW¹

Gmina: Kozielice.

Źródła pisane: 1282 r. — *villa Brederlo* (PUB, II, nr 1228).

Stanowisko 1.

Położenie: w lesie około 3,75 km na południowy zachód od wioski, około 0,2 km na południowy wschód od południowego krańca jeziora Świdzisko (ryc. 43). Nazwy miejscowe: *Blankenburger Schanze* (według E. Waltera 1889, s. 19, nr 156), *Borgwald* (H. Kant 1890, s. 4), *Wendenwall* (R. Holsten 1918, s. 126), *Blankenburger Graben* i *Burgwerder* (R. Holsten 1918, s. 38 na podstawie map z 1748 i 1828 r.).

Rodzaj stanowiska: grodzisko.

Opis obiektu. Grodzisko nizinne, jednoczłonowe, pierścieniowate na planie owalu, z wklęsłym majdanem. Usytuowane wśród podmokłych łąk i bagien. Niski, regularny wał jest czytelny na całym obwodzie, w części zachodniej przerwany (brama?). Od otaczającego terenu grodzisko jest oddzielone płytką fosą, nieco słabiej czytelną w części zachodniej (ryc. 44 i 45).

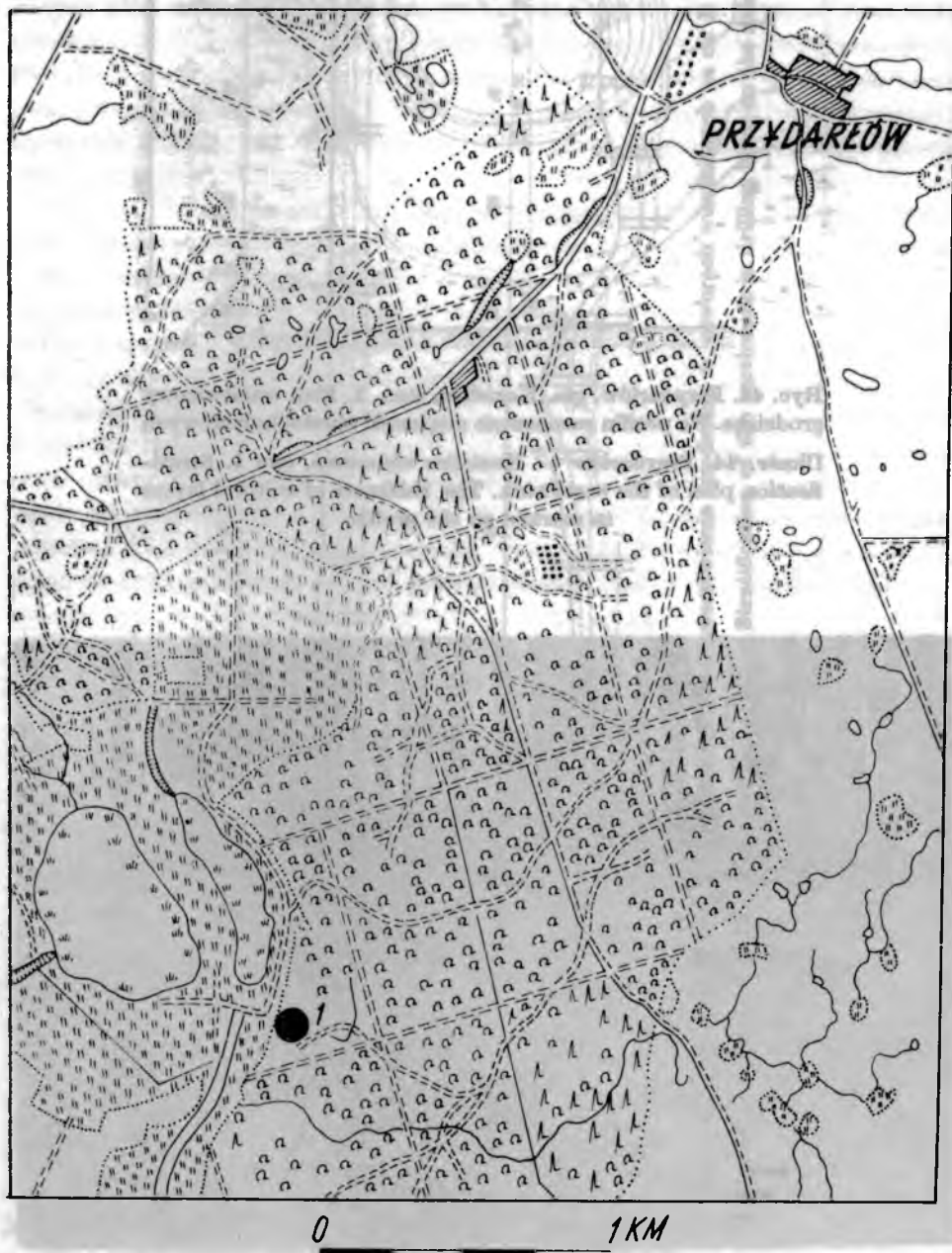
Wymiary: podstawa grodziska — 93×105 m, majdan 72×90 m, powierzchnia majdanu około 5000 m^2 , wysokość grodziska w stosunku do otaczającego terenu 2 m, wysokość wału w stosunku do majdanu 1 m, podstawa wału około 8 m, szerokość fosy 5 - 7 m. Stan zachowania: bardzo dobry, obecnie porośnięte lasem mieszanym.

Inwentarz. Z badań H. Kanta pochodzi: 5 ułamków przybrzeżnych należących do naczyń jajowatych (1), dwustożkowatych (3) i szerokootworowych z wysoko umieszczonym załomem brzuśca (1), 11 fragmentów brzuśców, 1 kość zwierzęca i grudki polepy.

Sondaż 1 ($0,90 \times 1,35$ m): Warstwa I, ciemnobrunatna próchnica. Znaleziono w niej 15 ułamków naczyń, w tym 4 drobne kawałki trudnych do sklasyfikowania brzegów, najprawdopodobniej z naczyń jajowatych całkowicie ręcznie lepionych (ryc. 48a), 10 fragmentów brzuśców naczyń ręcznie lepionych oraz

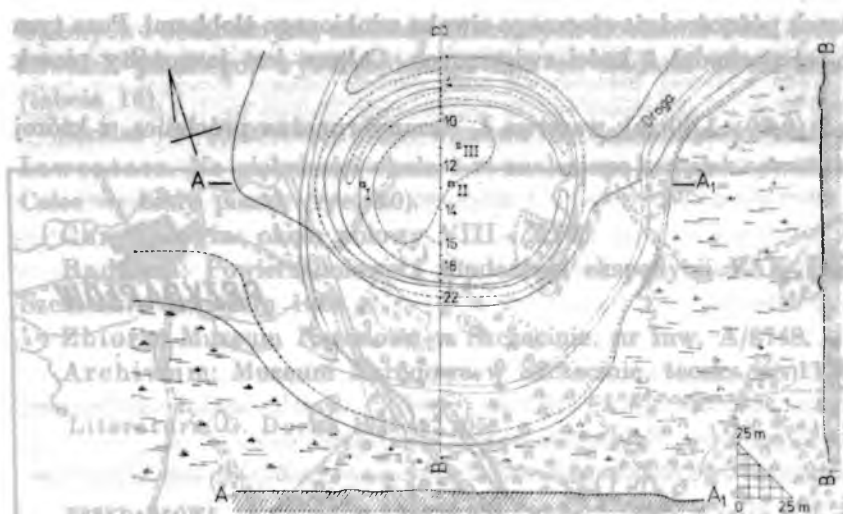
drobny ułamek późnośredniowiecznego siwaka zdobionego żłobkami. Poza tym z warstwy tej pochodzi 5 kości zwierzęcych. Całcem jest jasnożółty piasek (ryc. 47).

Sondaż 2 ($0,80 \times 1,00$ m): warstwa I, ciemnobrunatna próchnica, z której

Ryc. 43. Przydarłów, gm. Kozielice, stan. 1. Położenie grodziska

Illustr. 43. Przydarłów — Kozielice commune, site 1. Situation of the earthwork

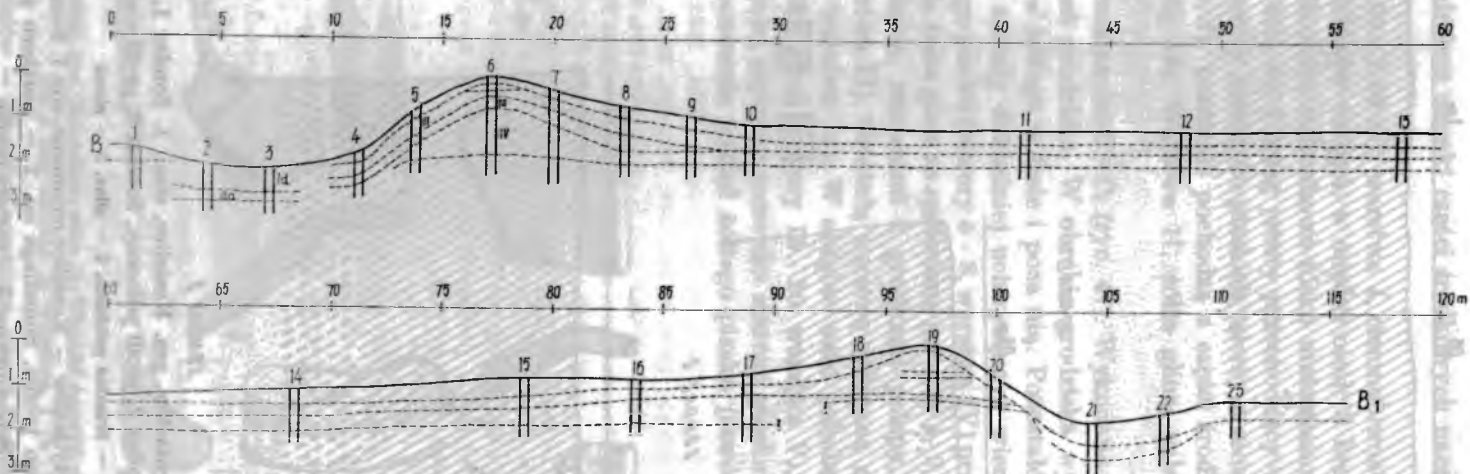
Ryc. 44. Przydarłów, gm. Kozielice, stan. 1. Plan warstwicowy grodziska. Na profilu zaznaczono miąższość warstw kulturowych

Illustr. 44. Przydarłów — Kozielice commune, site 1. Stratification plan of the earthwork. The thickness of cultural layers in marked on the profile

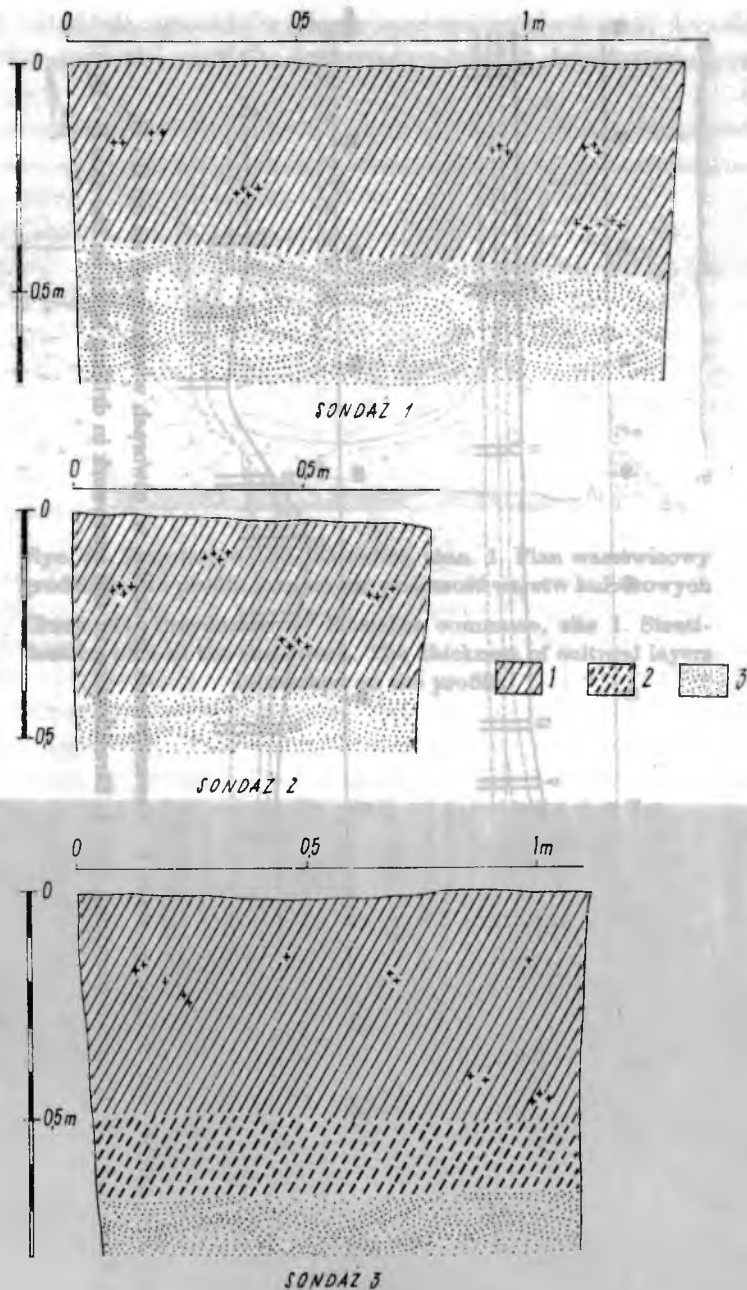
Ryc. 45. Przydarłów, gm. Kozielice, stan. 1. Widok grodziska od strony południowej

Illustr. 45. Przydarłów — Kozielice commune, site 1. Southern view of the earthwork

Ryc. 46. Przydarłów, gm. Kozielice, stan. 1. Nawarstwienia grodziska w otworach wiertniczych na osi B - B₁

Illustr. 46. Przydarłów — Kozielice commune, site 1. Stratification of the earthwork in drilling holes on the axis B - B₁

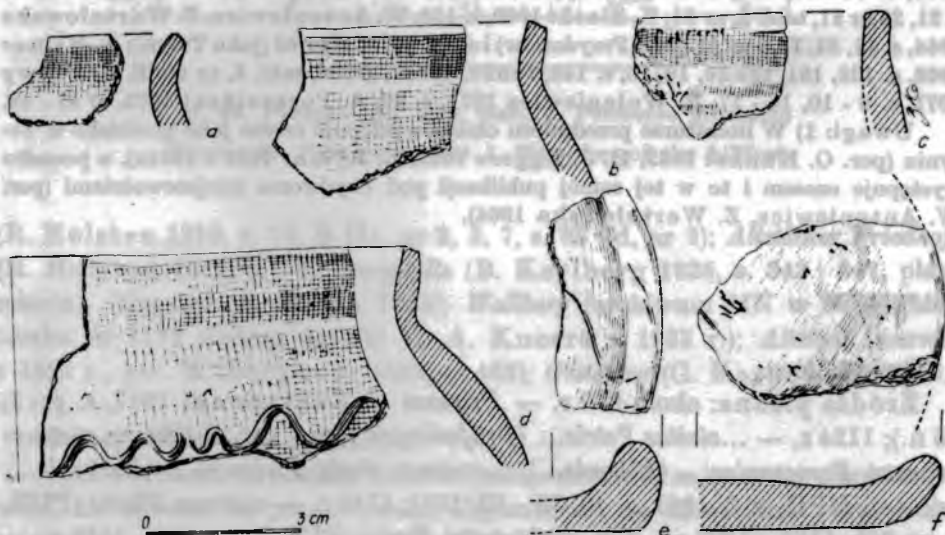
Ryc. 47. Przydarłów, gm. Kozielice, stan. 1. Sondaż 1, profil północny. Sondaż 2, profil północny. Sondaż 3, profil wschodni
1 - brunatna próchnica, 2 - glina, 3 - piasek

Illustr. 47. Przydarłów — Kozielice commune, site 1. Soundings no. 1, northern profile. Soundings no. 2 — northern profile. Soundings no. 3 — eastern profile
1 - dark brown humus, 2 - clay, 3 - sand

wydobyto dwa drobne ułamki części środkowych naczyń. Calcem jest jasno-żółty piasek.

Sondaż 3 (1,00 × 1,10 m): warstwa I, ciemnobrunatna próchnica, z której wydobyto 20 ułamków naczyń, a między nimi: 3 brzegi naczyń dwustożkowatych (2 z nich mają stosunkowo nisko umieszczoną największą wydętość brzuśca — ryc. 48b, d), 1 brzeg prosty przechodzący w partię środkową (ryc. 48e). Dwa fragmenty należą do płaskich talerzy o mocno podniesionych brzegach (ryc. 48, e, f), pozostałe pochodzą z części środkowych naczyń ręcznie lepionych (tabela 16). Warstwa II, żółta glina, calej tworzy biały piasek (ryc. 47).

Wyniki wierceń na osi C - C₁ (ryc. 47). Wykonano 23 otwory dające przegląd nawarstwień grodziska. W obrębie grodziska wystąpił calej w postaci białego piasku, a żółtego w fosie i poza nią. Pozostałości umocnień widoczne na powierzchni zostały dokładniej uchwycone w wierceniach. Wał północny usypano w żółtego piasku (otwory 5 - 8, warstwa IV) przechodzącego w majdan. Nad nim zalegała żółta glina ze spalenizną (otwory 4 - 9, warstwa III), a następnie szara próchnica, miejscami z grudkami polepy, również przechodząca w majdan (warstwa II). Ostatnią warstwę związaną z wałem stanowiła żółta glina (otwór 6, warstwa Ia). W obrębie wału południowego nad calcem zalegała ciemnożółta glina (otwory 18 - 20, warstwa V), następnie żółty piasek (warstwa IV), dalej zapewne soczewka szarego piasku z próchnicą (otwór 19, warstwa Ic) i ponownie pokład żółtego piasku (otwór 19, warstwa Ib).

Ryc. 48. Przydarłów, gm. Kozielice, stan. 1. Ułamki naczyń glinianych: sondaż 1, warstwa I (a); sondaż 3, warstwa I (b - f)

Illustr. 48. Przydarłów — Kozielice commune, site 1. Shards of clay vessels: soundings no. 1, layer I (a); soundings no. 3, layer I (b - f)

Nawarstwienia w obrębie majdanu są bardzo ubogie. Stanowią je żółty piasek (warstwa IV) i szara próchnica (warstwa II), zazębiające się z nawarstwieniami wału północnego.

W fosie otaczającej grodzisko stwierdzono: od strony północnej — szarą, ilastą glinę (otwory 2 - 3, warstwa IIIa) i szarą, ilastą glinę z próchnicą (warstwa Id), zaś od strony południowej — szarą, spiaszczoną próchnicę (otwory 21 - 22, warstwa Ie) nakrytą czarną próchnicą (warstwa I), stanowiącą dzisiejszą powierzchnię terenu.

Wiercenia potwierdzając morfologię grodziska wykazały istnienie niezbyt silnych umocnień obronnych — wał o wysokości 1,20 - 1,80 m i fosę nieznacznie tylko zagłębioną w stosunku do otaczającego terenu.

Chronologia: VIII - X w.

Badania. Amatorskie, wykopaliskowe nauczyciela H. Kanta w 1890 r. w bliżej nie określonym miejscu przy wale; autopsja H. J. Eggersa 25. X. 1932 r.; sondażowe i pomiary w kwietniu 1969 r. oraz wiertnicze w maju 1976 r. ekspedycji PAK PKZ Oddział w Szczecinie.

Zbiory: Muzeum Narodowe w Szczecinie, nr inw. 33/1561 i 2420 oraz A/19706.

Archiwum: Muzeum Narodowe w Szczecinie, teczka nr 1175.

Literatura: E. Walter 1889, s. 19, nr 156; Mbl., R. 3, 1889, s. 186, R. 4, 1890, s. 41; H. Kant 1890, s. 4 - 5, R. Holsten 1909, s. 26, tenże, 1918, s. 88, Cd nr 1, s. 90, Cg nr 4, s. 126, 136, tenże 1918a, s. 38 - 39, tenże, 1921, s. 58; W. Łęga 1930, s. 422 n; O. Kunkel 1931, s. 156, tenże, 1932, s. 91; H. Gaedke, Hbl., 1933, nr 6; G. Dorka 1939, s. 94 - 96, 124; T. Białecki 1960, s. 297, 299, 301, ryc. 9; H. J. Eggers 1960, s. 21, 25 nr 81, tabl. 2, nr 81; K. Ślaski 1960, s. 138; W. Antoniewicz, Z. Warołowska 1964, s. 41, 51, II B nr 61 (jako Przydarłów) i s. 44, 51, II B nr 60 (jako Tetyń); E. Rymar 1968, s. 138, 181, tenże, 1971b, s. 140, tenże, 1974a, s. 256, tabl. 6, nr 80; E. Cnotliwy 1971, s. 9 - 10, 16 - 17; R. Wołagiewicz 1971, s. 46; A. Porzeziński 1975, s. 47 - 48.

Uwagi: 1) W literaturze przedmiotu obiekt występuje często jako grodzisko w Tetyniu (por. O. Kunkel 1932, H. J. Eggers 1960, E. Rymar 1968 i 1974a), a ponadto występuje czasem i to w tej samej publikacji pod obydwojma miejscowościami (por. W. Antoniewicz, Z. Warołowska 1964).

PYRZYCE

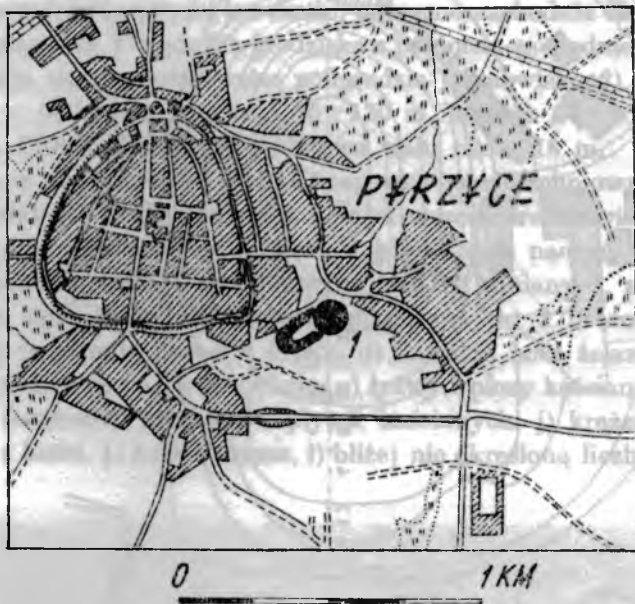
Gmina: loco.

Źródła pisane: około 870 r. — *Prissani* (S. Zakrzewski 1917, s. 4 - 5, 55 n.); 1124 r. — *...civitas Petris...* (*Prüfeningen Vita...*); *...Piritiscum castrum primum Pomeraniae...* (*Ebbonis...*) *...castrum ducis Pirissam...* (*Herbordi...*, por. też, MPH, t. 2, 1961, s. 40, 79 - 82, 131); 1140 r. — *castrum Phiris* (PUB, I, nr 30); 1186 - 1187 r. — *in parte castri Pyritz* (PUB, I, nr 103), 1188 r. — *castrum Phyris* (PUB, I, nr 111); dalsze z lat 1217, 1242, 1244, 1245 (PUB, I, nr 178a, 404, 427, 442); 1270 r. — *castrum Piritz* (PUB, II, nr 926); 1279 r. — *—iuxta vallum et ecclesiam* (PUB, II, nr 1136); 1283 r. — *—et locum castri Piritz* (PUB, II, nr 1268); 1321 r. — *—insuper pratum quod situm est retro*

allodium —, *ad colem castrī, qui vulgariter dicitur borchwall* (PUB, VI, nr 3523).

Stanowisko 1.

Położenie: W południowo-wschodniej części miasta, około 50 - 70 m na południe od zakola ulicy Staromiejskiej, w miejscu gdzie znajduje się stary cmentarz poniemiecki (ryc. 49). Nazwy miejscowe: *Borchwall* (PUB, VI, nr 3523), *Burgwall*, *Borchberg*, *Borchberg*, *Boartsberg*, *Kirchofsberg*, *Donnersberg*

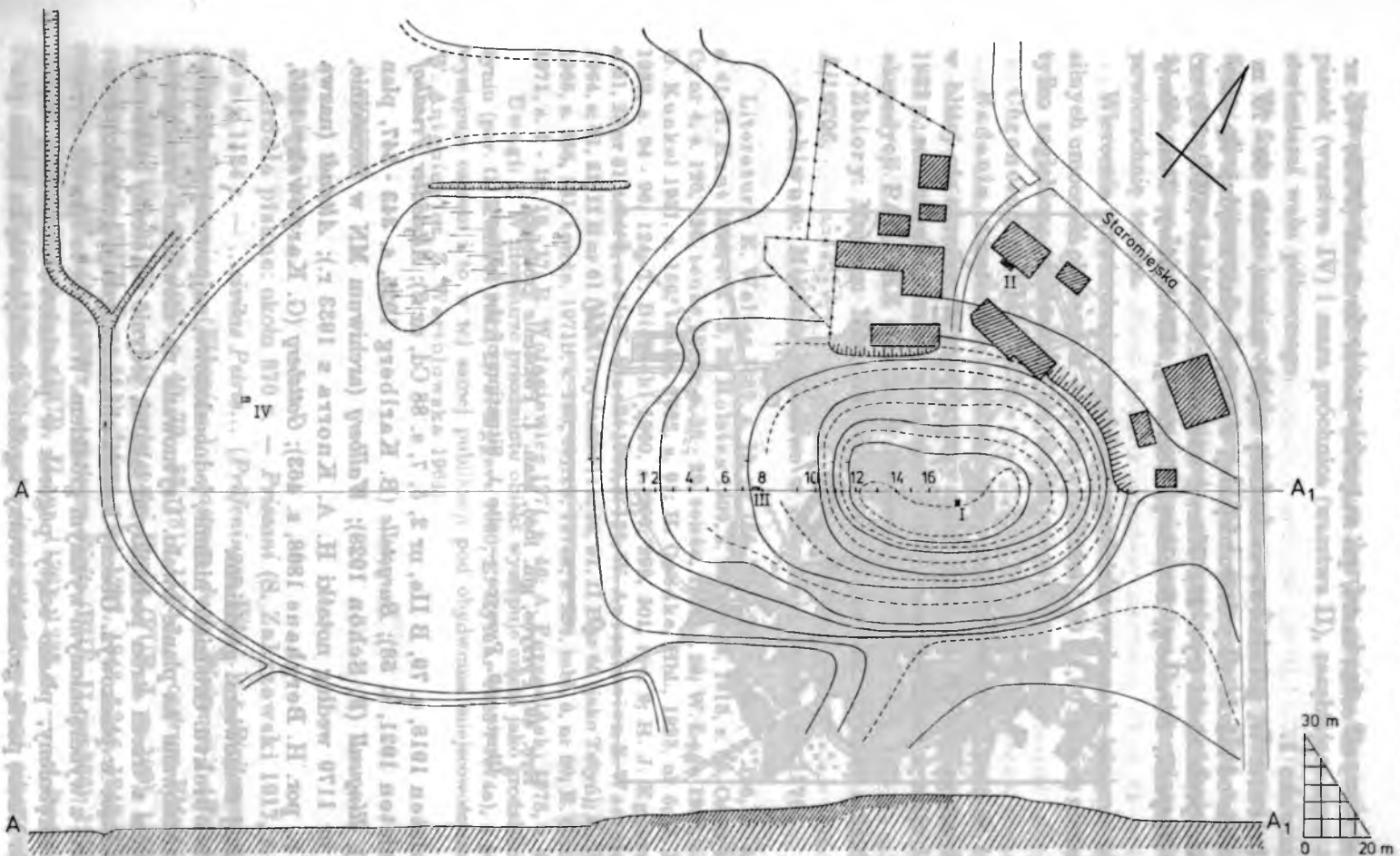
Ryc. 49. Pyrzyce, gm. loco, stan. 1. Położenie grodziska

Illustr. 49. Pyrzyce — site 1. Situation of the hillfort

(R. Holsten 1918, s. 79, B IIa, nr 2, 5, 7, s. 88 Cd, nr 2); *Altstädter Friedhof* (R. Holsten 1921, s. 58); *Burgstelle* (B. Karlberg 1925, s. 343 - 347, plan miasta), *Ringwall* (F. Schön 1928); *Wallberg* (archiwum MN w Szczecinie, teczka nr 1179 według notatki H. A. Knorra z 1933 r.); *Altstadt* (nazwa z 1385 r., por. H. Berghaus 1868, s. 463); *Gottsberg* (G. Karpowsky 1855, s. 27).

Rodzaj stanowiska: grodzisko.

Opis obiektu. Grodzisko nizinne, jednoczłonowe, najpewniej pierścienio-wate, zbudowane na planie owalu. Usytuowane na niewielkim wzniesieniu otoczonym z trzech stron podmokłymi łąkami, jedynie od strony północnej przechodzące w płaskowyż. Obecny kształt obiektu sugeruje grodzisko dwu-członowe, z wyodrębnionym wyższym gródkiem. Wrażenie to sprawia wyraź-nie wyodrębniony, płasko ścięty pagórek w południowo-wschodniej części obiektu. Niższą partię grodziska tworzy łagodnie obniżająca się ku łąkom płą-

Ryc. 50. Pyrzyce, gm. loco, stan, 1. Plan warstwicowy grodziska. Na profilu zaznaczono miąższość warstw kulturowych

Illustr. 50. Pyrzyce — site 1. Stratification plan of the earthwork. The thickness of culture layers is marked on the profile

szczyzna z zachodniej i północnej strony wspomnianego wzgórka, kończąca się nagłym spadkiem ku podmokłej równinie. Jedynie w pobliżu tego spadku wiercenia ujawniły wał ziemny (patrz niżej), który na powierzchni rysuje się w postaci pasma jaśniejszej ziemi. W części południowej wał łączył się ze stromym stokiem wspomnianego wzgórka, natomiast od strony północnej jego przebieg nie jest tak jasny z powodu zniszczeń dokonanych w tej części obiektu przez zabudowę mieszkalną i gospodarczą (ryc. 50 i 51). Płaszczyznę szczytową wzgórka zajmuje stary cmentarz, dzisiaj już nie używany. Północne i wschodnie stoki są porośnięte gęstymi krzakami, północno-zachodnia część cmentarza drzewami liściastymi. U podnóża grodziska z północno-zachodniej i wschodniej strony rozciąga się nieobwarowane podgrodzie (stanowisko 2).

Wymiary: podstawa grodziska 80×130 m, majdan $60 - 70 \times 90$ m, jego powierzchnia 17000 - 20000 m², podstawa wału około 18 m.

Inwentarz. Ze starszych badań, zapewne powierzchniowych, pochodzi trudna do ustalenia liczba ułamków naczyń wczesnośredniowiecznych, fragmenty późnośredniowiecznych siwaków i polewanych naczyń nowożytnych. Poza tym znaleziono: a) 11 prześlików, w tym 10 glinianych, z tego 9 dwustozkowatych oraz jeden wykonany z piaskowca, b) 2 brązowe kabłączki skroniowe, c) fragmenty oselek z łupku, d) kawałek noża żelaznego, e) grot strzały, f) 2 niebieskie paciorki szklane, g) łyżwy i płozy kościane, h) zgrzebło z poroża, i) fragmenty grzebieni i płytek kościanych, j) krążek z kości, k) szydła i igły z kości, l) żuźle żelazne, ł) bliżej nie określona liczba kości zwierzęcych.

Ryc. 51. Pyrzyce, gm. loco, stan. 1. Widok grodziska od strony południowo-wschodniej

Illustr. 51. Pyrzyce — site 1. South-eastern view of the earthwork

Z badań powierzchniowych E. Schöna w 1933 r. pochodzi ogółem 30 ułamków naczyń: a) 2 fragmenty naczyń szerokootworowych z brzegami wychylonymi na zewnątrz, b) pozostałe z partii środkowych naczyń całkowicie obtaczanych, często zdobionych żłobkami.

W czasie badań powierzchniowych w 1958 r. znaleziono 6 ułamków brzuśców naczyń całkowicie obtaczanych.

Z badań powierzchniowych przeprowadzonych w 1969 r. pochodzą ogółem 24 ułamki naczyń wczesnośredniowiecznych: a) fragment naczynia dwustożkowatego (ryc. 55b), b) 2 ułamki silnie profilowanych naczyń esowatych (ryc. 55a), c) 3 ułamki naczyń silnie profilowanych z dobrze wykształconymi szyjkami (ryc. 55d, e, f), d) kawałek płaskiego dna, e) pozostałe to kawałki brzuśców naczyń w większości całkowicie obtaczanych, często zdobionych żłobkami. Znaleziono też 6 fragmentów późnośredniowiecznych siwaków, między nimi prosty brzeg, być może kubka, oraz gwóźdź żelazny z płasko-wypukłą główką.

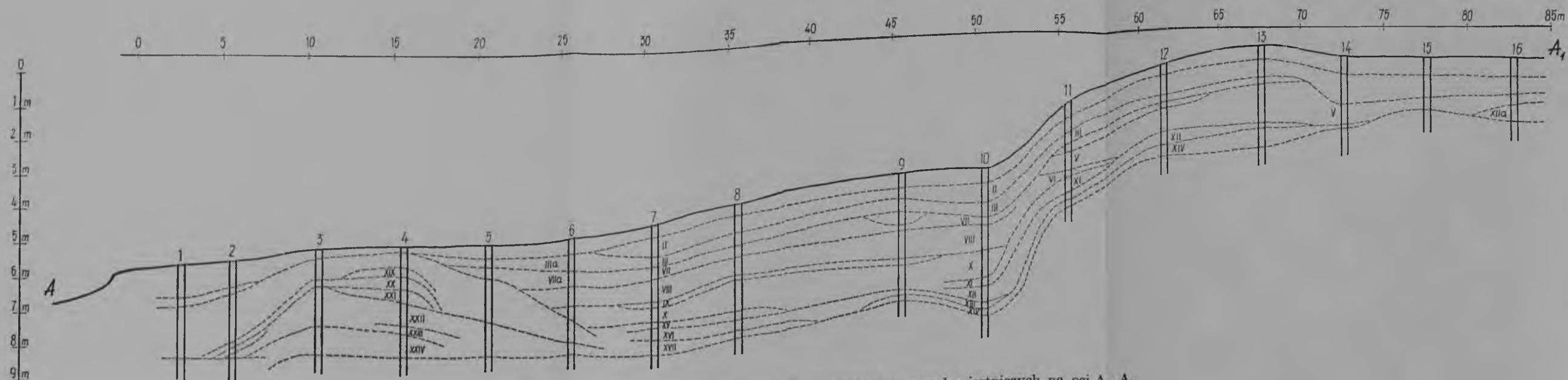
Sondaż 1 (0,80×1,70 m): warstwa I, brunatna próchnica z soczewkami gliny i piasku, z nielicznymi przepalonymi kamieniami (ryc. 53). Wydobyto z niej fragment kamienia żarnowego (granit), 44 ułamki naczyń glinianych i 6 kości. 2 ułamki przybrzeżne należą do naczyń dwustożkowatych, 3 do esowatych silnie profilowanych (ryc. 55h), 1 do naczynia szerokootworowego

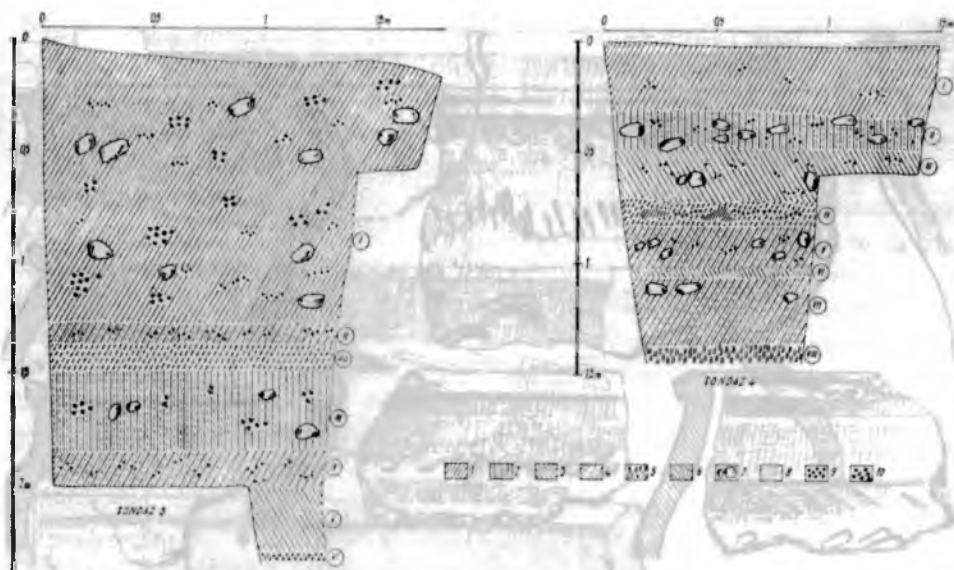
Ryc. 53. Pyrzyce, gm. loco, stan. 1. Sondaż 1, profil zachodni. Sondaż 2, profil wschodni
1 — brunatna próchnica, 2 — ciemnobrunatna próchnica, 3 — brązowa próchnica, 4 — szara próchnica, 5 — glina,
6 — gruz ceglany, 7 — kamienie, 8 — piasek, 9 — spalenizna, 10 — mierzwa, 11 — mur ceglany

Ilustr. 53. Pyrzyce — site 1. Soundings no. 1 — western profile. Soundings no. 2 — eastern profile

- 1 — black-brown humus, 2 — dark-brown humus, 3 — brown humus, 4 — grey humus, 5 — clay, 6 — brick-rubble,
7 — stones, 8 — sand, 9 — remains of a conflagration, 10 — manure, 11 — a brick wall

Ryc. 52. Pyrzyce, gm. loco, stan. 1. Nawarstwienia grodziska w otworach wiertniczych na osi A - A₁
 Illustr. 52. Pyrzyce — site 1. Stratification of the hillfort in drilling holes on the A - A₁ axis

Ryc. 54. Pyrzyce, gm. loco, stan. 1. Sondaż 3, profil południowy, stan. 2. Sondaż 4, profil południowy

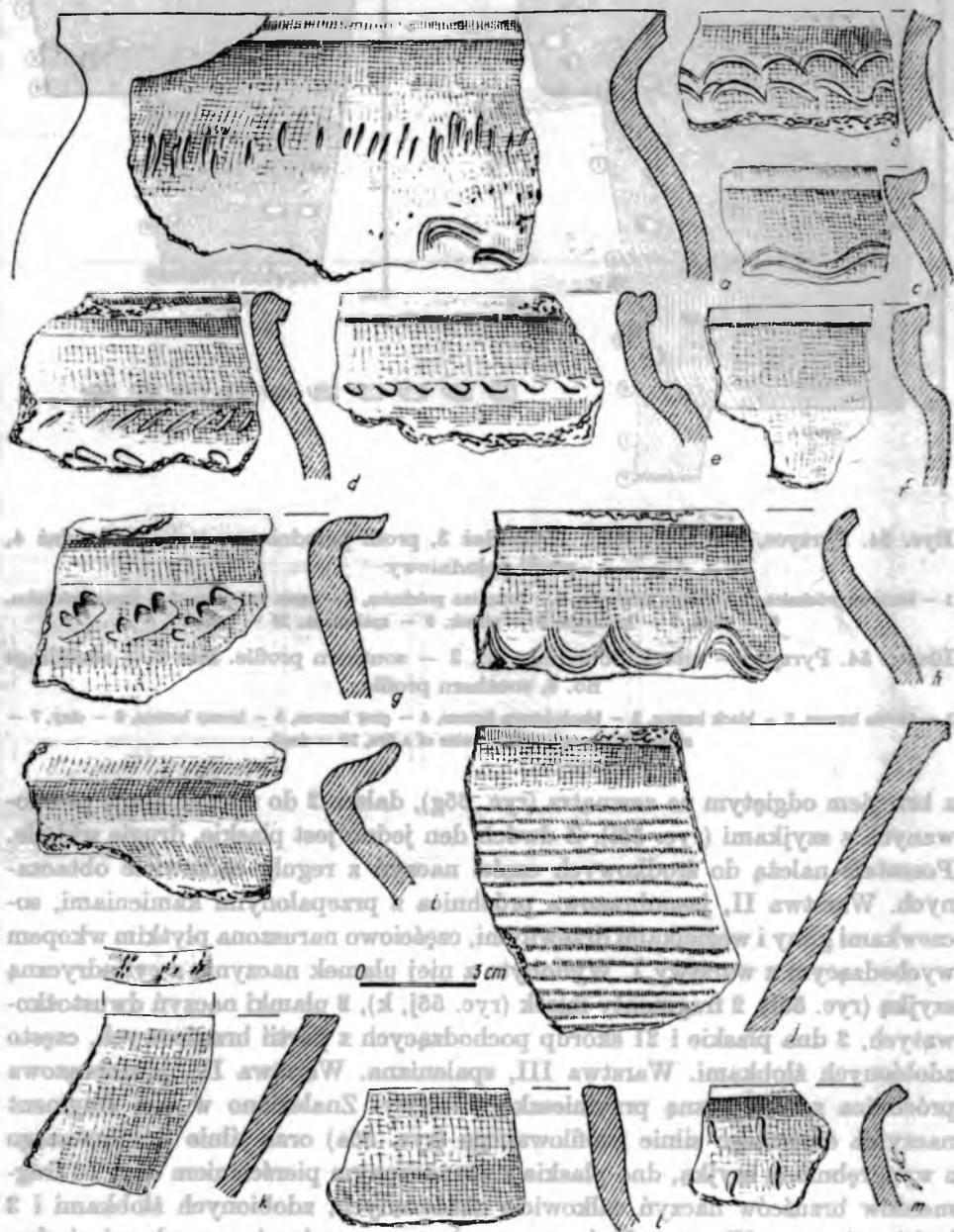
1 — brązowa próchnica, 2 — czarna próchnica, 3 — brunatna próchnica, 4 — szara próchnica, 5 — ilasta próchnica, 6 — glina, 7 — kamienie, 8 — piasek, 9 — spalenizna, 10 — polepa

Illustr. 54. Pyrzyce — site 1. Soundings no. 3 — southern profile. Site 2 — soundings no. 4, southern profile

1 — brown humus, 2 — black humus, 3 — black-brown humus, 4 — grey humus, 5 — loamy humus, 6 — clay, 7 — stones, 8 — sand, 9 — remains of a fire, 10 — daub

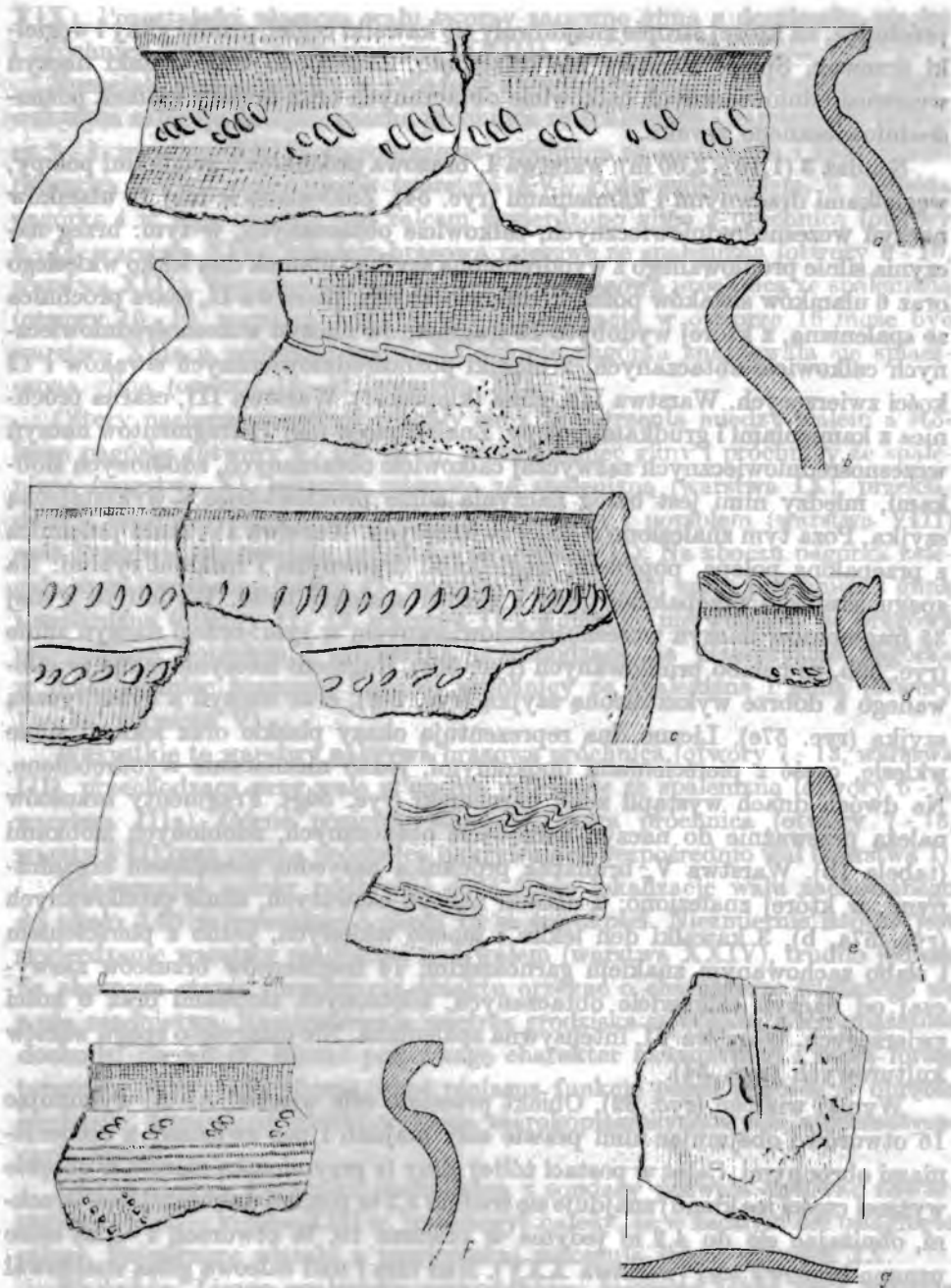
z brzegiem odgiętym na zewnątrz (ryc. 55g), dalsze 2 do naczyń silnie profilowanych z szyjkami (ryc. 55i). Z dwóch den jedno jest płaskie, drugie wklęsłe. Pozostałe należą do środkowych części naczyń z reguły całkowicie obtaczanych. Warstwa II, jasnobrązowa próchnica z przepalonymi kamieniami, soczewkami gliny i węgielkami drzewnymi, częściowo naruszona płytkim wkopem wychodzącym z warstwy I. Wydobyto z niej ułamek naczynia z cylindryczną szyjką (ryc. 55l), 2 fragmenty misek (ryc. 55j, k), 2 ułamki naczyń dwustożkowatych, 2 dna płaskie i 21 skorup pochodzących z partii brzuścowych, często zdobionych żłobkami. Warstwa III, spalenizna. Warstwa IV, jasnobrązowa próchnica z nieznaczną przymieszką mierzwy. Znalezione w niej fragment naczynia esowatego silnie profilowanego (ryc. 56a) oraz silnie profilowanego z wyodrębnioną szyjką, dno płaskie z zaznaczonym pierścieniem oraz 10 fragmentów brzuśców naczyń całkowicie obtaczanych, zdobionych żłobkami i 3 kości zwierzęce. Warstwa V, brązowa mierzwa z małymi soczewkami piasku. Warstwa VI, szara próchnica z popiołem i węgielkami, której spagu nie osiągnięto.

Sondaż 2 (1,50 × 4,00 m): warstwa I, szarobrunatna próchnica (ryc. 53). Warstwa II, żółty piasek z kawałkami cegieł. Warstwa III, ciemnobrunatna

Ryc. 55. Pyrzyce, gm. loco, stan. 1. Ułamki naczyń glinianych: z powierzchni grodziska (a - f); sondaż 1, warstwa I (g - i); warstwa II (j - m)

Illustr. 55. Pyrzyce — site 1. Shards of clay vessels: from the surface of the earthwork (a - f); soundings no. 1 — layer I (g - i); layer II (j - m)

Ryc. 56. Pyrzyce, gm. loco, stan. 1. Ułamki naczyń glinianych: sondaż 1, warstwa IV (a); sondaż 3, warstwa IV (b - g)

Illustr. 56. Pyrzyce — site 1. Shards of clay vessels: soundings no. 1, layer IV (a); soundings no. 2, layer IV (b - g)

próchnica, na której stopie znajdowały się kawałki cegieł, grudki gliny i węgielki drzewne. Spągu warstwy nie osiągnięto. Znalezione trzy ułamki naczyń wczesnośredniowiecznych całkowicie obtaczanych oraz drobny ułamek późnośredniowiecznego siwaka.

Sondaż 3 (1,10 × 2,00 m): warstwa I, brązowa próchnica z grudkami polepy, węgielkami drzewnymi i kamieniami (ryc. 54). Znalezione w niej 16 ułamków naczyń wczesnośredniowiecznych, całkowicie obtaczanych, w tym: brzeg naczynia silnie profilowanego z wyodrębnioną szyjką i ułamek dna lekko wklęsłego oraz 6 ułamków siwaków późnośredniowiecznych. Warstwa II, szara próchnica ze spalenizną, z której wydobyto 12 fragmentów naczyń wczesnośredniowiecznych całkowicie obtaczanych, 2 ułamki późnośredniowiecznych siwaków i 12 kości zwierzęcych. Warstwa IIa, glina (klepisko?). Warstwa III, czarna próchnica z kamieniami i grudkami polepy. Znalezione w niej 11 fragmentów naczyń wczesnośredniowiecznych zazwyczaj całkowicie obtaczanych, zdobionych żłobkami, między nimi jest brzeg naczynia silnie profilowanego z wykształconą szyjką. Poza tym znalezione 6 kości zwierzęcych. Warstwa IV, szara próchnica z przepaloną polepą, popiołem, węgielkami drzewnymi i łuskami rybimi. Na spągu skupisko przepalanej gliny i resztki spalonej belki. Wydobyto z niej 35 fragmentów naczyń wczesnośredniowiecznych, w tym: brzegi naczyń silnie (ryc. 56b, d) i słabo profilowanych (ryc. 56c), fragment naczynia silnie profilowanego z dobrze wykształconą szyjką (ryc. 56f), oraz naczyń z cylindryczną szyjką (ryc. 57e). Liczne dna reprezentują okazy płaskie oraz lekko i silnie wklęsłe, część z pierścieniami dookołnymi, jedno nieznacznie wyodrębnione. Na dwóch dnach wystąpił znak garncarski (ryc. 56g). Fragmenty brzuśców należą przeważnie do naczyń całkowicie obtaczanych, zdobionych żłobkami (tabela 1b). Warstwa V, brunatna próchnica nasyciona szczątkami organicznymi, w której znalezione: 2 ułamki naczyń esowatych, silnie profilowanych (ryc. 57a, b), 3 kawałki den lekko i mocno wklęsłych, jedno z pierścieniem i słabo zachowanym znakiem garncarskim, 14 fragmentów brzuśców zazwyczaj od naczyń całkowicie obtaczanych, zdobionych żłobkami oraz 6 kości zwierzęcych. Warstwa VI, intensywna spalenizna. Nie osiągnięto spągu warstw kulturowych (ryc. 54).

Wyniki wierceń (ryc. 52). Obiekt przecięto osią wierceń A - A₁ wykonując 16 otworów i obejmując nimi prawie cały majdan i pas związany z umocnieniami obronnymi. Calec w postaci żółtej gliny (z przymieszką marglu w obrębie wyższej części majdanu) znajduje się średnio 3,2 m poniżej dzisiejszej powierzchni, obniżając się do 4,2 m jedynie w otworze 10. W otworach 1 - 2 za calec uznano brązowy torf (warstwa XXV). Nad nim i nad calcową gliną znajdował się 75 cm pokład mierzwy (otwory 3 - 4, warstwa XXIV), a niżej brązowa, sypka próchnica (warstwa XXIII). Być może, już z wałem należy wiązać brązową, mierzwiastą próchnicę ze spalenizną (otwory 2 - 4, warstwa XII). Lokalnie w otworze 4 stwierdzono czarną próchnicę ze spalenizną (warstwa XXI), a na szczycie wału i jego zewnętrznym skłonie brązową próchnicę ze spalenizną (otwory 2 - 4, warstwa XX) i czarną próchnicę (otwór 4, warstwa

XIX). Pozostałości płaszcza wału tworzy zapewne glina z domieszką piasku i próchnicy (otwory 1 - 6, warstwa XVIII).

Pozostałe nawarstwienia są związane z wnętrzem grodu. W obniżeniu przywałowym zalegają kolejno: czarna próchnica ze spalenizną i kamieniami (otwory 7 - 8, warstwa XVII), szarobrazowa próchnica ze spalenizną i kamieniami (warstwa XVI) i szary piasek (warstwa XV). Poza wgłębieniem, u podnóża pagórka i w jego obrębie nad calcem stwierdzono glinę z próchnicą (otwory 9 - 14, warstwa XIV), lokalnie brązową mierzwę ze spalenizną (otwory 9 - 10, warstwa XIII). Wyraźny poziom tworzy szarobrazowa próchnica ze spalenizną (otwory 10 - 13, warstwa XII), której kontynuacją w otworze 16 może być warstwa XIIa o podobnej treści. Na skłonie pagórka znajdowała się spiaszczona glina (otwory 10 - 11, warstwa XI).

Cztery następne warstwy wiązały się z przestrzenią między wałem a stoikiem pagórka (otwory 6 - 10), są to: przekładaniec gliny i próchnicy ze spalenizną (warstwa X), brązowa mierzwa ze spalenizną (warstwa IX), przekładaniec brązowej próchnicy z polepą, spalenizną i popiołem (warstwa VIII) oraz brązowa, mierzwiasta próchnica (warstwa VII). Na zboczu pagórka zalegała szara próchnica (otwór 11, warstwa VI), a wyżej szara próchnica z gliną i spalenizną (otwory 11 - 12, warstwa IV), a między nie wcisnęła się brązowa próchnica z popiołem i spalenizną przechodząca na płaszczyźnie pagórka w przekładaniec brązowej i szarej próchnicy ze spalenizną i gliną (otwory 11 - 16, warstwa V).

Wszystkie te warstwy nakrywa brązowa próchnica (otwory 7 - 13, warstwa III), przechodząca przy wale w czarną próchnicę ze spalenizną (otwory 5 - 6, warstwa IIIa). Górne poziomy stanowią: szara próchnica (otwory 7 - 16, warstwa II) oraz czarna próchnica nakrywająca bezpośrednio wał (warstwa I).

Reasumując należy podkreślić dość ścisłą lokalizację wału zachowanego do około 2,20 m wysokości i około 18 m szerokości. Niezmiernie istotne jest stwierdzenie warstwy osadniczej pod wałem (warstwa XXIV), trudno jednak na obecnym etapie rozpoznania obiektu orzekać o charakterze wiążącego się z nią osadnictwa. Nawarstwienia wnętrza grodziska są bogate, a ich miąższość dochodzi do 4,2 m. Biorąc pod uwagę charakter nawarstwień i samą formę terenową, dosyć specyficzną, choć niejasną funkcję pełnił pagórek w obrębie grodziska. Omawiany obiekt wymaga szerokopłaszczyznowych, systematycznych badań.

Chronologia. Ceramika pochodząca z sondaży pozwala datować nawarstwienia na X — koniec XIII w. (zaznaczyć należy, że w żadnym nie osiągnięto calca). Pojedyncze ułamki z powierzchni wskazują także na wiek IX.

Badania. Liczne znaleziska przypadkowe, zapewne także przy kopaniu grobów, powierzchniowe w XIX i na początku XX wieku (m. in. F. Schöna), autopsje E. Gaedke'go, G. Dorki i H. J. Eggersa, powierzchniowe K. Siuchnińskiego w 1958 r., sondażowe, powierzchniowe i pomiary w kwietniu 1969 r., a wiertnicze w kwietniu 1976 r. ekspedycji PAK PKZ Oddział w Szczecinie.

Zbiory: starsze, niegdyś w Muzeum w Pyrzycach, nr inw. A - 11, 13, 27,

30, 46 - 50, 61, 87 - 90, B 74; w zbiorach Gimnazjum w Pyrzycach nr inw. 85 D II, 3, 99 D I, 1; 120 D II, 6; 127 D II, 7; 128 D II, 8; 138 D I, 16; 224 D II, 15; 241 D III, 1; 270 D I, 32; 280 D I, 32; 280 D I, 34; 282 D I, 35; w Märkisches Museum w Berlinie nr inw. II 17 491 - 94; w Museum Vaterländischer Alterthümer der Universität Greifswald oraz w Muzeum Narodowym w Szczecinie nr inw. A/8787, 8790 - 94, 8798a, z ostatnich badań pod nr. A/19704, 19707.

Archiwum: Muzeum Narodowe w Szczecinie,teczka bez nr. i z nr. 1178 i 1179.

Literatura: L. Giesebrecht 1845, s. 166, 178; G. Karpowsky 1855, s. 27; G. Kratz 1865, s. 311; Mbl., R. 3, 1889, s. 186; E. Walter 1889, s. 19 nr 147; R. Holsten 1909, s. 25; 1914, s. 87; 1916, s. 43 - 44; E. Walter 1917, s. 6, R. Holsten 1918, s. 79, B IIa, nr 2, 7, s. 80, B IIa, nr 16, s. 83, Ca, nr 3, s. 88 Dd, nr 2, s. 117; E. Walter 1921, s. 31; R. Holsten 1921, s. 51; F. W. Schmidt 1922, s. 197; Giuts 1925, s. 343; B. Karlberg 1925, s. 346 - 347; F. Schön, 1927, 1928 i 1928a; R. Holsten 1929; E. Gaedke 1930, s. 128; W. Łęga 1930, s. 440, 442, 483, 498, 501, 505, 521 nr 82, tabl. LXII, 429; O. Kunkel 1931, s. 156; 1932, s. 91; R. Holsten 1933, s. 5, nr 21; H. Bollnow 1936, s. 52 n.; G. Dorka 1939, s. 95 n., tabl. 55 - 56; R. Kiersnowski 1958, s. 257; T. Białecki 1960, s. 294 - 297, 308, ryc. 2 nr 69; H. J. Eggers 1960, s. 21, 26, nr 88, tabl. 2; K. Ślaski 1960, s. 130; L. Leciejewicz 1962, s. 102; W. Antoniewicz, Z. Wartolowska 1964, s. 41, 51, II B nr 54; H. Bollnow 1964, s. 139; W. Filipowiak 1966, s. 75; E. Rymar 1968, s. 175 - 176; Z. Radacki 1969, s. 5 - 6; L. Leciejewicz 1970, s. 119; E. Cnotliwy 1971, s. 5 - 7 n., ryc. 2 - 5; E. Rymar 1971, s. 60; R. Wołagiewicz 1971, s. 47 n., ryc. 9, 10; K. Olejnik 1972, s. 67 - 68, E. Rymar 1974a, s. 255, tabl. 6, nr 66.

PYRZYCE

Stanowisko 2.

Położenie: Bezpośrednio na zachód i południowy zachód od grodziska (ryc. 49).

Rodzaj stanowiska: nieobronne podgrodzie.

Opis obiektu. Usytuowane w terenie ledwo wyniesionym nad okoliczne łąki. Kształt podkowiały oparty podstawą o wał grodziska, powierzchnia płaska. W północno-zachodniej części znajduje się nieregularnego kształtu obniżenie, a w nim bagno. Wymiary: 100×140 m, powierzchnia około $20\,000\text{ m}^2$, wysokość w stosunku do otaczających łąk do 1 m. Stan zachowania: powierzchnia silnie zniwelowana przez intensywną uprawę ziemi.

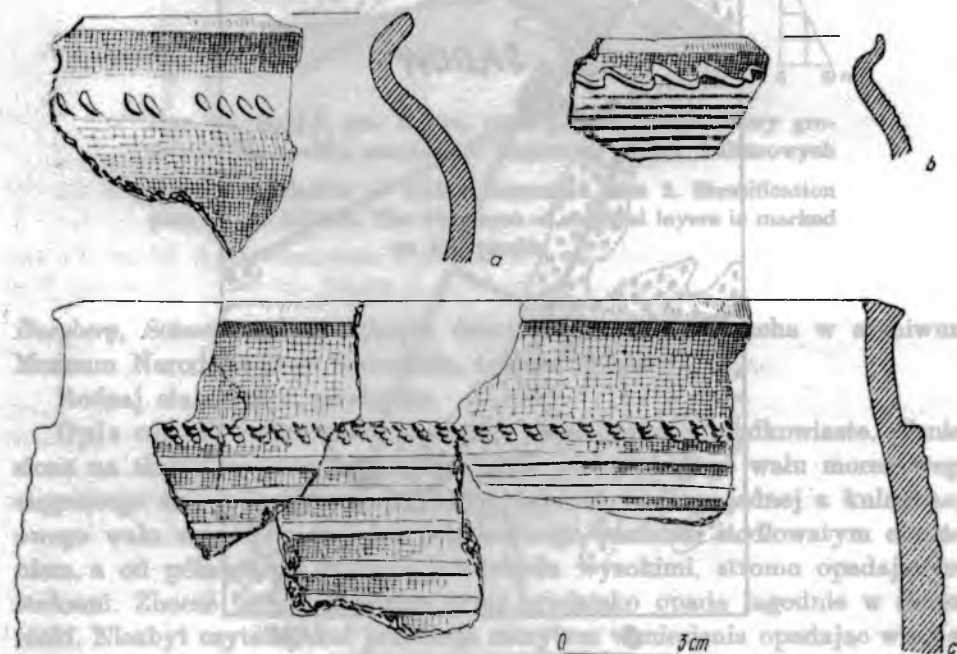
Inwentarz. Ze starszych badań powierzchniowych pochodzą: a) 3 fragmenty noży żelaznych, b) pręślik gliniany, c) fragment oselki, d) szydło kościane, e) bliżej nie określona liczba skorup. Z badań powierzchniowych w 1969 r. pochodzą: a) ułamek brzegu naczynia przysadzisto-szerokootworowego bez szyjki (ryc. 55c), b) płaskie dno z pierścieniem i c) drobne fragmenty brzuśców naczyń całkowicie obtaczanych. Poza tym znaleziono ułamek brzegu naczynia nie określonego bliżej typologicznie i dwa ułamki brzuśca naczyń siwych, późnośredniowiecznych (tabela 1).

Sondaż 4(1,00×1,50 m): warstwa I, brązowa próchnica (ryc. 54). Warstwa II, czarna próchnica z dużą ilością przepalonych kamieni. Warstwa III, brunatna próchnica z grudkami gliny, węgielkami drzewnymi i nielicznymi kamieniami. Znalezione w niej: 2 ułamki przybrzeżne naczyń esowatych, silnie profilowanych i 4 fragmenty brzuśców naczyń całkowicie obtaczanych. Warstwa IV, brunatnożółta glina przemieszana z próchnicą i spalenizną. Znalezione w niej: a) 8 fragmentów naczynia z cylindryczną szyjką, w całości obtaczonego (ryc. 57c) oraz b), 2 ułamki naczyń ręcznie lepionych ze środkowych partii (tabela 1). Warstwa V, szara próchnica z grudkami gliny, węgielkami i licznymi kamieniami. Warstwa VI, brunatna, silnie spiaszczona próchnica. Warstwa VII, szara próchnica z małą ilością węgielków drzewnych, w której znaleziono kość zwierzęcą. Warstwa VIII, bagienna, ilasta próchnica z muszelkami — calec (ryc. 54).

Chronologia: X - XIII w.

Badania. Starsze, wyłącznie powierzchniowe; sondażowe i powierzchniowe w kwietniu 1969 r. ekspedycji PAK PKZ Oddział w Szczecinie.

Zbiory: niegdyś w Muzeum w Pyrzycach, nr inw. A 606 i w Gimnazjum w Pyrzycach, nr inw. 164 D I, 20; 227 D II, 17; 228 D II, 18; 229 D 19; 230 D I,

Ryc. 57. Pyrzyce, gm. loco, stan. 1. Ułamki naczyń glinianych: sondaż 3, warstwa V (a - b); stan 2 — sondaż 4, warstwa IV (c)

Illustr. 57. Pyrzyce — site 1. Shards of clay vessels: soundings no. 3, layer V (a - b); site 2, soundings no. 4, layer IV (c)

25; 231/232 D I, 25 i 26; 237 D II, 20; 249 D I, 28; 256 D II, 21; nowsze w Muzeum Narodowym w Szczecinie, nr inw. 19705.

Archiwum: Muzeum Narodowe w Szczecinie, teczki nr 1178 i 1179.

Literatura: por. stanowisko 1.

SĄDÓW

Gmina: Dolice.

Źródła pisane: 1278 r. — *Sadow* (PUB, II, nr 1096); 1283 r. — *Sadowe* (PUB, II, nr 1268).

Stanowisko 2.

Położenie: 1,25 km na południowy wschód od południowego skraju wioski, na skraju lasu, przy rozgałęzieniu dróg polnych z Sądowa do Sądówka i Płoszkowa. Na stanowisku znajduje się punkt wysokościowy 55,2 (ryc. 58). Nazwy miejscowości: *Borchwall*, *Burgwall* (F. W. Schmidt 1922, s. 215, nr 5, s. 238),

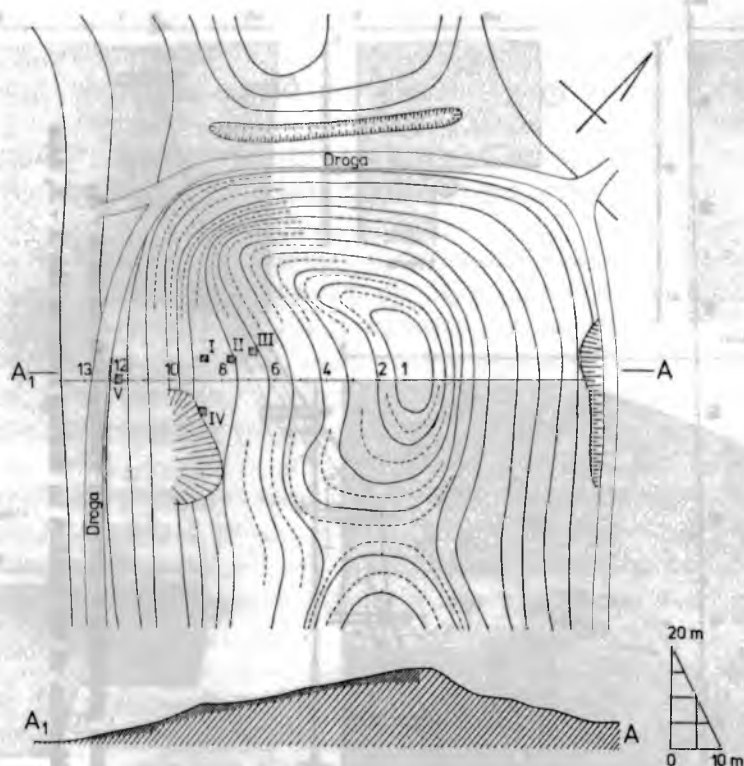

Ryc. 58. Sądów, gm. Dolice, stan. 2.

Położenie grodziska

Illustr. 58. Sądów, Dolice commune, site 2.

Situation of the hillfort

Ryc. 59. Sądów, gm. Dolice, stan. 2. Plan warstwicowy grodziska. Na profilu zaznaczono miąższość warstw kulturowych

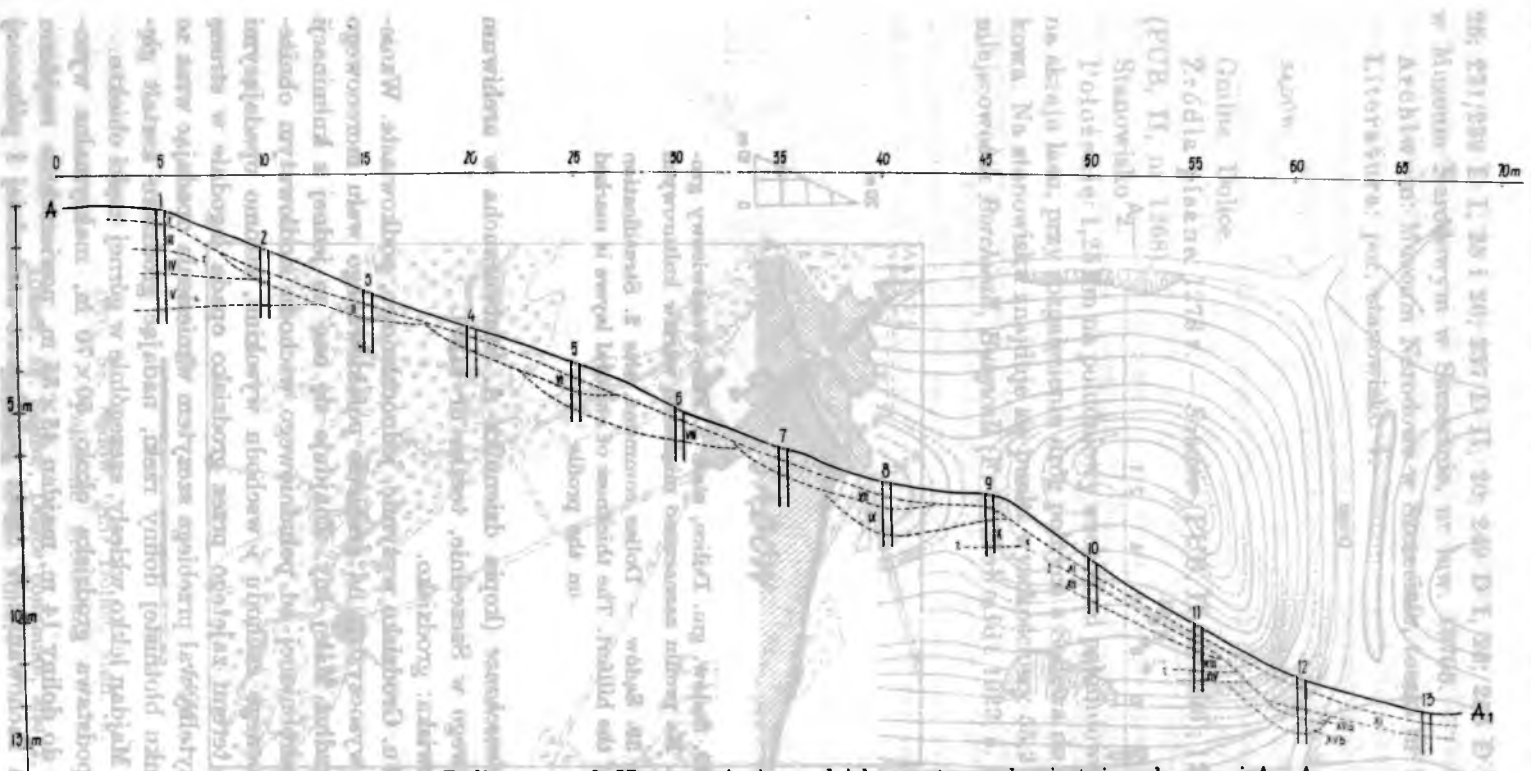
Illustr. 59. Sądów — Dolice commune, site 2. Stratification plan of the hillfort. The thickness of cultural layers is marked on the profile

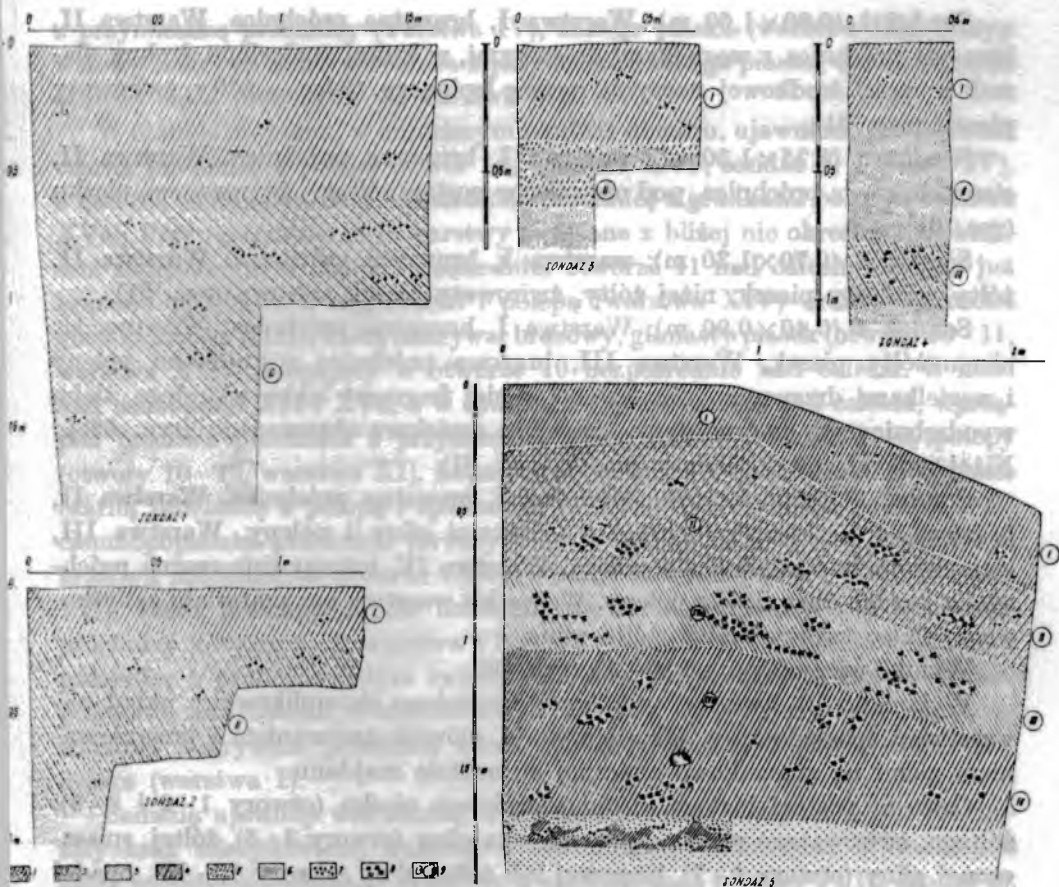
Burgberg, Schwedenschanze (kopia dziennika A. Stubenrauch w archiwum Muzeum Narodowego w Szczecinie, teczka nr 1187).

Rodzaj stanowiska: grodzisko.

Opis obiektu. Grodzisko wyżynne, jednoczłonowe, podkowiaste. Wzniesione na skraju wysoczyzny, na grzbiecie pofałdowanego wału morenowego ciągnącego się wzdłuż Małej Iny. Znajduje się ono na jednej z kulminacji owego wału wyodrębnionej od południowego wschodu siodłowym obniżeniem, a od północnego zachodu i wschodu wysokimi, stromo opadającymi stokami. Zbocze terenu zajętego przez grodzisko opada łagodnie w stronę rzeki. Niezbyt czytelny wał przebiega szczytem wzniesienia opadając wraz ze stokiem w kierunku błotnistej doliny rzeki, nadając grodzisku kształt głębokiej podkowy. Majdan lekko wklęsły, szczególnie w górnej części obiektu.

Wymiary: podstawa grodziska około 50×70 m, maksymalna wysokość w stosunku do doliny 14 m, majdan 45×55 m, powierzchnia majdanu ca 1600 m^2 . Stan zachowania: W części południowo-wschodniej i północnej

Ryc. 61. Sądów, gm. Dolice, stan. 2. Sondaż 1, profil południowo-wschodni. Sondaż 2, profil południowo-wschodni. Sondaż 3, profil północny. Sondaż 4, profil północny i południowo-wschodni

1 — brunatna próchnica, 2 — brązowa próchnica, 3 — popielata próchnica, 4 — brązowa spieczona próchnica, 5 — glina, 6 — piasek, 7 — spalenizna, 8 — polepa, 9 — kamienie

Illustr. 61. Sądów — Dolice commune, site 2. Soundings no. 1, south-eastern profile. Soundings no. 2, south-eastern profile. Soundings no. 3, northern profile. Soundings no. 4 — northern and south-eastern profile

1 — black-brown humus, 2 — brown humus, 3 — grey humus, 4 — brown, sandy humus, 5 — clay, 6 — sand, 7 — remains of a conflagration, 8 — daub, 9 — stones

ubytki spowodowane eksploatacją piasku, poza tym stan dobry. Na obiekcie rzadki las iglasty, ostatnio wycięty na zboczu północno-wschodnim (ryc. 59).

Inwentarz. Z badań starszych pochodzi bliżej nie określona ilość ułamków naczyń glinianych, między innymi kawałki prażnicy, grudki polepy, kości i żużel. Z nowszych badań powierzchniowych pochodzą cztery drobne ułamki z partii środkowych, wszystkie z naczyń ręcznie lepionych, jeden zdobiony pasmem poziomym i skośnych żłobków (ryc. 62a - b, d).

Sondaż 1 ($0,90 \times 1,60$ m): Warstwa I, brunatna próchnica. Warstwa II, brązowa próchnica z węgielkami drzewnymi, w której znaleziono drobny ułamek z części środkowej naczynia ręcznie lepionego. Calec — żółty, żwirowaty piasek (ryc. 61).

Sondaż 2 ($0,75 \times 1,30$ m): warstwa I, brunatna próchnica. Warstwa II, ciemnobrązowa próchnica, pod nią calec w postaci żółtego, żwirowatego piasku (ryc. 61).

Sondaż 3 ($0,70 \times 1,30$ m): warstwa I, brunatna próchnica. Warstwa II, żółty, gliniasty piasek, niżej żółty, żwirowaty piasek calcowy (ryc. 61).

Sondaż 4 ($0,40 \times 0,90$ m): Warstwa I, brunatna próchnica. Warstwa II, ciemnożółty piasek. Warstwa III, brązowa próchnica z grudkami polepy i węgielkami drzewnymi. Znaleziono w niej fragment lekko wklęsłego, słabo wyodrębnionego dna naczynia, zapewne częściowo obtaczanego (ryc. 62c). Niżej zalegał żółty, calcowy piasek (ryc. 61).

Sondaż 5 ($0,90 \times 1,20$ m): Warstwa I, brunatna próchnica. Warstwa II, brązowa, spiaszczona próchnica z grudkami gliny i polepy. Warstwa III, ciemnopopielata próchnica z polepą. Warstwa IV, intensywnie czarna próchnica z bardzo dużą ilością polepy. Wszystkie warstwy bez materiału zabytkowego. Calec tworzy białawożółta glina.

Wyniki wierceń na osi A - A₁ (ryc. 60).

Wykonano 13 otworów, w których ujawniono skomplikowany układ nawarstwień spowodowany, jak się wydaje, głównie zmywaniem i przemieszczaniem ziemi na stosunkowo znacznej stromiznie majdanu.

Calec w postaci białego, drobnoziarnistego piasku (otwory 1 - 2 i 8 - 9), żółtego, żwirowatego piasku z przymieszką gliny (otwory 3 - 5), żółtej, spiaszczonej gliny (otwory 6 - 7), brązowej lub żółtej gliny (otwory 10 - 13), opadał zgodnie ze spadkiem powierzchni grodziska.

Stosunkowo wyraźnie rysują się warstwy związane z wałem, uchwycone w otworze 1, a rozsypujące się do wnętrza obiektu (otwory 2 - 3). Tworzą go: żółty lub biały, drobnoziarnisty piasek (otwory 1 - 2, warstwa V), żółty piasek

Ryc. 62. Sądów, gm. Dolice, stan. 2. Ułamki naczyń glinianych: z powierzchni grodziska (a - b, d); sondaż 4, warstwa III (c)

Illustr. 62. Sądów — Dolice commune, site 2. Fragments of clay vessels from the surface of the hillfort (a - b, d); soundings no. 4, layer III (c)

z przymieszką próchnicy (warstwa IV), żółtego piasku (warstwa III). Nasyp wałowy nakrywa szara próchnica z przymieszką żółtego piasku, dochodząca do samego calca (otwory 2 - 3, warstwa II).

W obrębie majdanu, w najniższym punkcie obiektu, ujawniono intensywnie czarną próchnicę z polepą (otwór 12, warstwa XVb, sondaż 5, warstwa IV), a nad nią ciemnopopielatą, spiaszczoną próchnicę z grudkami polepy (warstwa XVa). Przypuszczalnie są to warstwy związane z bliżej nie określonym obiektem zagłębionym w calcu. W sąsiednim otworze 11 nad calcem zalegała już brązowa próchnica z węgielkami i polepą (warstwa XIV) oraz spiaszczona glina (warstwa XIII), którą nakrywał brązowy, gliniasty piasek (otwory 10 - 11, warstwa XII), zalegający w otworze 10 bezpośrednio nad calcem. Z kolei nad warstwami XII i XVa, a w otworze 13 bezpośrednio nad calcem, wystąpiła brązowa próchnica z przymieszką gliny, piasku i małą ilością polepy (otwory 10 - 13, warstwa XI). Lokalnie w otworze IX nad calcem uchwycono czarną próchnicę z polepą i spalenizną (warstwa X), na którą nakładała się ciemnopopielata próchnica (otwory 8 - 9, warstwa IX). Wyżej stwierdzono brązową próchnicę, w otworze 7 bezpośrednio na calcu (otwory 7 - 8, warstwa VII), która prawdopodobnie nakładała się na żółty piasek z przymieszką próchnicy (otwory 5 - 6, warstwa VIII). W otworach 4 - 5 ujawniono brązową próchnicę z gruboziarnistym żwirem (warstwa VI), zalegającą częściowo bezpośrednio nad calcem, a częściowo nad warstwą VIII. Wszystkie omówione warstwy nakrywała próchnica leśna, tworząca dzisiejszą powierzchnię grodziska (warstwa I).

Badania ujawniły wał ziemny o wysokości dochodzącej do 2,5 m i wykazały brak zdecydowanej warstwy o charakterze osadniczym. Wyraźniejsze ślady bytowania ludzkiego wystąpiły w zagłębieniach (otwory 9 i 12, sondaż 5).

Chronologia: VIII - X w. (Ze względu na ubóstwo materiału jest to datowanie tylko orientacyjne, brak podstaw do odnoszenia grodziska do VII wieku, por. A. Porzeziński 1975, s. 52).

Badania. Zapewne powierzchniowe G. Hutha w końcu XIX w., bliżej nie określone wykopaliskowe przeprowadzono w latach 20-tych XX w.; powierzchniowe, sondażowe i pomiary w kwietniu 1968 r. oraz wiertnicze w kwietniu 1976 r. przeprowadzone przez ekspedycję PAK PKZ Oddział w Szczecinie.

Zbiory. Niegdyś w Gimnazjum w Pyrzycach nr inw. 131 D I, 13, Muzeum Narodowe w Szczecinie nr inw. A/8800.

Archiwum: Muzeum Narodowe w Szczecinie, teczka nr 1187.

Literatura: E. Walter 1889, s. 14, nr 94; Blättern für Pommersche Volkskunde, R. 3, 1895, s. 93 - 94 (G. Huth), F. W. Schmidt 1922, s. 215, nr 5, s. 238; R. Holsten 1929; W. Łęga 1930, s. 521, nr 87; O. Kunkel 1931, s. 156, tenże, 1932, s. 91; G. Dorka 1939, s. 95, 190; H. Chłopocka 1953, s. 21; T. Białecki 1960, s. 297, 300, ryc. 2, nr 39 i ryc. 11; H. J. Eggers 1960, s. 26; K. Ślaski 1960, s. 115; W. Antoniewicz, Z. Wartołowska 1964, s. 42, 52, IIc, nr 100; E. Rymar 1968, s. 178, tenże, 1974, s. 141, tenże, 1974a, s. 256, tabl. 6, nr 75; T. Nawroński, R. Rogosz 1970, s. 84; E. Cnotliwy 1971, s. 18; R. Wołagiewicz 1971, s. 46; A. Porzeziński 1975, s. 52.

STARY PRZYŁEP

Gmina: Warnice.

Źródła pisane: 1176 r. — *locum, qui vocatur Prilep...*, *videlicet a Plona usque ad quercus, que subiacent castro Carbe* (PUB, I, nr 68); dalsze z lat 1180, 1185 (PUB, I, nr 87, 98) i 1200 - 1208 r. — *Prilep* (PUB, I, nr 141).

Stanowisko 1.

Położenie: około 1,5 km na południe od wioski, około 0,4 km na wschód od rzeki Płoni i około 0,7 km na południowy zachód od PGR Janikowo (ryc. 63). Nazwy miejscowe: *Carbe* (PUB, I, nr 68), *Burgwall* (L. Giesebrecht 1845, s. 178), *Borchwald* (F. W. Schmidt 1922, nr 215, Cd, nr 6).

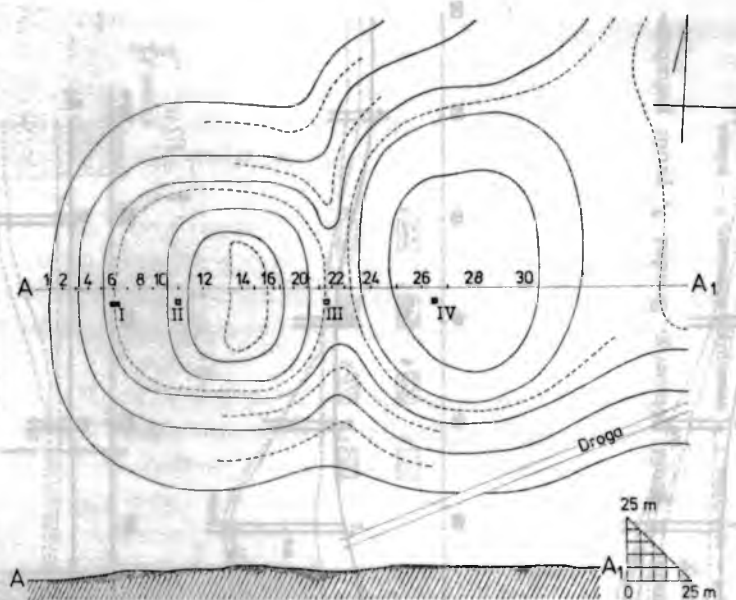
Rodzaj stanowiska: Grodzisko.

Opis obiektu. Grodzisko nizinne, pierścieniowate owalne, usytuowane na niewielkim wzniesieniu wśród podmokłych łąk rozciągających się nad Płonią, u podnóża wału morenowego. Majdan wypukły, wały niewidoczne na po-

Ryc. 63. Stary Przylep, gm. Warnice, stan. 1.
Położenie grodziska

Ilustr. 63. Stary Przylep — Warnice commune,
site 1. Situation of the earthwork

Ryc. 64. Stary Przylep, gm. Warnice, stan. 1. Plan warstwicowy grodziska. Na profilu zaznaczono miąższość warstw kulturowych

Illustr. 64. Stary Przylep — Warnice commune, site 1. Stratification plan of the earthwork. The thickness of cultural layers is marked on the profile

wierzchni¹. Od strony wschodniej przylega kolista osada podgrodowa (stanowisko 1a)² oddzielona od grodziska fosą (ryc. 64).

Wymiary: Podstawa grodziska 80×95 m, powierzchnia majdanu około 10 000 m², szerokość podstawy wału około 12 - 15 m, szerokość fosy około 14 - 16 m, wysokość grodziska w stosunku do podstawy 4 m. Stan zachowania: bardzo silnie zniwelowane przez intensywną uprawę ziemi.

Inwentarz. Z badań starszych, zapewne powierzchniowych pochodzi: a) oselka kamienna o wymiarach $4,5 \times 14,5$ cm, b) przeszliki gliniane, 3 dwustożkowate, 1 zdobiony żłobkami, c) 2 szydła kościane oraz kawałek kości z przewierconym otworkiem, d) liczne żużle, e) nie określona bliżej ilość ceramiki, w tym brzegi o zgrubiałych wylewach, fragmenty płaskich den, zdobione ułamki, z środkowych partii naczyń przeważnie częściowo obtaczanych, fragment walcowatego ucha, kawałek prątnicy z odciskami ziarniaków zbóż³.

Z badań powierzchniowych przeprowadzonych na grodzisku w 1968 i 1976 r. pochodzi: a) fragment podkładki z łupku kwarcytowego ze śladami starcia z jednej strony, b) fragment oselki z szarego łupku, c) 52 ułamki naczyń i 4 kawałki prątnicy. Partie przybrzeżne są reprezentowane przez ułamek niezdobionego naczynia baniastego — szerokootworowego, obtaczanego przy krawędzi (ryc. 67h), 9 fragmentów naczyń dwustożkowatych o prostych brzegach i płasko ściętych wylewach (ryc. 67j, l - o), 4 ułamki naczyń dwustoż-

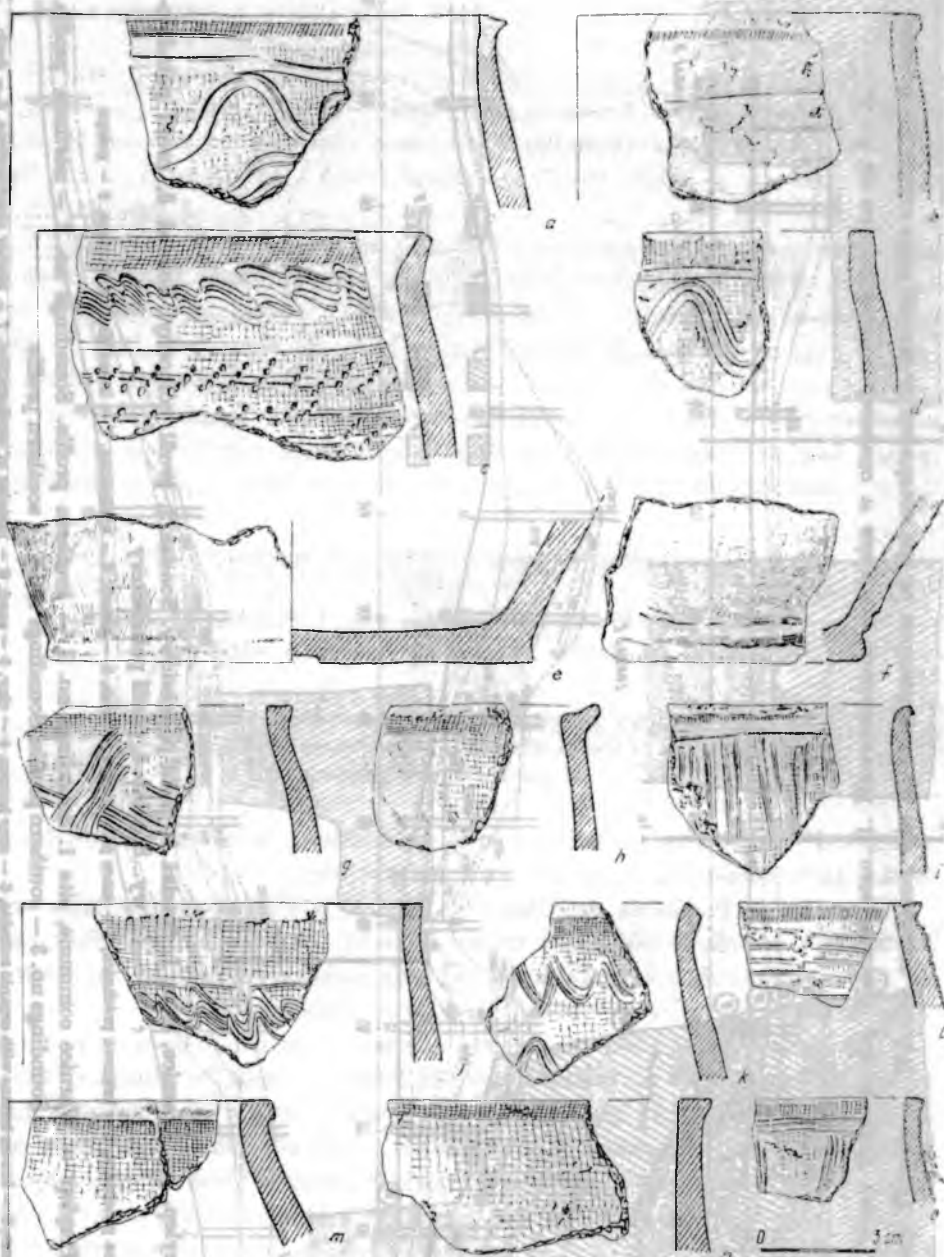

Ryc. 66. Stary Przylep, gm. Warnice, stan. 1. Sondaż 1, profil południowy. Sondaż 2, profil północny. Sondaż 3, profil południowy. Sondaż 4, profil południowy

1 – brunatna próchnica, 2 – brązowa próchnica, 3 – szara próchnica, 4 – glina, 5 – piasek, 6 – spalenizna, 7 – konstrukcje drewniane, 8 – polepa

Illustr. 66. Stary Przylep – Warnice commune, site 1. Soundings no. 1 – southern profile. Soundings no. 2 – northern profile. Soundings no. 3 – southern profile. Soundings no. 4 – southern profile

1 – block-brown humus, 2 – brown humus with organic remains, 3 – grey humus, 4 – clay, 5 – sand, 6 – remains of conflagration, 7 – timber constructions, 8 – daub

Ryc. 67. Stary Przylep, gm. Warnice, stan. 1. Ułamki naczyń glinianych: sondaż 1, warstwa I (a); warstwa II (b - c, e); warstwa IV (d); sondaż 2, warstwa I (f - g); z powierzchni grodziska (h - o)

Illustr. 67. Stary Przylep — Warnice commune, site 1. Fragments of clay vessels: soundings no. 1 — layer I (a); layer II (b - c, e); layer IV (d); soundings no. 2, layer I (f - g); from the surface of the earthwork (h - o)

kowatych o brzegach lekko wychylonych na zewnątrz i zgrubiałych krawędziach, oraz dwa fragmenty misek obtaczanych przy krawędzi. 33 ułamki z partii środkowych, pochodzące niemal wyłącznie z naczyń ręcznie lepionych (29 szt.) bądź częściowo obtaczanych; tylko 6 spośród nich nosi ślady zdobienia. Ułamek dna lekko wklęsłego, wyraźnie wyodrębnionego, ze śladami lepienia ręcznego.

Z powierzchni osady podgrodowej w latach 1968 i 1976 zebrano 39 ułamków naczyń oraz 5 grudek polepy. Fragmenty naczyń pochodzą w większości z partii środkowych: 35 z naczyń ręcznie lepionych, 2 z całkowicie obtaczanych, zaledwie 5 zdobionych, 2 ułamki den płaskich jedno lekko wyodrębnione (tabela 1).

Sondaż 1 ($0,90 \times 1,50$ m): warstwa I, ciemnobrunatna próchnica z licznymi grudkami polepy. Znalaziono w niej przybrzeżny fragment naczynia dwustożkowatego ze zgrubiałym wylewem (ryc. 67a). Warstwa II, szara próchnica z dużą ilością węgielków i szczątków organicznych, z soczewkami gliny. Wydobyto z niej 15 ułamków naczyń i 10 kości. Wśród fragmentów ceramiki są 2 ułamki naczyń dwustożkowatych o prostych brzegach i niezdobionych powierzchniach (ryc. 67b), ułamek naczynia dwustożkowatego, bogato zdobionego z brzegiem wychylonym na zewnątrz (ryc. 67c), 11 fragmentów z partii środkowych naczyń ręcznie lepionych (3 zdobione), 1 dno płaskie, wyodrębnione z odciskiem osi (ryc. 67e). Warstwa III, brunatna, mierzwiasta ziemia z węgielkami drzewnymi i grudkami polepy. Warstwa IV, szara próchnica z dużą ilością węgielków i polepy. Znalaziono w niej 8 ułamków naczyń i 4 kości zwierzęce. 1 ułamek pochodzi z naczynia dwustożkowatego o prostym brzegu i płasko ściętym wylewie (ryc. 67d), 6 fragmentów z partii środkowych naczyń ręcznie lepionych, 1 z naczynia obtaczanego, zaledwie 2 z nich są zdobione. Warstwa V, spalenizna z nieznaczną domieszką próchnicy. Warstwa VI, brunatna próchnica z soczewkami piasku i pasmami spalenizny. Warstwa VII, szarozółty piasek z domieszką próchnicy, we wschodniej części sondażu znajdowały się fragmenty spalonych belek, spagu warstwy nie osiągnięto (ryc. 66).

Sondaż 2 ($0,80 \times 0,90$ m): warstwa I, ciemnobrunatna próchnica z węgielkami, niżej ciemnożółty, gliniasty, calcowy piasek. W warstwie I znalaziono ogółem 9 ułamków naczyń, fragment prażnicy i 4 kości zwierzęce. Fragmenty naczyń dwustożkowatych o prostych brzegach i wylewem zgrubiałym na zewnątrz (ryc. 67 g), ułamek płaskiego, wyodrębnionego dna (ryc. 67 f) oraz fragmenty z partii środków naczyń zapewne ręcznie lepionych (tabela 1).

Sondaż 3 ($0,80 \times 0,80$): warstwa I, ciemnobrunatna próchnica z małą ilością węgielków, niżej ciemnożółty, calcowy piasek (ryc. 66).

Sondaż 4 ($0,85 \times 0,90$) w obrębie osady podgrodowej: warstwa I, ciemnobrunatna próchnica z małą ilością węgielków, niżej ciemnożółty, gliniasty calcowy piasek. W warstwie I znalaziono 3 fragmenty z partii środkowych naczyń ręcznie lepionych, 1 ułamek naczynia z okresu zapewne rzymskiego, 1 kość zwierzęcą i grudki polepy (tabela 1).

Wyniki wierceń (ryc. 65). Grodzisko przecięto osią wierceń A - A₁, na której wykonano 30 otworów. Najistotniejsze wyniki dotyczą lokalizacji umocnień obronnych i wyraźniejszego wyodrębnienia osady podgrodowej. Od strony zachodniej wał obronny można lokalizować między otworami 5 - 8. Na całej glinie zalegają lokalnie, lub na większej płaszczyźnie: popielata, ilasta próchnica (otwór 7, warstwa XIX) i brązowa, tłusta glina (otwory 5 - 7, warstwa XVIII). Podobny układ wykazuje popielata i czarna próchnica z węgielkami (otwór 7, warstwa XVI i XV). Wyraźniejszy poziom tworzy brązowa glina z domieszką próchnicy (otwory 6 - 7, warstwa XIV), nad którą zalegają dwie łukowate warstwy jasnożółtego piasku (otwory 7 - 8, warstwa XII) i żółtego piasku z domieszką próchnicy (otwór 7, warstwa X). Od zachodu nawarstwia się na nie szarobrązowa glina z próchnicą (otwory 5 - 6, warstwa IX), a cały ten układ nakrywa brązowa próchnica z żółtym piaskiem, spalenizną i grudkami polepy (otwory 6 - 9, warstwa VIII) przechodząca w obniżenie przywałowe na majdanie. Górne warstwy tworzą: czarna próchnica z polepą i soczewkami gliny (otwory 4 - 6, warstwa IV) oraz żółty piasek (otwór 5, warstwa IIIa) i żółta glina z węgielkami (otwór 6, warstwa III).

Na zewnątrz grodziska nad piaszczystym calcem zalega czarny torf (otwory 1 - 5, warstwa XX), nad nim a głównie na zboczu wału uchwycono: soczewkę czarnego torfu (otwór 5, warstwa XVII), ciemnopopielatą, tłustą próchnicę (otwór 5, warstwa XIII), czarną, gliniastą próchnicę ze spalenizną (otwór 5, warstwa VII), ciemnobrązową próchnicę ze szczątkami organicznymi, polepą i kamieniami (otwór 4, warstwa VI), w której znaleziono drobny ułamek z środkowej partii naczynia ręcznie lepienego, zdobionego pasmami nakłuć. Ostatnią warstwę rozwaliska wału stanowi ciemnopopielata próchnica z węgielkami i polepą (otwory 3 - 4, warstwa V).

Bardziej zniszczony i trudniejszy do interpretacji jest badany odcinek wału od wschodniej strony grodziska. Lokalizują go obniżenie przywałowe w obrębie majdanu (otwór 15) oraz fosa między grodem a osadą podgrodową (otwory 20 - 22).

Na calcu w postaci żółtej gliny o kopulastym stropie uchwycono szarą glinę z domieszką próchnicy i węgielków drzewnych opadającą w kierunku wschodnim (otwory 16 - 18, warstwa XLII) oraz żółtą glinę z polepą (otwór 17, warstwa XLI), nad nią znajdował się poziom spalonych konstrukcji drewnianych o miąższości 10 cm (warstwa XXXVIII). Z jądrem wału można, jak się wydaje, wiązać żółty piasek (otwór 16, warstwa XXXVII).

Od strony zewnętrznej stwierdzono rozwalisko wału, przy czym tworzą je tak zróżnicowane nawarstwienia, że nie ma możliwości ich horyzontalnego powiązania. Bezpośrednio na zboczu wału uchwycono brązową, gliniastą próchnicę (otwór 18, warstwa XL) oraz jasnobrązową próchnicę z polepą (otwór 18, warstwa XXXIX). W otworze 19 natrafiono kolejno na żółty piasek (warstwa XLIV), piasek z próchnicą (warstwa XLV), ponownie żółty piasek (warstwa XLVI), czarną próchnicę z polepą (XLVII) i szarą próchnicę zalegającą na

calcowej glinie (XLVIII). Wschodni kraniec rozwaliska zdają się wyznaczać warstwy z otworu 20: brązowa próchnica (L), glina z próchnicą (LI) oraz popielata próchnica (LII).

Stratyfikacja majdanu jest wyjątkowo uboga. Na piaszczystym calcu zalegają dwie lub trzy warstwy. Są to: żółty gliniasty piasek z domieszką próchnicy (otwory 10 - 12, XXV), brązowa próchnica (otwory 7 - 15, II) występująca bezpośrednio pod humusem.

Intensywniejsze osadnictwo, jak można sądzić z ilości i charakteru nawarstwień, skupiało się w obniżeniach przywałowych. W obrębie obniżenia zachodniego uchwycono: ciemnożółty piasek z domieszką próchnicy (otwór 8, XXIV), biały piasek (8, XXIII), brązową próchnicę z polepą (8 - 9, XXII), poziom spalenizny (9, XXI), popielatą gliniastą próchnicę (8, XI). Powyższy układ nakrywa próchnica (VIII) związana z wałem oraz wspomniana już wyżej warstwa II.

Znacznie bogatsze są nawarstwienia w obniżeniu przywałowym we wschodniej części grodziska, uchwycone w otworze 15. Mamy tu kolejno od calca: biały piasek (XXXVI), żółtą glinę (XXXV), szarą próchnicę z węgielkami (XXXIV), czarną próchnicę ze spalenizną i węgielkami (XXXIII), biały piasek z węgielkami (XXXII), czarną próchnicę ze spalenizną (XXXI) oraz brązową próchnicę z polepą i węgielkami (XXX). Poziomy górne stanowią: jasnobrązowa próchnica z polepą i węgielkami (XXVIII) oraz brązowa próchnica z kamieniami, polepą i węgielkami (XXVII), które tworzą jednocześnie wypełnisko płytszego zagłębienia uchwyconego w otworze 13. Dodatkowo występuje w nim czarna próchnica (XXVI). Należy dodać, że w warstwie XXVIII znaleziono 2 drobne ułamki z partii środkowej naczyń ręcznie lepionych. Warstwa XXVII nakłada się na wał.

W otworach 20 - 22 wyraźnie uchwycono fosę. Zasadnicze jej wypełnisko tworzy czarna próchnica z grudkami polepy i małą ilością węgielków (XLIX) a z jej spągami może się wiązać żółta glina z domieszką próchnicy (LIII).

Nawarstwienia osady przyrodowej są skromne. Nad calcem, którym jest żółta bądź brązowa glina (otwory 24 - 26) lub żółty piasek (otwory 27 - 30), zalegają poza humusem tylko dwie warstwy: jasnobrązowa spiaszczona próchnica (otwory 28 - 30, LV) oraz brązowa próchnica z węgielkami i polepą (otwory 24 - 30, LIV). Wschodnią granicę osady przyrodowej wyznacza obniżenie terenu uchwycone w otworze 30.

Badania przy zastosowaniu metody wiertniczej wykazały, że zdewastowane uprawą ziemi wały zachowały się stosunkowo dobrze do wysokości około 2 m w stosunku do majdanu i ponad 4 m w stosunku do dna fosy. Osadnictwo w obrębie grodu skupiało się przy wale.

Chronologia: IX w. (grodzisko i osada przyrodowa były sobie współczesne).

Badania. Starsze wyłącznie powierzchniowe; najstarsze von Schöninga w 1826 r., następnie autopsja H. J. Eggersa w październiku 1932 r. W sierpniu

1963 r. powierzchniowe B. Babić, W. Filipowiak i A. Hamling. Sondażowe, powierzchniowe i pomiary w kwietniu 1968 r. oraz powierzchniowe i wiertnicze w kwietniu 1976 r. ekspedycji PAK PKZ, Oddział w Szczecinie.

Zbiory: starsze niegdyś w Muzeum w Pyrzycach, nr inw. A 111, 112 a - c, 113a - b, 192, 219 oraz w Gimnazjum w Pyrzycach, nr inw. 74 D Ia - c, 75 D Ili; część materiałów znajdowała się kiedyś w prywatnych zbiorach pastora Lühmanna, część z nich prawdopodobnie znajduje się obecnie w Muzeum Narodowym w Szczecinie pod nr inw. 12650. Nowo pozyskane materiały są w Muzeum Narodowym w Szczecinie — nr inw. 8750 - 8756.

Archiwum: Muzeum Narodowe w Szczecinie,teczka nr 1192.

Literatura: L. Giesebrecht 1845, s. 178 - 179; H. Berghaus 1868, s. 802; E. Walter 1889, s. 17 nr 127; R. Holsten 1909, s. 22, 29 (jako Carbe); tenże, 1914, s. 87; tenże, 1921, s. 58; tenże, 1929; F. W. Schmidt 1922, s. 197, C a nr 15, s. 215, C d nr 6, s. 216, C d nr 10, s. 238; W. Łęga 1930, s. 496, 520 nr 80 (jako Przylep); O. Kunkel 1931, s. 156, (jako Carbe); tenże, 1932, s. 91; G. Dorka 1939, s. 95, 116, tabl. 56; H. Chłopocka, 1953, s. 21; R. Kiersnowski 1958, s. 256 - 257; T. Białecki 1960, s. 297 - 298, ryc. 5; H. J. Eggers 1960, s. 21, 24 - 25 nr 79, s. 42; K. Ślaski 1960, s. 115; W. Antoniewicz, Z. Wardołowska 1964, s. 43, 51, II B nr 51; E. Rymar 1968, s. 175; tenże, 1971b, s. 142 - 143; tenże, 1974a, s. 202, 255, tabl. 6 nr 63; T. Nawroński, R. Rogosz 1970, s. 79 - 80; E. Cnotliwy 1971, s. 16 - 17; R. Wołagiewicz 1971, s. 47.

Uwagi: 1) Już w 1845 r. L. Giesebrecht pisze, że obiekt jest od wielu lat orany tak, że wały są ledwo widoczne na powierzchni. Ponadto wspomina o podwójnych fosach otaczających grodzisko z 3 stron, a od strony bagien nad Płonią sugerował brak wału. Giesebrecht donosi też (na podstawie informacji uzyskanych od miejscowej ludności) o dębowych palach wbitych rzędami na brzegu Płoni w odległości 400 - 500 kroków od grodziska, co W. Łęga zinterpretował jako most łączący omawiany obiekt z pagórkem po przeciwnej stronie rzeki oraz jako ślad osady palowej. H. J. Eggers podczas autopsji w 1932 r. stwierdził całkowite zniszczenie wałów. 2) E. Walter (1889, s. 17) a prawdopodobnie za nim także W. Łęga (1930, s. 520) wspominają o istnieniu drugiego grodziska nie określając bliżej lokalizacji. Może identyfikowali je z osadą przygodową wzniesioną na wydzielonym pagórku. W każdym razie wszystkie inne źródła wspominają tylko o jednym grodzisku. 3) Brak jednoznacznego określenia zasięgu penetracji, zapewne objęto nią grodzisko z przyległą osadą nie rozdzielając materiałów. 17 skorup i kawałek prążnicy z tych badań B. Babić zabrał do Jugosławii, gdzie prawdopodobnie przechowuje je w muzeum w Prilepie (Macedonia).

UWAGI KOŃCOWE

W okresie, kiedy przystępowaliśmy do badań weryfikacyjnych na Ziemi Pyrzyckiej, literatura przedmiotu notowała tutaj 15 grodzisk wczesnośredniowiecznych. Poza opisanymi 10 obiektami za grodziska wczesnośredniowieczne uznawano także następujące stanowiska: Brzesko, stan. 4; Krępcowo, stan. 1; Letnin, stan. 14; Przywodzie, stan. 3; Turze, stan. 1. Punkty te (z wyjątkiem Brzeska) poddaliśmy tym samym zabiegom badawczym co pozostałe, a w efek-

cie uzyskaliśmy wyniki negatywne. Wymagają one uzasadnienia, ale chyba bez potrzeby dowodzenia obszerną dokumentacją terenową²⁸.

Stanowisko 4 w Brzesku zostało wprowadzone do literatury jako grodzisko wczesnośredniowieczne w 1845 r. przez L. Giesebrechta na podstawie nie sprawdzonego doniesienia deputowanego ziemskiego von Plötza z 1825 r. Wiadomość tę powielili następnie m. in. R. Behla, W. Łęga oraz W. Antoniewicz i Z. Wartolowska²⁹, mimo że już w 1889 r. E. Walter zakwalifikował ten obiekt jako kurhan³⁰. Dokładna penetracja pól w obrębie całej wioski przeprowadzona przez autorów w kwietniu 1969 r. potwierdziła tylko wcześniejsze ustalenie E. Waltera, nie stwierdzając żadnego innego obiektu czytelnego na powierzchni, a dającego utożsamiać się z grodziskiem.

Podobnie nie da się identyfikować z grodziskiem stanowisko 1 w Krępcowie nad Iną, wprowadzone do literatury przez E. Waltera, a powtarzane bezkrytycznie przez wielu autorów, m. in. W. Łęgę, K. Ślaskiego, T. Białeckiego oraz W. Antoniewicza i Z. Wartolowską³¹. Na stanowisku tym zachowały się do dziś dnia ruiny późnośredniowiecznego zamku rycerskiego³². Wykonane w 1969 r. sondaże wykazały całkowity brak śladów osadnictwa wczesnośredniowiecznego nie tylko pod zamkiem, ale także na podzamczu.

Sporo pracy terenowej wymagało ugruntowanie przekonania, że w Letninie na stanowisku 14 nie było grodziska wczesnośredniowiecznego. Pogląd o istnieniu w Letninie, w środku wsi, w okolicy kościoła grodziska powstał zapewne na podstawie zapiski z 1487 r., w której T. Schöning donosił o wale ze zniszczonym budynkiem — „den wal mit den wüsten haue”. Przytoczył ją w 1868 r. H. Berghaus podejrzewając istnienie grodziska³³, co już w kolejnych opracowaniach przerodziło się w pewnik³⁴. Niewątpliwie dodatkowym argumentem było występowanie w tym miejscu przedmiotów i ceramiki wczesnośredniowiecznej z X - XII wieku³⁵. Na powierzchni nie zachowały się żadne ślady urządzeń obronnych³⁶. W czterech wykopach sondażowych wykonanych w 1969 r. tylko w jednym miejscu natrafiono na ślad warstwy kulturowej stanowiącej — jak się wydaje — wypelnisko bliżej nie określonego obiektu

²⁸ Znajduje się w archiwum PP PKZ, Oddział w Szczecinie oraz u Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Szczecinie.

²⁹ L. Giesebrecht 1845, s. 183, 188; R. Behla 1888, s. 140; W. Łęga 1930, s. 521; W. Antoniewicz, Z. Wartolowska 1964, s. 30, 52, II C nr 104.

³⁰ E. Walter 1889, s. 18 nr 141.

³¹ E. Walter 1889, s. 13 nr 90; W. Łęga 1930, s. 520 nr 79; K. Ślaski 1960, s. 115; T. Białcki 1960, s. 300; W. Antoniewicz, Z. Wartolowska 1964, s. 35, 51, II C nr 93.

³² T. Nawroński 1974, s. 127 - 132; Z. Radacki 1976, s. 184 i n.

³³ H. Berghaus 1868, s. 808.

³⁴ E. Walter 1889, s. 18 nr 142; R. Holsten 1929, nr 42; W. Łęga 1930, s. 496, 521 nr 85; O. Kunkel 1932, s. 91; T. Białcki 1960, s. 296; K. Ślaski 1960, s. 138; W. Antoniewicz, Z. Wartolowska 1964, s. 36, 51, II B nr 56.

³⁵ G. Dorka 1939, s. 95 i n.

³⁶ Wspomina już o tym H. J. Eggers 1960, s. 21, 26 nr 85.

z ceramiką wczesnośredniowieczną. W pozostałych wykopach, w warstwie II (nadcałcowej, bowiem tylko dwie warstwy zdołano wyróżnić) stwierdziliśmy obecność ceramiki wczesnośredniowiecznej, całkowicie obtaczanej z X - XII w. oraz pewną liczbę ułamków naczyń kultury lużyckiej. Ponieważ jednak badania te nie wyjaśniły funkcji obiektu, w latach 1975 - 1976 przecięliśmy go kilkoma profilami wierceń. Mimo dużego zagęszczenia otworów nie zdołaliśmy ujawnić żadnych śladów fosy lub wału. Nie stwierdzono też żadnych niwelacji terenu, które mogły by całkowicie zatrzeć ślady grodziska. Warto dodać, że nie znaleźliśmy również ceramiki późnośredniowiecznej. Wydaje się, że należy wykluczyć istnienie w tym miejscu grodziska, a przyjąć stwierdzone osadnictwo za osadę otwartą z X - XII w.

W Przywodziu na stanowisku 3 istnieje dobrze zachowane grodzisko odnośzone bez badań archeologicznych do okresu wczesnośredniowiecznego³⁷. Wykopy sondażowe założone tu w 1969 r. pozwoliły wydobyć stąd wyłącznie późnośredniowieczną ceramikę siwioną. Na jej podstawie, a także przy uwzględnieniu wzmianki o zupełnym zniszczeniu obiektu w 1302 r.³⁸, grodzisko to należy datować na drugą połowę XIII w., a tym samym wykreślić je z listy obiektów wczesnośredniowiecznych.

Dzięki świetnej topografii przez długie lata za jedno z najważniejszych grodzisk w systemie obronnym Pyrzyczan uważano Turze, stanowisko 1. Wydaje się, że kwalifikację na grodzisko wczesnośredniowieczne uzyskało to stanowisko początkowo dzięki nazwie miejscowej „Wall”³⁹, a później dodatkowych argumentów dostarczyło znalezienie w bliżej nie określonym miejscu stanowiska całego naczynia i kilku ułamków ceramiki wczesnośredniowiecznej⁴⁰. Należy dodać, że jeszcze 17 XI 1826 r. von Schöning widział w tym miejscu fundamenty murów, schody wiodące do piwnic i zawalone sklepienia⁴¹. Badania sondażowe przeprowadzone w 1968 r. w miejscu domniemanego grodziska, w obrębie nieckowatego zagłębienia otoczonego jakby szczytkowo zachowanym wałem wykazały istnienie aż do calca warstw zawierających w znacznej ilości gruz ceglany i grudki zaprawy, a także nieliczne ułamki naczyń siwionych i ceglanych. Nie stwierdzono śladu osadnictwa wczesnośredniowiecznego. W jesieni 1976 r. dla ostatecznego sprawdzenia stanowiska przecięto je profilami wierceń. Pozwoliły one stosunkowo dokładnie zlokalizować bliżej nie określoną, całkowicie rozebraną budowlę ceglana, ale nigdzie poza nią nie ujawniły warstwy osadniczej, nie mówiąc o urządzeniach obronnych. Pod próchnicą orną zawsze znajdował się piaszczysty lub gliniasty calec.

³⁷ E. Walter 1889, s. 16 nr 122 i s. 17 nr 135; R. Holsten 1929, nr 42; W. Łęga 1930, s. 521; G. Dorka 1939, s. 108, 134.

³⁸ R. Holsten 1921 a, s. 37 - 38.

³⁹ E. Walter 1889, s. 19 nr 149. Por. też R. Holsten 1929, nr 42; O. Kunkel 1932, s. 91; T. Białecki 1960, s. 300; W. Antoniewicz, Z. Wartolowska 1964, s. 45, 51, II B nr 49.

⁴⁰ G. Dorka 1939, s. 95 i n.; H. J. Eggers 1960, s. 21 i n.

⁴¹ R. Holsten 1918, s. 80 nr 18.

Tak więc należy przyjąć istnienie tu nie grodziska a co najwyżej dworu, może obronnego wzmiankowanego w dokumencie z 1316 r.⁴²

W czasie badań terenowych spenetrowaliśmy też punkty z nazwami miejscowymi sugerującymi istnienie obiektów obronnych w Czarnowie i Kolinie (nazwy „Schlossberg”) oraz w Mielnie Pyrzyckim („Burgberg”)⁴³ i w Dolicach („Kellerberg”); wszystkie z wynikiem negatywnym. Tylko w jednej z tych miejscowości — w Czarnowie — niektórzy autorzy bez bliższego uzasadnienia umieszczali grodzisko wczesnośredniowieczne⁴⁴. W Dolicach obok nazwy miejscowej samo ukształtowanie i położenie stanowiska sugerowało istnienie grodziska⁴⁵. Ostatecznie kwestię grodziska rozstrzygnęły negatywnie obserwacje wykopów kanalizacyjnych, którymi w 1975 r. pocięto całe stanowisko i przylegające tereny. Poza tym w Lubiatowie spenetrowaliśmy pola i łąki w poszukiwaniu miejsca dającego się identyfikować z grodziskiem, którego istnienie podejrzewał R. Holsten na podstawie wzmianki źródłowej z 1331 r. o bliżej nie określonym „castrum”⁴⁶. Podobnie jak wcześniej G. Dorka nie uzyskaliśmy materialnego potwierdzenia tej wzmianki.

Ostatecznie zostało się na Ziemi Pyrzyckiej zaledwie 10 grodzisk wczesnośredniowiecznych zróżnicowanych pod względem formalnym, chronologicznym i typologicznym oraz kilka obiektów późnośredniowiecznych, którymi zajmujemy się w osobnym opracowaniu. Trudno na podstawie tych niewielu obiektów wyciągnąć jakieś wnioski o szerszym znaczeniu, np. choćby na temat osadnictwa Pyrzyczan. Wydaje się, iż należy się z tym wstrzymać do czasu uzyskania szerszej, zweryfikowanej bazy źródłowej.

WYKAZ LITERATURY

- Antoniewicz W., Wartolowska Z. 1964: *Mapa grodzisk w Polsce*, Wrocław-Warszawa-Kraków.
- Behla R. 1888: *Die vorgeschichtlichen Rundwälle im östlichen Deutschland*, Berlin.
- Bergau R. 1885: *Inventar der Bau- und Kunstdenkmäler in der Provinz Brandenburg*, Berlin.
- Berghaus H. 1868: *Landbuch des Herzogtums Pommern und des Fürstentums Rügen*, t. II, z. 3, Anklam.
- Białecki T. 1960: *Terytorium pyrzyckie w okresie wczesnego średniowiecza*, MZP, t. VI, s. 271 - 314.
- Białęcka F. 1961: *Ceramika ze stanowiska wykopaliskowego 4 w Wolinie*, MZP, t. VII, s. 293 - 371.

⁴² PUB, t. V, nr 2995, s. 250 - 251.

⁴³ Ta nazwa na niemieckiej mapie sztabowej z końca XIX wieku.

⁴⁴ E. Walter 1889, nr 158; R. Holsten 1918, s. 81; W. Łęga 1930, s. 520; G. Dorka (1939, s. 141) przypuszcza, iż w średniowieczu stał tu umocniony dom.

⁴⁵ F. W. Schmidt 1922, s. 216 nr 18. Po badaniach sondażowych w 1969 r. i znalezieniu ceramiki późnośredniowiecznej byliśmy skłonni uznać to stanowisko za obiekt obronny z XIII - XIV wieku — por. T. Nawroński 1974, s. 122 - 124.

⁴⁶ PUB, t. VIII, s. 14 - 18, nr 4853 i 4854; R. Holsten 1909, s. 30; tenże, 1921, s. 59; tenże, 1929, nr 42; G. Dorka 1939, s. 164.

- Biens P. 1908: *Chronik der Stadt Lipphehe*, Lipphehe.
- Bollnow H. 1936: *Burg und Stadt in Pommern bis zum Beginn der Kolonisationszeit*, BS N.F., t. XXXVIII, s. 48 - 96.
- 1964: *Studien zur Geschichte der pommerschen Burgen und Städte im 12. und 13. Jahrhundert*, Köln — Graz.
- Buchholz F. 1929: *Aus der Vorgeschichte des Kreises Soldin*, Heimatkalender des Kreises Soldin, R. 8, s. 32 - 58.
- Chłopocka H. 1953: *Powstanie i rozwój wielkiej własności ziemskiej opactwa cystersów w Kolbaczu w XII - XIV wieku*, Poznań.
- Cnotliwy E. 1971: *Badania grodzisk słowińskich w powiecie pyrzyckim w 1969 roku*, ZP, t. 4, s. 5 - 20.
- Cnotliwy E., Rogosz R. 1972: *Badania archeologiczne na Zamku w Szczecinie w latach 1967 - 1968*, Sprawozdania Archeologiczne, t. XXII, s. 131 - 144.
- Das Neumärkische Landbuch Markgraf Ludwigs des Älteren vom Jahre 1337* (wyd. L. Gollmert), Mitteilungen des Historisch-Statistischen Vereins zu Frankfurt/O., 1862.
- Die Prüfeninger Vita des Bischofs Otto von Bamberg zur 800-jährigen Gedenkfeier der Einführung des Christentums in Pommern*, (wyd. A. Hofmeister), Greifswald 1924.
- Dorka G. 1939: *Urgeschichte des Weizackerkreises Pyritz*, Stettin.
- Dymaczewska U. 1970: *Ceramika wczesnośredniowieczna z Santoka, pow. Gorzów Wlkp.*, Slavia Antiqua 16, s. 145 - 241.
- Ebbonis Vita Ottonis episcopi Babenbergensis* (wyd. Ph. Jaffe), w: *Monumenta Germaniae Historica, Scriptores*, t. XII, Hannover 1864.
- Eggers H. J. 1960: *Die wendischen Burgwälle in Mittelpommern*, BS N.F., t. XLVII, s. 13 - 46.
- Filipowiak W. 1966: *Pomorze Zachodnie w okresie wczesnośredniowiecznym*, w: *Tysiąc lat nad Odrą i Bałtykiem*, Szczecin, s. 71 - 118.
- Gaedke E. 1930: *Die Pyritzer Wehrbauten*, Pyritz.
- 1934: *Muscheriner Burgwall*, Hbl., nr 10.
- Garczyński W. 1955: *Wyniki badań na osadzie wczesnośredniowiecznej Szczecin-Mścięcino*, MZP, t. I, s. 7 - 72.
- Giesebrecht L. 1845: *Die Landwehre der Pommern und der Polen zur Anfang des zwölften Jahrhunderts*, BS A.F., t. XI, z. 1, s. 147 - 190.
- 1847: *Archäologische Untersuchungen*, BS A.F., t. XIII, z. 2, s. 138 - 177.
- Giuts 1925: *Pyritz als Siedlung*, Unser Pommerland, R. 10, z. 9, s. 343 - 346.
- Götze A. 1897: *Die Vorgeschichte der Neumark*, Würzburg.
- Grotefend O. 1914 - 1923: *Geschichte des Geschlechtes von der Osten. Urkundenbuch 1200 - 1500*, t. I - II, Stettin.
- Hasegawa Y. 1973: *Z badań nad wczesnośredniowieczną ceramiką zachodniosłowińską*, Łódź.
- Herbordi Dialogus de Vita Ottonis episcopi Babenbergensis* (wyd. R. Köpke), w: *Monumenta Germaniae Historica, Scriptores*, t. XX, Hannover 1869.
- Herrmann J. 1968: *Siedlung, Wirtschaft und gesellschaftliche Verhältnisse der slawischen Stämme zwischen Oder/Neisse und Elbe. Studien auf der Grundlage archäologischen Materials*, Berlin.
- Holsten R. 1909: *Die Verkehrsverhältnisse im Pyritzer Weizacker in vorgeschichtlichen Zeit*, Pyritz.
- 1914: *Die Volkskunde des Weizackers*, w: *Aus dem Pyritzer Weizacker*, Stettin, s. 74 - 228.
- 1916 *Das Ende des wendischen Burg Pyritz*, Mbl., R. 30, s. 43 - 45.
- 1918 *Flurnamen des Kreises Pyritz südlich der Plöne*, Mitteilungen des Vereins der Königlichen Sammlung für deutsche Volkskunde, t. V, z. 2, s. 56 - 91 (cz. I), z. 3 - 4, s. 100 - 143 (cz. II).
- 1918a *Der Schlossberg von Gr. Zarnow in Sage und Geschichte*, Mbl. R. 32, s. 37 - 39.

- 1921 *Heimatkunde von Pyritz und Umgegend*, Pyritz.
- 1921a *Burg Neustadt, Kr. Pyritz*, Mbl., R. 35, s. 37 - 38.
- 1929 *Die wendischen Burgwälle des Kreises Pyritz*, Hbl., nr 42.
- 1933 *Die ältesten deutschen Flurnamen in Pommern*, BS N.F., t. XXXV, s. 1 - 42.
- Kant H. 1890: *Der Burgwall (die Blankenburger Schanze) in der Pyritzer Stadtfurst*, Mbl., R. 4, s. 4 - 5.
- Karlberg B. 1925: *Noch etwas zum Stadtplan, Unser Pommerland*, R. 10, z. 9, s. 346 - 347.
- Karpowsky G. 1855: *Chronik von Pyritz*, Pyritz.
- Katalog der Ausstellung Prähistorischer und Anthropologischer Funde Deutschlands*, Berlin 1880.
- Keiling H. 1974: *Zur Besiedlung der Flur Zapel. Stadt Hagenow und das Problem der alterslawischen Keramik in Mecklenburg*, Jahrbuch für Bodendenkmalpflege in Mecklenburg, (1974) 1975, s. 193 - 228.
- Kiersnowski R. 1955: *Mogily i cmentarzyska pomorskie w przekazach źródeł pisanych z wieku XII - XIV*, MZP, t. I, s. 109 - 142.
- 1958: *Grodziska pomorskie w najdawniejszych przekazach źródeł pisanych*, Archeologia Polski, t. II, z. 2, s. 241 - 266.
- Kratz G. 1865: *Die Städte der Provinz Pommern. Abriss ihrer Geschichte zumeist nach Urkunden*, Berlin.
- Kunkel O. 1931: *Urgeschichte Pommern in Bildern*, Stettin.
- 1932: *Burgwallforschung in Pommern*, Pommersche Heimatpflege, R. 3, s. 81 - 92.
- Leciejewicz L. 1961: *Ujście we wczesnym średniowieczu*, Wrocław-Warszawa-Kraków.
- 1962: *Początki nadmorskich miast na Pomorzu Zachodnim*, Wrocław-Warszawa-Kraków.
- 1970: *Kształtowanie się pierwszych miast u Słowian nadbałtyckich*, Slavia Antiqua 17, s. 93 - 124.
- Leciejewicz L., Rulewicz M., Wesołowski S., Wieczorowski T. 1972: *La ville de Szczecin des IXe - XIIIe siècles*. Archaeologia Urbium, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk.
- Łęga W. 1930: *Kultura Pomorza we wczesnym średniowieczu na podstawie wykopalisk*, Toruń.
- Łosiński W. 1966: *Einige Bemerkungen zur frühmittelalterlichen Keramik des Feldberger Typus*, Archaeologia Polona, t. 9, s. 163 - 175.
- 1972: *Początki wczesnośredniowiecznego osadnictwa grodowego w dorzeczu dolnej Parsęty (VII - X/XI w.)*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk.
- 1976: *Bardy — Świełubie, ein Siedlungskomplex im unteren Parsęta Flussgebiet*, Archaeologia Polona, t. XVI, s. 199 - 219.
- Nawroński T. 1974: *Badania weryfikacyjne niektórych późnośredniowiecznych obiektów obronnych w powiecie pyrzyckim*, ZP, t. 5, (1972 - 1973), s. 121 - 136.
- Nawroński T., Rogosz R. 1970: *Słowiańskie grodziska plemienia Pyrzyczan w świetle badań archeologicznych w 1968 roku*, ZP, t. 2, s. 71 - 87.
- Oleczak J. 1961: *Badania archeologiczne na wczesnośredniowiecznym grodzisku w Radaczu, pow. Szczecinek w 1962 r.*, MZP, t. VII, s. 371 - 380.
- Oleczak J., Siuchniński K. 1966: *Źródła archeologiczne do studiów nad wczesnośredniowiecznym osadnictwem grodowym na terenie województwa koszalińskiego*, t. I, Poznań.
- 1967: *Sprawozdanie z badań weryfikacyjnych grodzisk przeprowadzonych na terenie powiatu koszalińskiego w 1966 roku*, w: *Sprawozdania z badań archeologicznych prowadzonych na terenie województwa koszalińskiego w 1966 roku*, Koszalin, s. 36 - 42.
- 1968: *Źródła archeologiczne do studiów nad wczesnośredniowiecznym osadnictwem grodowym na terenie województwa koszalińskiego*, t. II, Poznań.
- 1969: *Sprawozdanie z badań weryfikacyjnych grodzisk prowadzonych na terenie*

- powiatów szczecineckiego (1967 r.), bytowskiego (1968 r.) i sławieńskiego (1968 r.), w: *Sprawozdania z badań archeologicznych prowadzonych na terenie województwa koszalińskiego w latach 1967 - 1968*, Koszalin, s. 106 - 129.
- 1969a: *Z metodyki badań sondażowo-weryfikacyjnych grodzisk*, Sprawozdania Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, nr 1/78, s. 53 - 56.
- 1970: *Źródła archeologiczne do studiów nad wczesnośredniowiecznym osadnictwem grodowym na terenie województwa koszalińskiego*, t. III, Poznań.
- 1972: *Sprawczanie z badań weryfikacyjnych grodzisk przeprowadzonych na terenie powiatu słupskiego*, Koszalińskie Zeszyty Muzealne, t. 2, s. 308 - 324.
- 1975: *Typologische Klassifikation der frühmittelalterlichen Buranlagen in Mittelpommern*, *Etnographisch-Archäologische Zeitschrift*, z. 3, s. 443 - 474.
- 1976: *Typologia wczesnośredniowiecznych grodzisk Pomorza Środkowego*, *Slavia Antiqua* 23, s. 111 - 152.
- Olczak J., Siuchniński K., Łosiński W. 1971: *Źródła archeologiczne do studiów nad wczesnośredniowiecznym osadnictwem grodowym na terenie województwa koszalińskiego*, t. IV, Poznań.
- Olechnik K. 1972: *System obronny Pomorza Zachodniego do połowy XVII wieku*, w: *Z dziejów wojennych Pomorza Zachodniego. Cedynia 972 - Siekiery 1945*, Poznań, s. 43 - 87.
- Porzeziński A. 1969: *Wstępne wyniki badań na osadzie wczesnośredniowiecznej w Dziezicach, pow. Myślibórz*, MZP, t. XV, s. 69 - 102.
- 1973: *Rozwój zasiedlenia regionu pyrzyckiego w VI - VII w. n.e. w świetle dotychczasowych wyników badań archeologicznych*, MZP, t. XIX, s. 193 - 213.
- 1975: *Zasiedlenie Pomorza Zachodniego w VI - VII wieku n.e. w świetle dotychczasowych wyników badań archeologicznych*, *Slavia Antiqua* 22, s. 29 - 67.
- Radacki Z. 1969: *Rozwój przestrzenny i zabytkowa zabudowa Pyrzyc w XIII - XIX w.*, *Przegląd Zachodniopomorski*, z. 3, s. 5 - 27.
- 1976: *Średniowieczne zamki Pomorza Zachodniego*, Warszawa.
- Rogosz R. 1966: *Dotychczasowe badania archeologiczne nad wczesnośredniowiecznym Stargardem*, MZP, t. XII, s. 261 - 370.
- 1973: *Początki Stargardu w świetle dotychczasowych wyników badań archeologicznych*, MZP, t. XIX, s. 215 - 269.
- 1974: *Grodzisko wczesnośredniowieczne w Szczecinie-Mścięcinie*, Szczecin.
- Rymar E. 1968: *Przywrócenie i nadanie nazw miejscowościom powiatu pyrzyckiego w latach 1945 - 1947*, ZP, t. 1, s. 131 - 197.
- 1971: *Rozwój Pyrzyc do końca XVIII wieku*, ZP, t. 3, s. 53 - 104.
- 1971a: *Z dziejów miasta Lipian do 1945 r.*, ZP, t. 3, s. 105 - 118.
- 1971b: *Zaginione i opustoszałe osady wiejskie na obszarze powiatu pyrzyckiego w średniowieczu*, ZP, t. 4, s. 139 - 156.
- 1974: *Burliwe dzieje Ziemi Pelczyckiej (do końca XVI wieku)*, ZP, t. 5, s. 139 - 175.
- 1974a: *Osadnictwo wiejskie i własność ziemna na obszarze Ziemi Pyrzyckiej w XII - XV wieku*, ZP, t. 5, s. 185 - 257.
- Schmidt F. W. 1922: *Orts- und Flurnamen der Kreises Pyritz nördlich der Plöne*, BS N.F., t. XXIV/XXV, s. 99 - 225.
- Schön F. 1927: *Alt-Pyritzer Töpferkunst*, Hbl., nr 41 - 42.
- 1928: *Der ehemalige Pyritz=Altstädter Burgwall*, Hbl., nr 46 - 48.
- 1928a: *Zur wendischen Töpfereikunst des Burgwalls Pyritz=Altstadt*, Hbl., nr 46 - 48.
- Schuldt E. 1956: *Die slawische Keramik in Mecklenburg*, Berlin.
- 1963: *Die slawische Keramik von Sukow und das Problem der Feldberger Gruppe*, *Jahrbuch für Bodendenkmalpflege in Mecklenburg*, s. 239 - 262.
- 1964: *Slawische Töpferei in Mecklenburg*, Schwerin.
- 1967: *Die slawischen Burgen von Neu Nieköhr/Walkendorf, Kreis Teterow, Schwerin*.

- Sinchniński K. 1962: *Sprawozdanie z badań na wczesnośredniowiecznym grodzisku w Radaczu, pow. Szczecinek w 1962 r.*, MZP, t. VIII, s. 9 - 24.
- 1963: *Sprawozdanie z badań weryfikacyjnych wczesnośredniowiecznych obiektów obronnych na terenie pow. Drawsko Pomorskie*, *Studia i materiały do dziejów Wielkopolski i Pomorza*, t. VIII, z. 1, s. 183 - 185.
- 1964: *Sprawozdanie z badań wykopaliskowych przeprowadzonych w Radaczu, pow. Szczecinek w 1963 r.*, MZP, t. X, s. 153 - 178.
- Sinchniński K., Olczak J., Lachowicz F. 1962: *Badania weryfikacyjne osiedli obronnych na terenie pow. Drawsko Pomorskie, woj. koszalińskie*, MZP, t. VIII, s. 91 - 145.
- Ślaski K. 1960: *Podziały terytorialne Pomorza w XI - XIII wieku*, Poznań.
- Trautmann R. 1948 - 1949: *Die Elb- und Ostseeslawischen Ortsnamen*, Berlin.
- Walter E. 1889: *Præhistorische Funde in Pommern zwischen Oder und Rega*, Stettin.
- 1917: *Über Altertümer und Ausgrabungen in Pommern im Jahre 1915*, Mbl., R. 31, s. 1 - 6.
- 1921: *Über Altertümer und Ausgrabungen in Pommern im Jahre 1920*, Mbl., R. 35, s. 26 - 31.
- Wilde K. A. 1953: *Die Bedeutung der Grabung Wollin 1934*, Hamburg.
- Wolągiewicz R. 1971: *Osadnictwo ziemi pyrzyckiej we wczesnym średniowieczu*, ZP, t. 3, s. 37 - 52.
- Zakrzewski S. 1917: *Opis ogrodów i terytoriów z północnej strony Dunaju czyli tzw. Geograf Bawarski*, Lwów.

EARLY-MEDIAEVAL EARTHWORKS IN THE PYRZYCE LAND

by

EUGENIUSZ CNOTLIWY, TADEUSZ NAWROLSKI, RYSZARD ROGOSZ (Szczecin)

Summary

Verification studies of western Pomerania earthworks are being realized by stages, since 1968, by the Archaeologic-Relic-Conservation Atelier, Szczecin branch. At present, investigations have been accomplished in objects concentrated in the southern part of the Szczecin voivodeship (within the administration borders of the year 1974). The sources presented, derive from the Pyrzyce land, where a total of 20 sites have been examined, among which 15 have been established as hillforts in hitherto literature (illustr. 1 and 2).

In field studies were applied methods verified by a team of the Chair of Archaeology at the Adam Mickiewicz University in Poznań (compare glossary 4), extended by a drilling method, for the first time applied on such a big scale. Apart from measurements, surface investigations and soundings, necessary descriptional and photographic documentation, at least one drilling axis has been done on each object. Each axis has been supplied with the necessary amount of holes, facilitating examination of the stratigraphy. The cross-sections obtained (compare illustrations) revealed either the reach of the defensive arrangements, the thickness of settlement layers as well as frequent traces of suburban settlement, or a definite lack of foundations on which the site might be classified as a hillfort.

The presentation of sources has been based on schemes generally accepted in literature. The chronology of sites was based exclusively on ceramics, typologically similar to the closest and well investigated multilayer sites (compare glossary 9 - 14).

From the total number of 15 sites, in hitherto literature accepted as earthworks, the following have been verified as Early Mediaeval:

1) Babin, site 9 — a lowland, one-section fortlet, oval in shape, with a crosswise rampart and moat, datable to the 9th - 10th centuries (illustr. 3 - 9).

2) Brody, site 3 — presumably an upland hillfort, one-section, dated to the 7th - 8th centuries (illustr. 10 - 15).

3) Gardzice, site 3 — a one-section, lowland earthwork, orbicular in shape, dated to the second half of the 10th cent. to the 12th. (illustr. 16 - 21).

4) Lipiany, site 1 — a lowland, one-section fortlet, situated on a lake island, semi-circular in shape, dated to the second half of the 10th - 12th cent. (illustr. 22 - 30).

5) Moskorzyn, site 1 — a lowland, one-section, orbicircular earthwork, dated to the second half of the 8th to the first half of the 10th cents. (illustr. 31 - 36).

6) Parsów, site 6 — an upland, one-section hillfort, with a semicircular rampart, from the 7th - 8th cent. (illustr. 37 - 42). The adjoining site 7, in the south, may be the further part of this hillfort or of a nearby settlement, datable to the mid-8th to the 10th centuries.

7) Przydarłów, site 1 — a lowland, one-section, orbicircular earthwork, datable to the 8th - 10th cents. (illustr. 43 - 48).

8) Pyrzyce, site 1 — a lowland, one-section, presumably orbicircular earthwork, dated — on grounds of soundings — to the 10th — end of the 12th centuries. Materials from the surface suggest the usage of the earthwork already in the 9th century (illustr. 49 - 57). Site 2 — a non-defensive suburb, adjoining from the west and south — is dated to the 10th - 13th centuries.

9) Sądów, site 2 — an upland hillfort, one-section, semicircular in shape, dated — on sparse ceramic materials — to the 8th - 10th cents. (illustr. 58 - 62).

10) Stary Przylep, site 1 — an orbicircular, lowland fortlet, with an open settlement adjoining from the east, dated to the 10th century (illustr. 63 - 67).

On the further five objects, hitherto accepted as hillforts, studies were carried out with full particulars. They revealed that there is a lack of evidence, to qualify these objects as hillforts. These sites were either Late Mediaeval objects, built on rock-bed (Krępczewo — a knight's castle, Przywodzie — a Late Mediaeval fortlet, erected in the second half of the 13th cent., Turze — presumably a Late Mediaeval mansion), or they turned out to be feebly preserved open settlements (Letnin — 10th to 13th cent.), or non-closer defined, as for their function, objects (Brzesko — site 4).

Several more objects were examined, with negative results. The names, locally or in source mentions, suggested the existence of fortlets. These are: Kolin — Schlossberg, Mielnó Pyrzyckie — Burgberg, Dolice — Kellerberg, Lubiatowo — a source mention with "castrum".

Objects which have been crossed out from the register of Early Mediaeval fortlets — as the result of verification studies — are not mentioned in the presented work, and their elaboration will be presented in a separate publication.